

Anne Lounamaa, Petri Huhtanen, Marja Kurenniemi, Simo Salminen,
Mirja-Leena Heikkilä, Jaana Virtanen

Koulutapaturmien ehkäisy

2002–2004 toteutettu kehittämishanke

Aiheita 11/2005

ISBN 951-33-1620-3
ISSN 1236-9845

Stakesin monistamo, Helsinki 2005

Tekijät Anne Lounamaa, Petri uhtanen, Marja Kurenniemi, Simo Salminen, Mirja-Leena Heikkilä, Jaana Virtanen	Julkaisija Stakes	
	Kustantaja Stakes	
Julkaisun nimi Koulutapaturmien ehkäisy. 2002–2004 toteutettu kehittämishanke		
Julkaisun sarja ja numero Aiheita 11/2005		
Tiivistelmä Vuosina 2000–2004 toteutettiin kymmenessä koulussa neljän kunnan alueella koulutapaturmien ehkäisyhanke. Mukana oli myös tutkimus- ja kehittämislaitoksia ja järjestöjä. Hankkeessa kerättiin tietoja kouluissa tuona aikana sattuneista tapaturmista, tietoja kertyi yli 700 tapaturmasta. Raportti sisältää lisäksi kartoituksen siitä, mitä Suomessa ennen tätä hanketta on aiheesta tiedetty sekä katsauksen kansainväliseen koulutapaturmien ehkäisytyöhön.. Vain harva koulussa sattunut tapaturma oli hoidollisesti niin vakava, että se vaatii sairaalahoitoa, kouluterveydenhoitajalla tapaturmapotilaat sen sijaan kävivät usein. Kouluissa kehitettiin hankkeen aikana erilaisia menetelmiä tapaturmien ehkäisemiseksi ja turvallisuustyön kehittämiseksi. Tapaturmien vähentämiseksi tulee kouluissa kiinnittää erityistä huomiota talviliukkauden torjuntaan, tapaturmien vähentämiseen liikuntatunneilla sekä koululaisten nahistelun vähentämiseen. Tapaturmavaaraa kouluissa ja kouluympäristöissä voidaan vähentää puuttamalla riskikartoitusten yhteydessä havaittuihin vaaranpaikkoihin. Tapaturmien varalta koulujen tulee ylläpitää ensiapuvalmiutta ja vakavien onnettomuuksien varalta kriisisuunnitelmia.		
Avainsanat lapset, koululaiset, tapaturmantorjunta, tapaturmat, terveyden edistäminen, turvallisuuskasvatus		
Muut tiedot (esim. elektroninen julkaisu tai verkkojulkaisun osoite)		
ISSN 1236-9845	ISBN 951-33-1620-3	
Kokonaissivumäärä 75	Kieli Suomi	Hinta 18 € (sis. alv)
Jakaja ja myyjä Stakes, PL 220, 00531 Helsinki, puh (09) 3967 2190 tai automaatti (09) 3967 2308, faksi (09) 3967 2450 www.stakes.fi/julkaisut		

SISÄLTÖ

1 Johdanto	7
2 Hankkeen lähtökohdat ja tavoitteet	9
3 Koulutapaturmat ja niiden ehkäisy	14
4 Kehittämishanke koulutapaturmien ehkäisemiseksi	19
4.1 Hankkeen osapuolet	19
4.2 Hankkeessa käytetty työote	22
4.3 Hankkeen kulku pääpiirteissään	22
4.4 Toiminta kunnissa	23
5 Koulujen turvallisuustyö	26
5.1 Koulutapaturmien seuranta	26
5.1.1 Seurantajärjestelmä	26
5.1.2 Tapaturmaseurannan tuloksia	28
5.2 Koulujen riskikartoitukset	35
5.2.1 Tapausesimerkki 1: Tampere	36
5.2.3 Tapausesimerkki 3: Hyvinkää	39
6 Osallistuneiden kokemuksia turvallisuustyöstä	43
6.1 Yleistä haastatteluista ja osallistuneiden tavoitteista	44
6.2 Kokemuksia tapaturmaseurannasta	44
6.3 Turvallisuutta edistäviä käytäntöjä	45
6.3.1 Tapaturmien ennaltaehkäisy ja turvallisuuskasvatus	45
6.3.2 Toiminta tapaturmatilanteissa	46
6.4 Hankkeen vaikutuksia ja yhteistyökokemuksia	47
6.5 Erilaisia rooleja tapaturmatyössä	48
7 Yhteenvedo ja pohdinta	49
7.1 Koulutapaturmat	50
7.2 Riskikartoitukset	54
7.3 Turvallisuuskasvatus	55
7.4 Ensiaputaidot	57
8 Toimenpide-ehdotukset jatkotyölle	58
Liite 1 Ilmoitus koulutapaturmasta	61
Liite 2 Koulutapaturmarekisterin tietosuojaohje	63
Liite 3 Teemat rehtorien, opettajien ja terveydenhoitajien haastatteluihin	69
LÄHTEET:	71

1 Johdanto

Koulutapaturmien ehkäisy -hanke on kymmenen koulun, tutkimus- ja kehittämislaitosten, kuntien koulu- ja terveystoimien sekä järjestöjen ja ammattikorkeakoulujen yhdessä vuosina 2002–2004 toteuttama hanke. Tässä hankkeessa haluttiin tutkia koulujen turvallisuutta ja koulutapaturmia sekä menetelmiä koulutapaturmien vähentämiseksi ja turvallisuuden edistämiseksi.

Suomessa on 3 700 peruskoulua ja oppilaita niissä noin 580 000. Noin 10 % suomalaisista on koululaisia, joiden turvallisuudesta huolehtimisessa kouluaikana ja turvallisuutta edistävien tietojen ja taitojen opettamisessa kouluilla on tärkeä tehtävänsä.

Hankkeen aikana kertyi yli 700 kuvausta koulutapaturmista. Missä, milloin ja kennelle koulutapaturmia sattui? Missä tilanteissa ja ympäristöissä koulutapaturmat sattuivat? Hankkeen aikana tehtiin koulujen sisä- ja ulkotilojen sekä koulumatkojen riskikartoituksia, joiden tuloksia tässä raportissa esitellään. Hankkeessa käytetty koulutapaturmien seurantajärjestelmä ja riskikartoitusten toteuttaminen sekä käytettävyyden arviointi on raportissa kuvattu. Myös koulujen turvallisuuskasvatus ja lasten sekä henkilökunnan ensiapuvalmius olivat hankkeen osakokonaisuuksia.

Toivomme, että tämän hankkeen aikana kertyneet kokemukset olisivat hyödyksi tuleville koululaisille, muille kouluille sekä niille viranomaisille, joiden tehtäviin kuuluu kouluturvallisuuden edistäminen. Hankkeemme aikana kertyneen tiedon mukaan kouluissa sattuu tapaturmia, joiden syntyyn voidaan vaikuttaa ja tapaturmariskejä poistaa. Koulujen turvallisuustyön tulee kuitenkin olla systemaattista, säännöllistä ja hyvin johdettua. Turvallinen koulu ja hyvinvoiva kouluuyhteisö luovat myös edellytyksiä hyvälle oppimistuloksille.

Vain harva koulussa sattunut tapaturma on hoidollisesti niin vakava, että se vaatii sairaalahoitoa. Kouluterveydenhoitajalla tapaturmapotilaat sen sijaan käyvät usein. Tapaturmien vähentämiseksi tulee kouluissa kiinnittää erityistä huomiota talviliukkauden torjuntaan, tapaturmien vähentämiseen liikuntatunneilla sekä koululaisten nahistelun vähentämiseen. Tapaturmavaaraa kouluissa ja kouluympäristöissä voidaan vähentää puuttamalla riskikartoitusten yhteydessä havaittuihin vaaranpaikkoihin. Tapaturmien varalta koulujen tulee ylläpitää ensiapuvalmiutta ja vakavien onnettomuuksien varalta kriisisuunnitelmia.

Hankkeen toteuttamiseen osallistunut ydinjoukko muodostuu koulujen yhdyshenkilöistä: rehtoreista, opettajista ja terveydenhoitajista sekä kuntien opetus- ja terveystoimissa ja turvallisuushankkeissa työskentelevistä yhdyshenkilöistä. Aktiiviset ammattikorkeakoulujen lehtorit ja opiskelijat omalla työpanoksellaan ovat synnyttäneet paikallisesti hyvin toimivia yhteistyömalleja. Tutkijat, kehittäjät ja keskusjärjestöjen edustajat ovat tarvinneet tätä yhteistyötä paikallisten toimijoiden kanssa.

Hankkeen eri vaiheissa olemme saaneet arvokkaita kommentteja useilta henkilöiltä. Erityisen kiitoksen ansaitsevat Stakesin tutkimusprofessori Matti Rimpelä, Vaasan osallisuus- ja turvallisuushankkeiden koordinaattori Seppo Mäenpää ja suunnittelija Mirka Koskinen Kansanterveyslaitokselta.

Yhteisen hankkeen aikana on kertynyt tietoa ja kokemuksia. Näiden pohjalta olemme rakentaneet joukon toimenpide-ehdotuksia, jotka käsityksemme mukaan ovat mahdollisia kouluissa toteuttaa ja jotka ovat tärkeitä koulutapaturmien vähentämiseksi ja turvallisuuden edistämiseksi kouluissa.

Hankkeen toteuttamiseen ovat osallistuneet:

Hyvinkää

Sirpa Holopainen, terveydenhoitaja, Hyvinkään kaupunki/Hyvinkään ammattioppilaitos
Ritva Jämsä, terveydenhoitaja, Hyvinkään kaupunki/Hämeenkadun koulu
Tarja Kantojärvi, terveydenhoitaja, Hyvinkään kaupunki/Paavolan koulu
Matti Kallioinen, lehtori, Hyvinkään kaupunki/Hyvinkään ammattioppilaitos
Harri Kokko, luokanopettaja, Hyvinkään kaupunki/Hämeenkadun koulu
Ismo Laatta, työsuojeluvalltuutettu, "24 turvallista tuntia Hyvinkäällä" hankkeen puheenjohtaja, Hyvinkään kaupunki
Irmeli Puhakka, terveydenhoitaja, Hyvinkään kaupunki/Pohjoispuiston koulu
Pirkko Rimpilä-Vanninen, lehtori, Laurea ammattikorkeakoulu/Hyvinkää Instituutti
Arto Selki, erityisopettaja, Hyvinkään kaupunki/Paavolan koulu
Martti Valta, apulaiskaupunginsihteeri, "24 turvallista tuntia Hyvinkäällä" hankkeen sihteeri, Hyvinkään kaupunki

Kouvola

Liisa Korpivaara, lehtori, Kymenlaakson ammattikorkeakoulu/Kuusankosken yksikkö
Sakari Viinikainen, rehtori, Kouvolan kaupunki/Kaunisnurmen koulu

Tampere

Pekka Halttula, rehtori, Tampereen kaupunki/Kanjonin koulu
Leena Heikkilä, kotitalouden opettaja, Tampereen kaupunki/Pohjois-Hervannan koulu
Mirja-Leena Heikkilä, suunnittelija, Tampereen kaupunki/Sosiaali- ja terveystoimi
Matti Joki, yhteyspäällikkö, Tampereen liikenneturvan aluetoimisto
Päivi Koivu, terveydenhoitaja, Tampereen kaupunki/Pohjois-Hervannan koulu
Pirjo Mukari, lehtori, Pirkanmaan ammattikorkeakoulu
Sirkka-Liisa Viljakka, terveydenhoitaja, Tampereen kaupunki/Kanjonin koulu

Turku

Maija Grönroos, terveydenhoitaja, Turun kaupunki/Vasaramäen koulu
Heikki Knuuti, luokanopettaja, Turun kaupunki/Vasaramäen koulu
Leena Kurka, terveydenhoitaja, Turun kaupunki/Kupittaaan koulu
Katriina Niemelä, lehtori, Turun ammattikorkeakoulu
Olavi Ojalehto, rehtori, Turun kaupunki/Kupittaaan koulu
Maija Sundholm, terveydenhoitaja, Turun kaupunki/Kupittaaan koulu
Jaana Virtanen, terveystieteiden yhdyshenkilö, Turun kaupunki/Turun terveystoimi
Jyrki Välimäki, rehtori, Turun kaupunki/Vasaramäen koulu

Asiantuntijaorganisaatiot

Matti Heinonen, tutkija, Liikenneturva
Neta Helistö, koulutussuunnittelija, Punainen Risti
Petri Huhtanen, tutkija, Stakes
Marja Kurenniemi, erikoissuunnittelija, arkkitehti, Stakes
Anne Lounamaa, yksikön päällikkö, Kansanterveyslaitos
Ville Mattila, tutkija, LL, Liikenneturva
Simo Salminen, erikoistutkija, Työterveyslaitos

2 Hankkeen lähtökohdat ja tavoitteet

Kouluterveydenhuolto 2002 -oppaan (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002) kirjoittamisen yhteydessä heräsi lukuisia kysymyksiä koulujen turvallisuuden edistämisen käytännöistä ja työtä ohjaavista säädöksistä, koulujen ensiapuvalmiuden tasosta sekä korvauskäytännöistä tapaturman sattuessa. Toisin kuin Ruotsissa, jossa vuonna 1991 hyväksytyn työympäristölain mukaan koululaiset kuuluvat työsuojelulainsäädännön piiriin samalla tavalla kuin aikuiset työntekijät, Suomessa työlainsäädäntö ja työpaikkojen ensiapuvalmiudesta annetut suositukset koskevat työntekijöitä eivät koululaisia. Epäiltiin, että korvauskäytännöt vaihtelevat koulujen ja kuntien välillä eivätkä eri osapuolet, vanhemmat, koululaiset, opettajat ja terveydenhoitajat ole yhtäläillä tietoisia korvauskäytännöistä ja siitä, miten koulutapaturman sattuessa toimitaan. Näihin käytäntöihin kaivattiin selkeyttä ja mahdollisesti uusia toimintamalleja.

Kouluterveydenhuolto 2002 -oppaan lähtökohtana on lasten kehitysyhteisöjen vahvistaminen. Kehitysyhteisöillä tarkoitetaan niitä yhteisöjä, joissa lapsi on jäsenenä. Koulu on yksi lasten kehitysyhteisö ja turvallisuuden ja luottamuksen kokemus kouluissa on oppilaiden hyvinvoinnin vahvistamisessa tärkeää. Kun oppilaiden hyvinvointia pyritään lisäämään, tärkeimmiksi asioiksi nousevat koko koulun ja luokan ilmapiiri ja myönteisten muutosten toteutuminen koulun opetusohjelmassa. Turvallisuustyö koulussa luo pohjaa oppilaiden hyvinvoinnille.

Turvallisuustyö kouluissa tulisi nähdä kokonaisuutena, missä koulujen työoloja kehitetään jakamattomana kokonaisuutena niin lasten kuin aikuistenkin tarpeet huomioon ottaen. Koululakien uudistuksessa vuonna 1998 niihin lisättiin säädös oikeudesta turvalliseen oppimisympäristöön ja velvoite koulutuksen arviointiin. Nämä säädökset velvoittavat ja ainakin ohjaavat koulutuksen järjestäjiä huolehtimaan oppimisympäristön turvallisuudesta ja myös seuraamaan koulutuksen toteutumista ja vaikutuksia tältä kannalta.

Oikeus turvalliseen oppimisympäristöön todetaan esimerkiksi perusopetuslaissa lyhyesti: "Opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön" (Perusopetuslaki 628/1998, 30§). Hallituksen esityksen perusteluissa (HE 86/1997 vp., sivu 64) todetaan, että "pykälä sisältää opetuksen järjestäjiä velvoittavan työturvallisuussäännöksiä vastaavan uuden säännöksen oppilaiden oikeudesta turvalliseen työympäristöön. Säännös edellyttää toisaalta, että opetukseen tarkoitetut tilat ja välineet ovat turvallisia, ja toisaalta se velvoittaa koulutuksen järjestäjät huolehtimaan siitä, etteivät oppilaat joudu väkivallan tai muun kiusaamisen kohteeksi koulussa tai muussa koulun toiminnassa". Hallituksen esityksen perusteluissa turvalliseen opiskeluympäristöön kuuluu siis tilojen ja välineiden turvallisuus sekä henkinen turvallisuus.

Stakesin toteuttamassa kouluterveyskyselyssä on kahden vuoden välein selvitetty peruskoulujen 8. ja 9. luokan ja lukioiden 1. ja 2. vuosikurssin oppilaiden arvioita työoloistaan. Kokemusta koulutyön turvallisuudesta mitataan neljällä kysymyksellä: oppilaiden kokemus koulutyön kuormituksesta, kiusaamisen kohteeksi joutuminen sekä väkivaltatilanteiden ja tapaturmavaaran kokeminen. Koulutyön turvallisuudessa katsottiin olevan vaikeita ongelmia, kun oppilas koki koulutyön määrän jatkuvasti liian suureksi, oppilasta kiusattiin kerran viikossa tai useammin tai hän

koki väkivaltatilanteiden tai tapaturmavaaran haittaavan koulutyötä erittäin paljon. Noin 15 % oppilaista koki tapaturmavaaran haittaavan koulutyötä melko paljon tai enemmän ja 5 % erittäin paljon.

Vuoden 2001 peruspalvelujen arvioinnissa lääninhallitusten sivistysosastot sekä sosiaali- ja terveystieteiden osastot yhdessä arvioivat peruskoulujen oppimisympäristön turvallisuutta. Tiedot kerättiin koulukohtaisella kyselylomakkeella. Kyselyyn vastasi 3 022 rehtoria. Vastaajilta kysyttiin, kuinka monta lääkärin hoitoa vaatinutta tapaturmaa koulun oppilaille on vuoden aikana sattunut koulumatkalla, piha-alueella tai koulurakennuksessa. Puolet vastaajista ilmoitti, että heillä ei ole tietoa koulumatkalla sattuneista tapaturmista ja kolmasosa ilmoitti, että lääkärinhoitoa vaatineita koulumatkatapaturmia ei ollut sattunut lainkaan. Viidesosa vastaajista ilmoitti, etteivät tiedä piha-alueella sattuneista lääkärin hoitoa vaatineista tapaturmista. Vastaavasti kolmannes ilmoitti, etteivät tiedä koulurakennuksessa vuoden aikana sattuneista, lääkärinhoitoa vaatineista tapaturmista. Tuhat koulua (32 %) ilmoitti, että turvallisuuskasvatus ei sisälly koulun vahvistettuun opetussuunnitelmaan, 300 (10 %) koulua ilmoitti, että koulussa ei ole yleisesti sovittuja toimintatapoja onnettomuuden tai tapaturman sattuessa ja 673 koulua (22 %) ilmoitti, että koulussa ei ole sovittuja toimintatapoja tapaturmien ehkäisemiseksi.

Opetusministeriön (2002, 40) asettaman työryhmän muistiossa todetaan opiskeluympäristön kehittämistarpeista: "Opiskeluympäristöön sisältyy monia sellaisia epäkohtia ja ongelmia, joiden poistamiseen ja korjaamiseen ei ole olemassa mitään ohjeita tai määräyksiä. Toisaalta voidaan todeta, että vaikka ohjeita ja määräyksiä olisikin, niiden noudattamiseen ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota." Turvallisuusriskeiksi muistiossa mainitaan erityisesti koulun pihalla oppilaiden joukossa liikkuvat ajoneuvot ja kunnossapitotöiden laiminlyönti. Korkeakosken ym. (2001) arvion mukaan noin 1/3 kouluista eli noin 1 000 koulussa kunnossapitotyöt tehdään harvemmin kuin joka toinen vuosi. Tällöin on kyse suorastaan kunnossapitotöiden laiminlyönnistä, joka saattaa vaarantaa perusopetuslain tarkoittaman turvallisen oppimisympäristön. Esimerkiksi liikuntasalin ja koulupihan telineiden ja laitteiden kunto saattaa pettää ja aiheuttaa vaaratilanteita oppilaille.

Muistion toimenpidesuosituksissa ehdotetaan (mt. 96–97) muun muassa, että

- opiskeluympäristön turvallisuussäädökset tulee saattaa työturvallisuuden ja työturvallisuusvalvonnan osalta samalle tasolle kuin työntekijöiden turvallisuudesta annetut säädökset,
- kunta- ja koulukohtaisesti seurataan koulutapaturmia ja muita vaara- ja uhkatilanteita parannuskohteiden löytämiseksi,
- selvitetään erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden terveellisen ja turvallisen opiskeluympäristön vaatimukset tasavertaisen osallistumisen mahdollistamiseksi omien kykyjen mukaan ja
- vähintään kerran valtuustokauden aikana suoritetaan koulun työoloselvitys eri osapuolten yhteistyönä, saadut tiedot tulee saattaa päättäjien ja kouluyhteisön tietoon.

Opetussuunnitelman valtakunnallisten perusteiden tehtävänä on täsmentää opetusta koskevaa lainsäädäntöä ja luoda perustaa kunta- ja koulukohtaiselle opetussuunnitelmatyölle. Vuonna 2004 voimaan tullessa Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sanotaan, että opetuksen tulee toteutua oppimisympäristössä, jonka tulee "tukea oppilaan kasvua ja oppimista. Sen (oppimisympäristön) on oltava fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen ja tuettava oppilaan terveyttä." Oppi-

lashuollon koulukohtaisessa suunnitelmassa tulee kuvata toiminta koulu yhteisön turvallisuuden edistämiseksi sekä toimenpiteet ja työn- ja vastuunjako ongelma- ja kriisitilanteiden ehkäisemiseksi, havaitsemiseksi tai hoitamiseksi. Tällaisia ongelma- ja kriisitilanteita ovat mm. kiusaaminen, väkivalta ja häirintä sekä erilaiset tapaturmat, onnettomuudet ja kuolemantapaukset. (Opetushallitus 2004.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa yhtenä opetuksen sisältöalueena on Turvallisuus ja liikenne-aihekokonaisuus. Tämän aihekokonaisuuden päämääränä on "auttaa oppilasta ymmärtämään turvallisuuden fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia sekä opastaa vastuulliseen käyttäytymiseen. Perusopetuksen tulee antaa oppilaalle ikäkauteen liittyvät valmiudet toimia erilaisissa toimintaympäristöissä ja tilanteissa turvallisuutta edistäen." Koulukohtaista opetussuunnitelmaa laadittaessa aihekokonaisuudet tulee sisällyttää eri oppiaineisiin ja koulun muuhun toimintaan siten, että aihekokonaisuus tulee näkyväksi koulun toimintakulttuurissa. Lisäksi useissa oppiaineissa tavoitteena on, että oppilas oppii turvallisuuden edistämiseen liittyviä taitoja. (Opetushallitus 2004.)

Koska koulujen turvallisuustyössä oli havaittu kehittämistarpeita ja ongelma-kohtia ja oli ehdotettu, että koulut alkaisivat seurata tapaturmia, Stakesissa päätettiin käynnistää koulutapaturmien ehkäisy -hanke. Uudistumassa olevaan valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan oli tulossa turvallisuuskasvatusta aiempaa enemmän ja katsottiin, että ajankohta koulutapaturmien ehkäisemistä selvittävälle hankkeelle oli sopiva.

Stakes, Työterveyslaitos ja Liikenneturva ovat vuodesta 1998 yhteishankkeissaan tutkineet ja kehittäneet kuntalähtöistä tapaturmien ehkäisytyötä. Ensimmäisen kehittämishankkeen "24 turvallista tuntia Hyvinkäällä" loppuraportin kirjoittamisen yhteydessä myös ajatus koulujen turvallisuutta edistävän hankkeen käynnistämiseksi nähtiin tarpeelliseksi. Talvella 2002 Stakesissa pidetyssä kokouksessa päätettiin Suomen Turvallisten Kuntien ja Terve Kunta -verkoston yhteishankkeesta, jossa koulutapaturmia ja niiden ehkäisyä ryhdytään selvittämään.

Hankkeen tavoitteet

Hankkeen päällimmäisenä tavoitteena oli, että mukana olevat tahot – koulut, kunnat, järjestöt, ammattikorkeakoulut sekä tutkimus- ja kehittämislaitokset – ymmärtävät paremmin koulutapaturmia ilmiönä, kehittävät ja oppivat yhdessä uusia käytäntöjä koulujen turvallisuuden edistämiseksi ja koulutapaturmien ehkäisemiseksi. Haluttiin, että eri osapuolet pystyvät kertyneen kokemuksen kautta osallistumaan ja tuomaan uutta valtakunnalliseen ja paikalliseen turvallisuuden edistämisen ja tapaturmien ehkäisyn keskusteluun ja että mukana olevissa kouluissa tulee tapahtumaan muutoksia turvallisuustasossa.

Koulutapaturmien ehkäisy -hankkeessa pääpaino oli menetelmäkehittämisessä sekä hankkeen aikana "koekäytössä" olleiden menetelmien arvioinnissa. Haluttiin kehittää, kokeilla ja arvioida työmenetelmiä ja työtapoja, joilla koulujen turvallisuutta voidaan edistää. Monia näistä työmenetelmistä on käytetty aiemminkin kouluissa tai muualla turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistämässä. Työmenetelmien tulisi olla helposti käyttöön otettavia ja koulun arkeen sopivia. Uusien työkalujen on myös tuotava koulun turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistämiseen lisäarvoa.

Projektisuunnitelmassa Koulutapaturmien ehkäisy -hankkeen tavoitteiksi määriteltiin koulujen turvallisuuden edistäminen seuraavasti:

Hankkeen pitkäkestoisena tavoitteena on kouluuyhteisöjen turvallisuuden edistäminen tapaturmien ehkäisyä menetelmin ja tapaturmia vähentämällä. Tavoitteeseen pyritään:

1. Kehittämällä tapaturmiin liittyvää tiedon keruuta. Hankkeen aikana rakennetaan järjestelmä, jonka mukaisesti hankkeeseen osallistuvat koulut keräävät systemaattisesti tietoa sattuneista tapaturmista ja läheltä piti tilanteista. Koululaiset otetaan mukaan "työsuojelutyöhön". Myös muunlaisen koulussa jo olemassa olevan tiedon hyödyntämistä tapaturmien ehkäisyyn arvioidaan. Tällaisia aineistoja ovat kunnissa tehtävät riskikartoitukset, välituntien yms. tilanteiden havainnoiminen sekä kaikkien kouluuyhteisössä työskentelevien intuitiivisten käsitysten kerääminen riskipaikoista ja -tilanteista.
2. Kehittämällä käytäntöjä tapaturmien varalta. Kouluissa tehdään selkeät "säännöt" siitä, miten toimitaan, jos tapaturma sattuu. Arvioidaan koulujen ensiapu- ja alkusammutusvalmius. Mietitään tiedonkulku, miten eri osapuolet saadaan tietoisiksi koulun käytännöistä (hoito, korvaus) tapaturman sattuessa. Loppuraportoinnin yhteydessä arvioidaan valtakunnallisen oppaan tarvetta koskien mm. koulujen ensiapuvalmiutta.
3. Toteuttamalla turvallisuuskasvatusta kouluissa. Kouluuyhteisön turvallisuuden edistämisestä pyritään luomaan koululaisille oppimisympäristö ja -tapahtuma. Samalla, kun koululaiset osallistuvat kouluuyhteisönsä turvallisuuden edistämistyöhön, oppivat he kansalaistaitoja, miten yhteisössä laajemminkin voi toimia turvallisuutta edistävästi puuttumalla asioihin ja selvittämällä turvallisuutta uhkaavia tekijöitä.

Tapaturmiin liittyvän tiedonkeruun kehittämisen osatavoitteet jakautuivat kahteen pääosioon: sattuneiden tapaturmien seuranta kouluissa sekä riskitilanteiden ja riskiympäristöjen kartoitus. Tavoitteeksi asetettiin, että hankkeen päättyessä jokaisessa hankkeessa mukana olevassa koulussa on toimiva tietojärjestelmä, johon kirjautuvat sattuneet tapaturmat. Seurannassa kertyviä aineistoja hyödynnetään koulujen turvallisuuden edistämistyössä ja tapaturmatutkimuksissa.

Aiemmin mainitussa opetusministeriön (2002) muistiossa ehdotettiin koulu- ja kuntakohtaista tapaturmien seurantaa, joten tämän hankkeen aikana haluttiin kerätä kokemuksia, jotka auttaisivat valtakunnallisen koulutapaturmien seurantajärjestelmän suunnittelussa. Päätettiin, että hankkeen aikana kuljetetaan rinnan kahden taasoista seurantajärjestelmän kehittämistyötä: valtakunnallinen taso (Taso 1) ja ns. anturijärjestelmän (Taso 2) taso. Valtakunnallinen taso soveltuisi helposti ja pienellä vaivalla kaikkien suomalaisten koulujen käyttöön, kun taas anturijärjestelmässä kerätään siinä määrin yksityiskohtaista tietoa, että ei olisi tarkoituksenmukaista toteuttaa tällaista kaikissa Suomen kouluissa.

Tapaturmavaaraa aiheuttavien riskien poistaminen koulusta ja kouluympäristöstä on osa koulujen turvallisuustyötä. Erilaisia riskiarviointimalleja ja käytäntöjä on kirjallisuudessa, vakuutusyhtiöiden käytössä, liikenneturvallisuustyössä ja pelastussuunnitelmien yhteydessä kehitetty. Tämän hankkeen aikana haluttiin kokeilla

riskiarviointeja eri tavoin toteutettuna ja eri-ikäisten lasten ympäristövaatimukset huomioon ottaen.

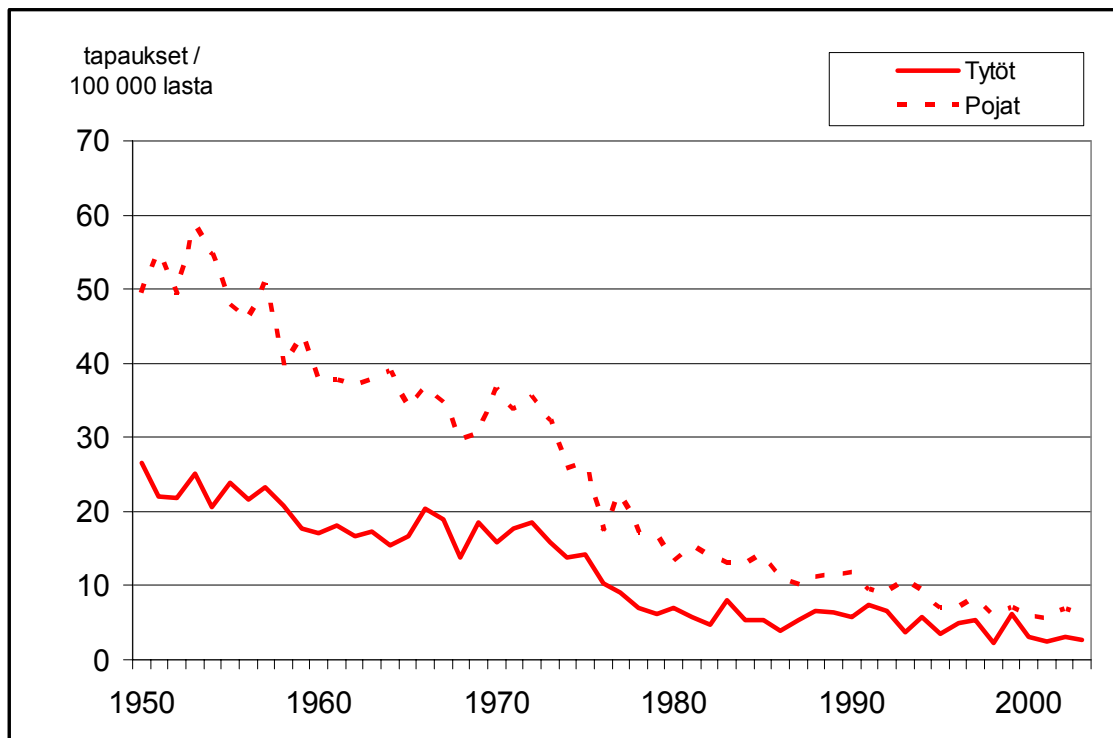
Konkreettiseksi osatavoitteeksi kirjattiin: Kehitetään malli kouluympäristön turvallisuustarkastukseen. Pohjana käytetään kävelykierros menetelmää (Gå tur). Perusmenetelmässä eri aloja edustava ryhmä tekee yhdessä kierroksen ennalta laaditun reitin mukaan ja pysähtyy ennalta määritellyissä paikoissa tehden kukin itsenäisesti havaintoja. Kierroksen jälkeen pidetään yhteinen keskustelu, jossa kaikki osallistujat saavat äänensä kuuluviin ja samalla oppivat toisiltaan sen, mitä nämä ovat havainneet. Haluttiin selvittää, miten koulussa tällainen kävelykierros tulee toteuttaa? Keitä otetaan mukaan? Miten reitti valitaan? Miten palautekeskustelu käydään? Miten johtopäätökset kirjataan ja toimenpiteistä päätetään?

Hankkeessa mukana olevissa kouluissa haluttiin selvittää opettajien ensiaputaidot ja toisaalta se, miten lapsia kouluissa opastetaan "siltä varalta, että kaveri satuttaa". Päätettiin neuvotella ammattikorkeakoulujen kanssa yhteistyöstä, jossa ammattikorkeakoulut osallistuisivat koulujen ensiaputaitojen ja -valmiuksien kartoittamiseen. Myös riskikartoitusten tekemisessä yhteistyömahdollisuuksia koulujen ja ammattikorkeakoulujen kesken haluttiin selvittää.

Jo hankkeen suunnittelukokouksissa pidettiin tärkeänä, että turvallisuuden edistäminen ja tapaturmien ehkäisy kouluissa on koko kouluyhteisön asia ja turvallisuuden edistäminen tulee sisältyä koulun opetustyöhön. Myös valtakunnallisten opetussuunnitelmien uudistuminen oli siirtymässä paikalliseen ja koulukohtaiseen opetussuunnitelmien valmisteluun. Tavoiteltiin sitä, että hankkeeseen osallistuvat koulut olisivat aktiivisia alueillaan erityisesti turvallisuuskasvatuksen näkymisessä kunta- ja koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa. Toisaalta hankkeen aikana haluttiin kokeilla uusia tapoja toteuttaa turvallisuuskasvatusta ja kirjata turvallisuuskasvatuksesta saatuja kokemuksia muille ideoiksi.

3 Koulutapaturmat ja niiden ehkäisy

Lasten ja nuorten kuolemaan johtaneet tapaturmat ovat vähentyneet 50 vuodessa lähes 500:sta alle 50:n (Sosiaali- ja terveysministeriö 2003), mikä on yksi turvallisuusalan hienoimmista menestystarinoista. Tapaturmakuolleisuudessa 1970-luvulla tapahtunut merkittävä muutos selittyy valtaosaltaan lasten kuolemaan johtaneiden liikennetapaturmien vähenemisellä (Parkkari ym. 2000).

Kuvio 1. Alle 15-vuotiaiden tapaturmaiset kuolemat 1950–2003, tapaukset / 100 000 lasta

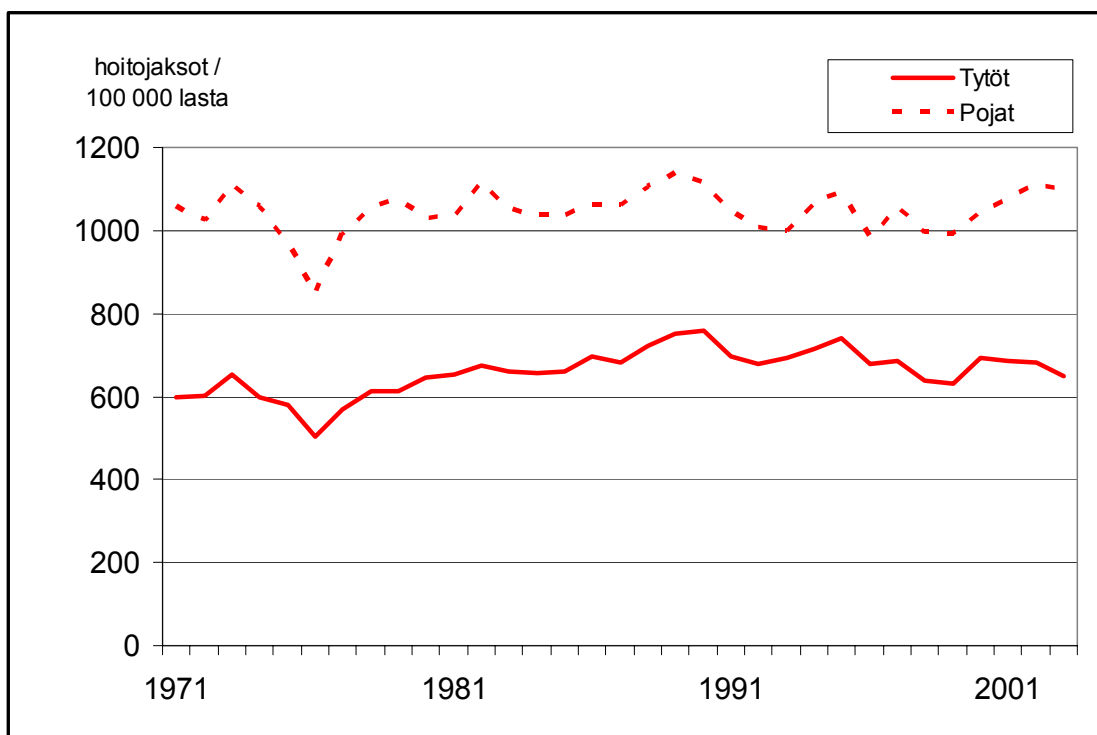
Lähteet: Sosiaali- ja terveysministeriö (2003, 47) & Tilastokeskus (2004)

Hyvä kehitys on osoitus siitä, että ainakin hengenvaarallisten vammojen ilmaantuvuuteen voidaan vaikuttaa. Todennäköistä on, että hyvällä ympäristösuunnittelulla (liikennesuunnittelu), tuoteturvallisuudella (turvalliset autot, lasten turvaistuimet) sekä turvallisuusneuvonnalla ja -kasvatuksella on ollut merkitystä.

Hyvästä kehityksestä huolimatta tapaturmat ovat edelleen ensimmäisen ikävuoden jälkeen lasten johtava kuolinsyy ja merkittävä pitkäaikaisen vammaisuuden aiheuttaja kaikissa teollisuusmaissa (Kekomäki 1999, 8). Väestötilastojen perusteella voidaan laskea, että Suomessa vuonna 2001 elävänä syntyneistä 28 701 pojasta 0,8 % eli 232 ja 27 488 tytöstä 0,2 % eli 60 kuolee ennen 25-vuotissyntymäpäiväänsä tapaturman tai väkivallan seurauksena, jos vuonna 2001 vallinnut kuolleisuuden taso säilyy (Väestömuutokset 2001, 101 & Kuolemansyyt 2001, 50 & 64).

Vastaavaa tapaturmaisuuksien vähenemistä kuin kuolemaan johtavissa tapaturmissa ei ole saavutettu vakavien, sairaaloiden vuodeosastohoitoa vaativien tapaturmien osalta. Sairaalassa hoidettujen alle 15-vuotiaiden lasten tapaturmien määrä on pysynyt suhteellisen muuttumattomana ajanjaksolla 1970–2003. Vuosittain sairaaloi-

den vuodeosastoilla hoidetaan lähes 3 000 alle 15-vuotiasta tyttöä ja yli 4 000 alle 15-vuotiasta poikaa tapaturman vuoksi. Vuodesta 1970 vuoteen 1995 sairaalan vuodeosastohoitoa vaativat tapaturmat vähenivät jonkin verran alle 10-vuotiailla lapsilla, mutta lisääntyivät ikäryhmässä 10–14-vuotiaat. Samana ajanjaksona murtumat lisääntyivät tasaisesti, mutta päähän kohdistuneet vammat ja sisäelinvammat vähenivät. (Parkkari ym. 2000)

Kuvio 2. Sairaaloissa hoidetut alle 15-vuotiaat tapaturmapotilaat 1971–2003, hoitajaksot / 100 000 lasta
Lähteet: Stakes (2004) & Tilastokeskus (1992) & Tilastokeskus (2004)

Aikasarjatarkastelua terveyskeskusten ja sairaaloiden avovastaanottokäynneillä hoidetuista tapaturmista ei ole saatavilla. Perusterveydenhuollossa päivähoito- ja koulutapaturmien osuus on huomattavasti suurempi kuin erikoissairaanhoidossa, jonne lähetetään vain vaikeimpia tapaturmia. Vuonna 1997 alle 15-vuotiaille tapahtui 74 000 lääkärissä tai terveyskeskuksessa käyntiin johtanutta tapaturmaa tai väkivallantekoa, ja kahdeksalle lapselle sadasta sattui sairaalahoitoa vaatinut tapaturma (Heiskanen ym. 2000). Eniten lääkärissä kävivät tapaturmien takia 3-6-vuotiaat pojat.

Lapsille ja nuorille sattuvien tapaturmien yleisyys on ainakin Ruotsissa yhteydessä perheen sosioekonomiseen asemaan. Lapsille, joiden vanhemmilla on alhaisempi tulotaso, sattuu enemmän tapaturmia (Laflamme & Engström 2002). Eroihin voivat vaikuttaa yksilölliset, lapsen ja lapsen huoltajiin liittyvät tekijät ja käyttäytyminen. Erojen taustalla voivat olla myös fyysiseen elinympäristöön liittyvät ominaisuudet. Viimeaikaisissa ruotsalaisissa tutkimuksissa on tarkasteltu tapaturmien tasa-arvoistumista eri sosiaaliryhmien välillä. Kouluikäisten kohdalla tasa-arvoistumista tapahtui tytöillä liikenneonnettomuuksien ja itse aiheutettujen tapaturmien osalta. Sen sijaan koulutapaturmissa ei tasa-arvoistumista havaittu (Engström ym. 2003).

Suomessa tapahtuvista koulutapaturmista tiedetään sangen vähän. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta koulut eivät systemaattisesti seuraa sattuneita tapaturmia eikä läheltä piti tilanteita. Kouluhallitus (1982) toteutti koko maan kattava koulutapaturmien selvityksen vuonna 1980, jolloin tehtiin ilmoitus jokaisesta koulutapaturmasta. Tapaturmia sattui kouluvuoden aikana noin 5 prosentille koululaisista (31 079). Vastaavan laajuisia tapaturmaselvityksiä ei ole myöhemmin tehty, joten ei ole selvyyttä, onko koulutapaturmien määrässä tapahtunut muutoksia kuluneen 20 vuoden aikana tai onko tapaturmien sattumispaikat tai vakavuusaste muuttunut. Käytettävissä on joitakin yksittäisiä selvityksiä, joihin on sisältynyt myös koulutapaturmia sivuavia tietoja.

Erittäin vakavat, hengenvaaralliset tapaturmat lienevät kouluissa harvinaisia. Kouluhallituksen (1982) selvityksessä 54 prosenttia koulutapaturmista oli sellaisia, että niissä jouduttiin turvautumaan koulun ulkopuoliseen hoitoon. Hyvinkäällä loka-kuussa 1999 tehtyyn selvitykseen raportoitii 42 koulutapaturmaa, joista kolmisenkymmentä voitiin hoitaa koulussa, 4 tapaturman hoito vaati hammashoitolaan lähettämistä ja 4 tapauksessa potilas oli hoidettu terveyskeskuksessa tai yksityisellä lääkäriasemalla (Lounamaa, 2001). Hannu Rintanen (2002) selvitti Kotkan ja Kangasalan terveyskeskuksiin lääkärin vastaanotolle tulleita lasten tapaturmakäyntejä vuosina 2001 ja 2002. Hänen mukaansa 0-7-vuotiaiden tapaturmakäynneistä 24 (Kotka) ja 32 (Kangasala) prosenttia liittyi koulussa tai päiväkodissa tapahtuneeseen tapaturmaan. 8-15-vuotiaiden tapaturmakäynneistä 44 prosenttiin (Kotka) ja 50 prosenttiin (Kangasala) oli syynä tapaturma koulussa.

Kouluhallituksen (1982) selvityksen mukaan eniten tapaturmia sattui välitunnin aikana, toiseksi eniten liikuntatunnilla ja kolmanneksi eniten teknisen tai tekstiilityön tunnilla. Välitunti ja liikuntatuntitapaturmat muodostivat noin 80 % tapaturmien kokonaismäärästä. Ruotsalaiset tutkimukset ovat päätyneet samanlaiseen tulokseen (Schelp ym. 1991, Hammarström & Janlert 1994). Kouluhallituksen (1982) selvityksessä vaarallisimmiksi paikoiksi kouluissa todettiin piha ja pihateliineet. Turun ja Liedon koulujen seurannassa lukuvuonna 1977-78 tapaturmat satuivat pääasiassa joko välitunneilla tai liikuntatunneilla (Sillanpää ym. 1983).

Kouluhallituksen (1982) selvityksessä koulutapaturmia sattui eniten 7-12-vuotiaille. Lisäksi tapaturmien lukumäärä lisääntyi luokka-asteen mukaan aina kahdeksanteen luokkaan asti, minkä jälkeen tapaturmariski pieneni. Turun ja Liedon koulujen seurannassa alaluokilla sattui kolmanneksen enemmän tapaturmia kuin yläluokilla (Sillanpää ym. 1983). Ruotsalaisessa tutkimuksessa tapaturmat vähenivät suoraviivaisesti oppilaan iän myötä (Menckel & Laflamme 2000). Pää- ja hammasvammat olivat yleisempiä alaluokilla, kun yläluokilla sattui enemmän kuljetus- ja urheilutapaturmia (Laflamme ja Eilert-Petersson 1998).

Ruotsalaisissa tutkimuksissa neljännes tapaturmista oli toisten oppilaiden aiheuttamia ja useimmiten koulutapaturmassa loukkaantui oppilaan pää (Schelp ym. 1991 ja Hammarström & Janlert 1994). Porissa selvitetiin tammikuussa 1997 tapaturmia 7. ja 9. luokkalaisilla. Selvitykseen osallistui 120 koululaista. Suurimmassa osassa tilanteita oppilaat olivat olleet vaarassa jäädä auton alle ja 9. luokkalaisille oli sattunut useita törmäilyjä mopon kanssa (Laaksonen ym. 1997). Walesin kouluilla on velvollisuus raportoida niissä sattuneista tapaturmista kouluviranomaisille. Tärkeimmiksi sattuneiden tapaturmien syiksi katsottiin koulupihojen leikkivälineet, oppilaiden käyttäytyminen ja tasapohjaiset kengät (Williams ym. 2003).

Ruotsalaistutkimusten mukaan pojille sattuu enemmän koulutapaturmia kuin tytöille (Menckel & Laflamme 2000, Schelp ym. 1991 ja Hammarström & Janlert 1994). Myös Turun ja Liedon kouluissa pojille sattui tapaturmia kaksi kertaa niin usein kuin tytöille (Sillanpää ym. 1983). Kouluhallituksen (1982) selvityksessä tyttöjen ja poikien välinen ero oli pienimmillään 2. luokalla ja suurimmillaan 7. luokalla. Porissa tehdyssä selvityksessä selvää eroa tyttöjen ja poikien tapaturmien määrälle ei ilmennyt (Laaksonen ym. 1997).

Pojille näyttäisi sattuvan useammin tapaturmia välitunneilla ja tytöille taas liikuntatunneilla. Pojilla päävammat ja pyöräilyonnettomuudet ovat yleisempiä, tytöille tyypillisemmin vammoja aiheuttavat kaatumiset ja urheiluvälineeseen satuttamiset (Menckel & Laflamme 2000 ja Laflamme & Eilert-Petersson 1998). Turun ja Liedon koulujen seurannassa raportoitiin tytöille enemmän nyrjähdyksiä, kun taas pojat saivat useammin haavoja (Sillanpää ym. 1983).

Koulutapaturmien ehkäisy

Tutkimukset osoittavat, että sellaiset tapaturmien ehkäisyohjelmat ovat tehokkaita, joissa yhdistetään useita toimenpiteitä ja toimenpiteet kohdistetaan tarkoin riskiryhmiin. Hyvin toteutuva sekä hyvin johdettu ja koordinoitu kuntatyö mahdollistaa tämän. Turvallinen yhteisö -ohjelmilla on ruotsalaisissa kunnissa lasten tapaturmat saatu vähenemään suuremmassa määrin kuin niissä kunnissa, joihin on kohdentunut pelkästään kansalliset toimenpiteet (Lindqvist ym. 2002; Sellstrom ym. 2003). Esimerkiksi lasten pyöräilyturvallisuutta on pystytty edistämään ohjelmilla, joissa parannetaan rakennettua ympäristöä ja liikennejärjestelmiä, alennetaan nopeuksia ja järjestetään lapsille turvallisen pyöräilyn opetusta sekä edistetään pyöräkypärän käyttöä (Towner ym. 2001).

Kuntatyöllä tarkoitetaan tapaturmien torjuntatyön mallia, jossa kunnan työntekijöiden rooli on merkittävä (Koivukoski ym. 2002, 4). Kuntatyöhön osallistuvat kunnan luottamus- ja virkamiesjohto, suunnittelijat sekä tapaturmien ehkäisytyön toteutuksesta vastaavat työntekijät. Kuntatyötä tehdään usein yhteistyössä alueella toimivien yliopistojen ja oppilaitosten sekä yritysten ja vapaaehtoisjärjestöjen kanssa. Kuntatyönä toteutettavassa tapaturmien ehkäisytyössä määritellään kunta-kohtaiset tavoitteet, toiminnot ja johtamisrakenteet sekä ehkäisevän työn toteuttajat ja toteuttamistavat. Koulutapaturmien ehkäisyhankkeessa koulut itsessään muodostavat yhteisön. Ne ovat myös laajempien kuntayhteisön osia ja kunnissa toteutettavaa turvallisuuden ja terveyden edistämisen työtä.

Kouluilla on mahdollisuus vaikuttaa erityisesti koulun turvallisuutta lisääviin arkipäivän käytäntöihin ja huolehtia kaikinpuolisesti kouluyhteisön turvallisuudesta. Koulut ovat myös vastuussa siitä, että niissä on kriisisuunnitelmat ja riittävä valmius ensiaputaitoihin. Ympäristömuutosten osalta yhteistyö muiden kuntatoimijoiden kanssa on välttämätöntä.

Yhdysvalloissa sijaitseva CDC (Center for Disease Control) tuotti laajan asiantuntijaryhmän kanssa kattavan ja mittavan yhteenvedon koulujen turvallisuuden edistämisestä. Asiantuntijat korostavat, että koulut ovat erilaisia ja koulukohtaisesti tulee nähdä, mitkä ovat keskeisiä turvallisuuden edistämistoimia kussakin koulussa. Yhteenvedossaan CDC (2001) ryhmitteli koulujen turvallisuuden edistämistyön kahdeksaan toimenpidekokonaisuuteen:

- edistetään fyysisen ympäristön turvallisuutta,

- huomioidaan turvallisuuden edistäminen koulun terveystkasvatuksessa,
- edistetään turvallisuutta koulun liikuntatunneilla,
- varmistetaan, että koulujen oppilashuolto ja terveydenhuoltopalvelut vastaavat oppilaiden tarpeita,
- huolehditaan, että kouluissa on ajantasainen kriisi- ja ensiapusuunnitelma,
- edistetään turvallisuutta yhdessä perheiden ja kouluja laajempien yhteisöjen kanssa ja
- lisätään kouluhenkilöstön tietoja ja taitoja turvallisuuden edistämiseksi.

4 Kehittämishanke koulutaturmien ehkäisemiseksi

4.1 Hankkeen osapuolet

Koulutaturmien ehkäisy -hankkeeseen osallistui kouluja neljästä kunnasta sekä tutkimus- ja kehittämislaitoksia, järjestöjä sekä ammattikorkeakouluja. Stakesilla oli koulutaturmien ehkäisyhankkeen koordinaatiovastuu ja projektipäällikkönä toimi Anne Lounamaa. Hänen siirryttyään elokuussa 2004 Kansanterveyslaitokselle projektivastuu siirtyi Marja Kurenniemelle. Petri Huhtanen tuli toteuttamaan hankkeen arviointia ja osallistui loppuraportin kirjoittamiseen. Työterveyslaitoksen työturvallisuusosastolta hankkeessa oli mukana erikoistutkija Simo Salminen, Liikenneturvasta tutkija Matti Heinonen ja Suomen Punainen Rististä koulutussuunnittelija Neta Helistö.

Hyvinkäältä hankkeeseen osallistui kolme peruskoulua: Hämeenkadun koulu, Pohjoispuiston koulu ja Paavolan koulu sekä Hyvinkään ammattioppilaitos. Kouvolasta mukana olivat Kaunisnummen koulu ja siihen yhdistetty Pajakadun koulu, Tampereelta Kanjonin ja Pohjois-Hervannan koulut sekä Turusta Kupittaaan ja Vasaramäen koulut. Näissä kouluissa oli yhteensä noin 3 000 oppilasta. Hankkeen aikana turvallisuustyö laajeni Hyvinkäällä koskemaan kaikkia peruskouluja ja Kouvolassa mukaan tuli Tornionmäen koulu, minkä seurauksena mukaan tuli runsas 4 000 oppilasta lisää.

Projektityöskentelyyn osallistui koulujen rehtorien lisäksi opettajia sekä terveydenhoitajat. Hankkeeseen osallistui kunnista lisäksi terveydenhuollon suunnittelijoita, työsuojelun ja turvallisuuskysymysten asiantuntijoita. Paikallisesti yhteistyöhön osallistuivat myös ammattikorkeakoulut. Lisäksi asiantuntija-apua saatiin yhdeltä vakuutusyhtiöltä sekä Vaasassa tehdystä kouluturvallisuustyöstä. Hankkeeseen osallistujat ja heidän yhteystietonsa löytyvät johdannosta.

Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus on sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla toimiva asiantuntijakeskus. Koulutaturmien ehkäisyhanke oli osa laajempaa Stakesissa vuosina 1999–2004 toteutettua tapaturmien ehkäisy kunnissa -hanketta. Hanke toteutettiin Kuntien hyvinvointistrategiat -ryhmässä, jonka tavoitteena on luoda ja arvioida yhteistyössä kuntien kanssa hyvinvointia ja terveyttä edistäviä strategioita, niitä tukevia verkostoja sekä järjestää koulutusta ja konsultointia.

Työterveyslaitos on työterveys- ja työsuojelualan tutkimus- ja asiantuntijalaitos, jonka toimintamuodot ovat tutkimus, työterveys- ja työturvallisuusalan asiantuntijoiden koulutus, asiantuntijapalvelut ja tiedonvälitys. Työturvallisuusosasto toimii koko maan laajuisesti ja keskittyy työssään työturvallisuuden parantamiseen suomalaisissa yrityksissä sekä auttaa kehittämään erilaisia tätä työtä helpottavia työkaluja. Työturvallisuusosastolla on kehitetty työtaturmien ehkäisemisen menetelmiä. Tätä osaamista haluttiin käyttää koulujen turvallisuuden edistämisessä. Lisäksi laitoksessa oli meneillään Nuoret ja työ -ohjelma, jonka osana selvitettiin koulujen turvallisuuskasvatusta.

Liikenneturvan tehtävänä on parantaa liikenneturvallisuutta, keinoina ovat viestintä ja koulutus. Ne kohdistuvat kaikkiin tienkäyttäjiin sekä erityisesti liikennealan kysymysten parissa työskenteleviin henkilöihin ja yhteisöihin. Liikenneturva pal-

velee viranomaisia, kansalaisjärjestöjä ja elinkeinoelämän yhteisöjä, tekee aloitteita ja on yhteistyökumppanina liikenteen turvallisuutta edistettäessä. Alan keskusjärjestönä Liikenneturva opastaa ja sovittaa yhteen jäsenjärjestöjensä liikenneturvallisuuksiin. Työn kehittämiseksi Liikenneturva harjoittaa ja tukee toimintaansa palvelevaa tutkimusta.

Punainen Risti on kansainvälinen, poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton humanitaarinen avustusjärjestö. Suomen Punaisella Ristillä on sosiaali- ja terveystieteiden kanssa yhteistyösopimus, jonka mukaan SPR:n tehtävänä on järjestää väestölle yhtenäistä ensiapukoulutusta. Punainen Risti vastaa kouluttajien perus- ja täydennyskoulutuksesta sekä ylläpitää rekisteriä kouluttajista ja ensiapukoulutetuista. SPR:n ensiapukoulutuksen keskeisenä tehtävänä on lisätä suomalaisten auttamisvalmiutta, arkipäivän turvallisuutta ja kykyä selviytyä erilaisissa onnettomuustilanteissa. Ennakolta hankittu tieto ja varautuminen sekä ensiaputaitojen jatkuva ylläpitäminen antavat auttajalle valmiudet toimia ensiaputilanteissa mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti.

Hankkeen kunnat

Hankkeeseen mukaan tulleet kunnat olivat olleet jäseninä joko Turvallinen kunta -verkostossa tai Stakesin koordinoimassa Terve Kunta -verkostossa ja niissä oli kokemusta keskusvirastojen kanssa toteutetuista yhteishankkeista. Kunnissa on myös turvallisuus- tai hyvinvoinnin edistämistyön infrastruktuuri ja hallinnollinen järjestelmä olemassa. Ne eivät siis edusta keskivertokuntia vaan niiden valmius turvallisuuden edistämiseen ja kiinnostus asiaan oli todennäköisesti tavallista suurempi.

Hyvinkää on yli 43 000 asukkaan kaupunki. Hyvinkäällä on vuodesta 1998 alkaen tehty järjestelmällistä eri ikäryhmiin suuntautuvaa tapaturmien ennaltaehkäisytyötä tunnukseksi "24 turvallista tuntia Hyvinkäällä" (www.hyvinkaa.fi). Vuonna 2003 Hyvinkää hyväksyttiin ensimmäisenä suomalaisena kuntana jäseneksi WHO:n alaiseen kansainväliseen Safe Community -verkostoon.

Oppivelvollisia Hyvinkäällä lukuvuonna 2003–2004 oli yhteensä 5 240 ja opettajia 550. Hyvinkää on ollut mukana Stakesin koordinoimassa koulutapaturmien ehkäisyhankkeessa neljän oppilaitoksen voimin. Mukana ovat olleet alaluokkien opetuksesta Hämeenkadun ja Paavolan koulut, yläluokkien opetuksesta Pohjoispuiston koulu, sekä ammattioppilaitos. Näissä mainituissa peruskouluissa oppilaita on yhteensä 1 360.

Kouvola asukasluku on 31 500, perusopetuksessa opiskelee noin 3 000 oppilasta. Luokkien 1-6 opetusta annetaan 7 koulussa, luokkien 7-9 opetusta on 3 koulussa. Erityisluokille tulee oppilaita seitsemän kunnan alueelta.

Kouvolan seudulla on vuodesta 2001 käynnissä Start -tapaturmahanke, jonka puitteissa on mm. luotu tapaturmien kartoitus- ja tilastointijärjestelmää kunnan eri toimijoille. Hanke on samansuuntaisena sopinut hyvin yhteen Stakesin koulutapaturmien ennaltaehkäisyhankkeen kanssa. Stakesin projektissa mukana olevan Kaunisnurmen koulun rehtori Sakari Viinikainen on ollut mukana myös Start -tapaturmahankkeen ohjausryhmässä.

Tampere on yli 200 000 asukkaan kaupunki. Kaupungilla peruskouluja on yhteensä 57, niissä on opettajia 1 180, peruskoulun 1.-6. vuosiluokilla oppilasmäärä on 11 770 ja 7.-9. vuosiluokilla 5 270 lukuvuonna 2003–2004.

Koulutapaturmien ennaltaehkäisyhankkeeseen osallistuivat Hervannasta Kanjonin koulu (luokat 1-6) ja Pohjois-Hervannan koulu (luokat 7-9) perusterveydenhuollon vastaavan ylilääkäriin Erkki Lehtomäen ehdotuksesta. Koulut sijaitsevat toistensa läheisyydessä ja suurin osa Kanjonin koulun oppilaista siirtyy Pohjois-Hervannan kouluun. Kanjonin koulussa oppilaita oli yleisopetuksessa 190 ja Pohjois-Hervannassa 220 lukuvuonna 2003–2004. Molemmissa kouluissa annetaan myös erityisopetusta kahdella luokalla. Opettajia Kanjonin koulussa on 16 ja rehtorina toimii Pekka Halttula. Pohjois-Hervannan koulussa opettajia on 25 ja rehtorina Hilikka Haapaniemi.

Tampere on kuulunut vuodesta 1996 lähtien Terve Kunta -verkostoon. Koulujen hyvinvoinnin edistämiseksi Tampere oli mukana Stakesin Hyvinvointi kouluissa -hankkeessa vuosina 2000–2003. Tampereella yhdyshenkilönä toimi suunnittelija Mirja-Leena Heikkilä sosiaali- ja terveystoimesta. Sähköisen tapaturmalomakkeen käyttöönoton lisäksi molempien koulujen lähiympäristössä tehtiin riskitilanteiden ja -ympäristöjen kartoitus käyttäen menetelmänä kävelykierrosta.

Turussa on asukkaita 175 000. Perusopetuksessa oli vuonna 2003 oppilaita yhteensä 15 900. Perusopetuksen kouluja on 48. Koulutapaturmien ennaltaehkäisyhankkeeseen osallistuivat Vasaramäen (vuosiluokat 1-6) ja Kupittaaan koulut (vuosiluokat 7-9). Koulut sijaitsevat lähekkäin ja tekevät paljon yhteistyötä. Vasaramäen koulun oppilaat siirtyvät pääosin Kupittaaan kouluun. Vasaramäen koulussa on 330 oppilasta ja Kupittaaan koulussa 350 oppilasta. Kupittaaan koulun kanssa samassa talossa toimii myös Kupittaaan lukio. Vasaramäen koulusta ovat hankkeessa olleet mukana rehtori Jyrki Välimäki, luokanopettaja Heikki Knuuti ja terveydenhoitaja Maija Grönroos. Kupittaaan lukiosta ovat olleet mukana rehtori Olavi Ojalehto, teknisen työn opettaja Olli Pohjanvirta ja terveydenhoitajat Maija Sundholm ja Leena Kurka. Turun yhdyshenkilönä toimi terveystoimesta Jaana Virtanen.

Turku on mukana Stakesin koordinoimassa Terve kunta -verkostossa ja WHO:n Terveet kaupungit -verkostossa (Healthy Cities) sekä vahvasti mukana myös Itämeren alueen kehittämissyhteistyössä. Turku-strategiassa on painopistealueina lapset ja nuoret sekä terveyden edistäminen.

Turussa on tilastoitu ennen hankettakin sellaiset koulutapaturmat, missä oppilas on lähetetty koulusta jatkohoitoon. Tapaturmailmoitus on toiminut myös lähetteenä jatkohoitopaikkaan.

Ammattikorkeakoulut

Hankkeen aikana kunnat tekivät yhteistyötä alueillaan toimivien ammattikorkeakoulujen kanssa. Hyvinkäällä toimii Laurea-ammattikorkeakoulun Hyvinkää-instituutti, jonka lehtori Pirkko Rimpilä-Vanninen ohjaamana opiskelijat toteuttivat yhteisöanalyysin oppijakson aikana riskikartoitukset Hyvinkään kouluissa. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun Kuusankosken yksikössä työskentelevän lehtori Liisa Korpivaaran johdolla opiskelijat toteuttivat Kouvolan kouluissa riskikartoitukset ja selvityksen koulujen ensiapuvalmiudesta ja -taidoista. Turun ammattikorkeakoulun opiskelijat osallistuivat lehtori Katriina Niemelän ohjaamina koululaisille suunnatun teemapäivän suunnitteluun ja toteutukseen. Teemapäivän aikana toiminnallisen ohjelman avulla koululaisille opetettiin ensiapuvalmiuksia.

4.2 Hankkeessa käytetty työote

Koulutapaturmien ehkäisyhanke on prosessikehittämisen työotteella toteutettu hanke. Prosessikehittämiseksi on ominaista kehittämistehtävän toteuttaminen avoimen, tilanne-ehtoisen prosessin varassa. Sille on tyypillistä ennakoimaton vaihteellisuus, joka poikkeaa perinteisestä, rajatusta ja kontrolloidusta kehittämistehtävästä. Prosessikehittämisen toteutusstrategiassa ei toimijakenttä ja etenemisen vaiheita ole hankkeen alkuvaiheessa rajattu, vaan ne hahmottuvat prosessin edetessä. Projektisuunnitelma määrittää lähinnä tavoitteet ja vaikutussuunnan, jotka antavat väljän kehyksen kehittämistehtävän toteuttamiselle. (Seppänen-Järvelä 1999, 204)

Toimijälähtöisyyttä pyrittiin kunnioittamaan hankkeen eri vaiheissa siten, että kukin koulu ja kunta osallistui hankkeeseen omien voimavarojen ja intressien mukaan. Aikataulut asetettiin väljiksi ja koulujen arkityöhön sopiviksi. Valitun työotteen perusteena oli, että käynnistyvä hanke ei saa olla yksi "työllistävä" projekti koulun lukuisten projektien joukossa, vaan että hankkeeseen osallistuvat koulut ovat aidosti halukkaita kehittämään turvallisuustyötä omassa koulussaan.

Koulutapaturmien ehkäisy on teema, jossa monella kunnan toimijalla on mahdollisuus vaikuttaa ja edistää koululaisten turvallisuutta. Tällaista teemaa kutsutaan verkottavaksi teemaksi (Arnkil ym. 2002, 63–66). Kaavoituksen ja liikennejärjestelyjen ratkaisuilla voidaan vaikuttaa koulumatkojen turvallisuuteen. Hyvällä piha- ja koulurakennussuunnittelulla varmistetaan koulun lähiympäristön turvallisuus. Turvallisuuskasvatuksella voidaan auttaa lasta näkemään ja ymmärtämään vaaranpaikkoja ja tekemään muutosehdotuksia riskien vähentämiseksi. Koulun arjessa aikuiset tekevät turvallisuutta edistäviä tai heikentäviä valintoja. Ensimmäisiä pohdittavia asioita oli, mitkä tahot hankkeeseen osallistuvista kunnista kutsutaan toteuttamaan hanketta.

Jos kehittämisen kohteena oleva teema on luonteeltaan verkottava, on kehittämistyön ulotuttava myös johtamisrakenteisiin (Arnkil ym. 2002, 58). Samaan aikaan kuin koulujen turvallisuustyötä pyrittiin kehittämään, tuli miettiä sitä, miten muutuneet toimintatavat voisivat kunnissa elää vielä hankkeen päätyttyäkin. Mikäli koulujen turvallisuuden edistämistyö ei kehittämishankkeen aikana tule osaksi kunnan strategiatyötä ja laajempaa hyvinvoinnin edistämistä kouluyhteisöissä, on vaarana, että hanke jää irralliseksi ja unohtuu pian hankkeen päättyessä.

4.3 Hankkeen kulku pääpiirteissään

Hankkeessa työskenneltiin neljällä tasolla. Ensinnäkin olivat kaikkien hankkeessa mukana olevien tahojen yhteiset työkokoukset, joita pidettiin yhteensä pari kertaa lukuvuodessa Helsingissä. Kunnissa hanketta vietiin eteenpäin koulujen ja virkamiesten yhteisenä työnä sekä kussakin koulussa omana työnään. Neljäntenä työmuotona olivat tutkimuslaitoksista hankkeeseen osallistuvien työkokoukset, joissa kuultiin myös muita asiantuntijoita.

Hankkeen käynnistysvaihe kesti yli puoli vuotta siitä, kun hankkeen aloittamisesta oli päätetty. Ensimmäinen tapaaminen, jossa hanketta ja sen tulevaa sisältöä mietittiin, pidettiin Hyvinkäällä 24.4.2002. Tapaamiseen osallistui kuntien edustajien lisäksi asiantuntijoita Stakesista, Työterveyslaitokselta ja Liikenneturvasta. Päätettiin, että mukaan lähtevistä kouluista halutaan sekä opetus- että terveystoimen

edustus. Opetussuunnitelmatyö ja turvallisuuskasvatus haluttiin pitää tapaturmien ehkäisytyön osana.

4.4 Toiminta kunnissa

Hyvinkää

Stakesissa järjestettyjen yhteistapaamisten lisäksi Hyvinkään toimintaryhmä on kokoontunut useita kertoja erilaisin miehityksin suunnittelemaan projektista syntyneitä aloitteita, joista on poikunut käytännön turvallisuustyötä. Yhteistyötä on voinut myös muiden turvallisuustyötä tekevien tahojen kanssa esim. Punaisen Ristin ja Suomen Pelastusalan keskusjärjestön (SPEK) kanssa.

Hyvinkään 24 turvallista tuntia -työryhmään kutsuttiin koulujen edustajaksi myös opettajajäsen koulutapaturmahankkeen seurauksena. Toimintaryhmässä katsottiin tarpeelliseksi tuoda koulupuolen terveisiä "kentältä" suoraan toimintaryhmälle, koska kaupungissa on yli 5 000 peruskouluikäistä lasta. Koululaisista osa osallistui myös vuoden 2004 kansallisen tapaturmapäivän tapahtumiin perjantaina 13. elokuuta, jonka valtakunnallinen päättilaisuus oli Hyvinkäällä.

Hyvinkäällä hanke oli yhteistyössä Laurea-ammattikorkeakoulun kanssa. Opiskelijat tekivät riskianalyyskejä ja muita opiskeluun liittyviä töitä useilla kouluilla, kartoittaen koulujen fyysisiä vaaranpaikkoja, koulumatkojen turvallisuutta, ensiaputaitoja ja -valmiuksia, ensiapuvälineistöä yms. Koulujen terveydenhoitajat ovat olleet tiiviissä yhteistyössä opiskelijoiden ja koulujen kanssa. Yhteistyö on kartuttanut tietoutta tapaturmatyöstä ja monista ehkäisyyn vaikuttavista tekijöistä ja töiden tulokset johtavat varmasti myös käytännön toimenpiteisiin oppilaitosten ja kouluisten turvallisuuden parantamiseksi. Myös koulujen henkilökunnan ensiaputaitojen kartuttaminen on noussut tarpeelliseksi esille ja siihen tullaan Hyvinkäällä lähitulevaisuudessa lisäämään resursseja.

Pilottiryhmän suunnittelema tapaturmalomake otettiin käyttöön kaikissa kaupungin peruskouluissa v. 2004 alusta alkaen. Osa oppilaitoksista käyttää lomakkeen sähköistä ja osa manuaalista versiota. Koulutapaturmien seuranta pilottiryhmän ja Stakesin laatimalla lomakkeella jatkuu Hyvinkäällä hankkeen päättymisen jälkeenkin kaupunginhallituksen päätöksellä.

Kouvola

Kouvolassa on turvallisuus määritelty laajasti. Peruskoulujen opetussuunnitelman arvot ovat oikeudenmukaisuus, vastuullisuus, yhteistyökyky sekä luonnon ja ympäristön kunnioittaminen. Näiden taustalla on turvallisuus, joka on paljon muutakin kuin tapaturmien, onnettomuuksien tai fyysisen koskemattomuuden torjuntaa, joihin se tavallisesti liitetään. Turvallisuus kokonaisvaltaisesti ymmärrettynä on suorastaan peruskivi, jonka vahvistamiseen kaikki muut arvot tähtäävät, ja jolle ne myös rakentuvat. Sen vuoksi fyysinen ja psyykinen turvallisuus on ehdoton edellytys koulun toiminta-ajatuksen, elämässä tarvittavien tietojen ja taitojen oppimisen, sekä terveen itsetunnon ja tasapainoiseksi ihmiseksi kasvamisen, toteuttamisessa. Psyykkisellä turvallisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä myös kaikkien kouluyhteisössä työskentelevien tai koulutyön kanssa läheisesti tekemisissä olevien, kuten oppilaiden vanhempien, keskinäistä sosiaalista turvallisuutta.

Kouvolan peruskoulujen opetussuunnitelman toteuttamisen tueksi on "yksien kansien väliin" koottu Kouvolan peruskoulujen turvallisuusopas (2003). Oppaaseen on koottu fyysiseen sekä psyykkiseen turvallisuuteen liittyviä osa-alueita, joita kouluissa on toteutettu tai suunnitellaan toteutettaviksi. Tarkoituksena on entisestään kohottaa turvallisuuden tasoa koulutyön perustana. Kirjasen tarkoituksena on olla myös kunnallisen opetussuunnitelman tapaan peruspakettina, jonka eri osioita koulut voivat päivittää omien olosuhteittensa, suunnitelmiensa sekä toteutuksiansa mukaisesti.

Turvallisuuskasvatuksen puitteissa Kaunisnurmen koulussa on pidetty liikennepäiviä, joihin liittyy koulun lähiympäristöön tehty reitti. Tällä reitillä on liikennekäyttäytymiseen liittyviä rasteja, joiden sisältö on usein myös videokuvattu. Videolla on kyseiseen kohtaan liittyvä kysymys liikenteessä toimimisesta ja vastaus kysymykseen. Ennen liikennepäivää video esitetään koulun oppilaille, minkä jälkeen jokainen kiertää kyseisen reitin. Tällä tavalla jokaiselle syntyy oma oppimisprosessinsa.

Tampere

Tampereella on järjestetty erilaista kuntakohtaista toimintaa. Vuoden 2004 alussa aloitti toimintansa kaupunginjohtajan nimeämä yli hallintokuntien ulottuva poikkihallinnollinen terveyden edistämisen ohjausryhmä, jonka tehtävänä on osaltaan vastata ja informoida hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisestä kunnassa.

Syksyn 2003 ja alkuvuoden 2004 aikana pidettiin valmistelevia työkokouksia säännöllisesti, järjestettiin koulukohtaisia tapaamisia Stakesin edustajien kanssa sekä osallistuttiin laajempiin työkokouksiin Helsingissä. Kaikista kokouksista pidettiin kokousmuistiota. Hankkeen yhdyshenkilö Mirja-Leena Heikkilä toimi kokousten puheenjohtajana ja raportoi hankkeen aikana kertyneistä tiedoista sekä hankkeen etenemisestä projektipäällikkö Anne Lounamaata.

Tampereella kävelykierrokset, joissa tutkittiin kouluympäristön turvallisuutta ja tehtiin ehdotuksia turvallisuuden parantamiseksi, koettiin erittäin hyödylliseksi. Aihetta kuvataan tarkemmin kohdassa 5.2.1.

Turku

Turussa kehittämishankkeen alussa perustettiin projektiryhmä, joka kokoontui hankkeen kuluessa useampia kertoja. Turun kouluterveydenhoitajille järjestettiin hankkeen kuluessa koulutusta, mm. urheilulääkäri oli kutsuttu kertomaan liikuntatapaturmien hoidosta ja ehkäisystä. Yhteistyö Turun ammattikorkeakoulun kanssa käynnistyi. Lehtori Katriina Niemelä opiskelijaryhmänsä kanssa toteutti teemapäivän ensiaputaitojen opettamisesta koululaisille. Toiminta jatkuu tulevinakin vuosina. Seuraavassa on kuvaus kahdesta hankkeen kuluessa turkulaisessa Vasaramäen koulussa toteutetusta tapahtumasta. Lukuvuoden aikana toteutettiin neljä Vasaramäen Akatemia -iltaa, joiden kaikkien yhteinen teema oli "Turvallinen oppimisympäristö". Vasaramäen Akatemia -illat oli tarkoitettu koulun henkilökunnalle ja oppilaiden vanhemmille. Järjestäjinä toimi Vasaramäen koulu ja Vaskun Vanhemmat ry yhdessä. Huhtikuun Vasaramäen Akatemia -illan näkökulma oli liikenne. Illan ohjelma oli seuraava:

VASARAMÄEN AKATEMIA 10.4.2003 KLO 18.30–20.00

Vasaramäen koulu ja Stakesin koulutaturmien ehkäisyhanke,
Kouluterveydenhoitaja Maija Grönroos
Liikenteen takia vaaralliset paikat koulussa ja koulun lähiympäristössä,
Vasaramäen koulun oppilaita
Koulun lähiympäristön onnettomuudet; mitä tilastot kertovat?,
Ylikonstaapeli Tero Tuominen,
Turun kihlakunnan poliisilaitos
Liikenneturvan puheenvuoro,
Heikki Mämmi, liikenneopettaja

Oppilaat olivat omaa osuuttaan varten kartoittaneet koulun lähiympäristön liikenteellisesti vaaralliset paikat ja kuvanneet ne. He olivat laatineet näistä paikoista Power Point -esityksen, missä kerrottiin, miksi kukin paikka oli vaarallinen, miten siinä paikassa tuli menetellä ja mitä paikalle tulisi tehdä, jotta se ei olisi vaarallinen.

Vasaramäen koulun ja Turun ammattikorkeakoulun yhteishanke: **Ensiapupäivä Vasaramäen koulussa**. Päivä toteutettiin alla esitetyn aikataulun ja teemarastien puitteissa. Oppilasryhmät siirtyivät suunnitellun aikataulun mukaisesti rastilta toiselle. Ensiapupäivään osallistui koko koulu ja rasteilla ohjaajina toimivat Turun ammattikorkeakoulun opiskelijat. Rastien opetukselliseen sisältöön sekä siihen, miten eri-ikäisille lapsille tehtäviä varioitiin, oli opettajakunnalla etukäteen mahdollisuus vaikuttaa. Rastien teemoiksi valittiin tilanteita, joihin koululaisilla on todennäköisyyttä joutua koulupäivän aikana tai harrastustensa parissa.

	Rasti 1	Rasti 2	Rasti 3	Rasti 4	Rasti 5	Rasti 6	Rasti 7	Rasti 8	Rasti 9
Paikka	Lk 23	Lk 24	Lk 25	Lk 26	Lk 27	Aula	Voim.sali	Piha	Ala-aula
Teema	Pienet haavat	Nenä-verenvuoto	Murtuma	Päänvamma	Silmävamma	Venähdys	Palovamma	Ambulanssi	Hätäilmoitus
Klo									
9:10	1.a	1.b	1.c	2.a	2.b	3.a	3.b	5.b	6.a
9:30	6.a	1.a	1.b	1.c	2.a	2.b	3.a	3.b	5.b
9:50	5.b	6.a	1.a	1.b	1.c	2.a	2.b	3.a	3.b
10:10	5a	5.b	6.b	1.a	4.b	1.c	2.a	2.b	3.a
10:30	3.a	3.b	5.b	6.b	5a	1.b	4.b	2.a	2.b
10:45	RUOKAILUT								
11:10	2.b	5.a	3.b	5.b	6.b	1.a	1.b	1.c	2.a
11:30	2.a	2.b	3.a	5a	5.b	6.b	1.a	1.b	1.c
11:50	1.c		2.b	3.a	3.b	5.b		1.a	1.b
12:10	1.b	1.c	4.a	2.b	3.a	3.b	5.b	6.b	1.a
12:30	4.b	2.a	6.a	4.a					6.b
12:50	6.b	4.b	2.a		4.a			6.a	
13:10			4.b			4.a			
13:30				4.b			4.a		

Vasaramäen koulun ensiapupäivän aikataulu ja teemarastit

5 Koulujen turvallisuustyö

5.1 Koulutapaturmien seuranta

5.1.1 Seurantajärjestelmä

Turku ja Vaasa ovat ainoita tiedossamme oleva Suomen kunta, joiden kaikissa kouluissa seurataan koulutapaturmia. Vaasassa koulut ovat turvallisuushankkeensa myötä tehostetusti ja yhdenmukaisin lomakkein vuodesta 2001 ilmoittaneet kaikista terveystieteiden tai Vaasan keskussairaalaan hoitoon lähetetyistä koulutapaturmista opetusvirastoon. Turussa tapaturmakäytien yhteydessä terveydenhoitaja kirjaa sähköiseen järjestelmään, joka on osa terveydenhuollon asiakirjajärjestelmää, hoitoon tulosityksi tapaturman. Terveydenhoitaja täyttää erillisen tapaturmalomakkeen (paperisen) niistä potilaista, jotka lähetetään jatkohoitoon. Turussa käytössä oleva tapaturmalomake toimi pohjana, kun tässä hankkeessa suunniteltiin tapaturmalomaketta.

Koulutapaturmien seurannassa käytettävän lomakkeen tietosisältöä mietittiin ensimmäisissä yhteisissä työkokouksissa. Kerättävän tiedon tulee kuvata koulussa sattuvia tapaturmia riittäväällä tarkkuudella ja auttaa tapaturmien ehkäisytyön suunnittelussa sekä luoda edellytyksiä objektiiviselle pohdinnalle tarvittavista turvallisuutta edistävästä toimenpiteistä.

Tapaturmailmoitus päätettiin jakaa kahteen pääosaan: tapaturman sattumista kuvaavaan osaan sekä tapaturman seurauksena syntyneen vamman ja vamman hoidon kuvaukseen. Tapaturmailmoitukseen kirjataan aluksi oppilaan taustatiedot: sukupuoli, ikä, koulu ja luokka. Seuraavaksi kuvataan tapaturmatilanne: tapahtum aika, sattumistilanne ja -paikka sekä kirjoitetaan lyhyt sanallinen kuvaus tapahtumasta. Tapaturman seurauksena syntyneistä vammoista kirjataan vamman sijainti ja tyyppi. Vamman sijainnissa ja vamman tyypissä noudatetaan samaa peruslogiikka kuin sairaaloissa käytössä olevassa kansainvälisessä tautiluokituksessa (ICD-10). Lisäksi tapaturmailmoitukseen merkitään koulussa annettu hoito sekä mahdollinen jatkohoitoon lähettäminen.

Lomakkeen ensimmäinen versio otettiin kouluissa koekäyttöön marras-joulukuuksi vuonna 2002. Koekäytön tavoitteena oli selvittää 1) tietosisältöjen ja luokitusten toimivuutta, 2) tapaturmailmoituksen kirjaamista käytännössä, 3) rajausta, mistä tapaturmista tehdään ilmoitus ja 4) ilmoituksilla kerättävän tiedon hyödyntämistä. Vuoden 2003 tammi-helmikuussa pidettiin kussakin koulussa työkokous, jossa käytiin läpi kokemukset tapaturmailmoituksen täyttämistä ja tietosisällöistä.

Saatujen kokemusten pohjalta tapaturmalomaketta yksinkertaistettiin turhia ja tarpeettomalta tuntuvia luokkia poistamalla. Käytännössä osoittautui myös, että lomake on voitava täyttää kerralla. Tästä syystä päätettiin luopua sellaisten tietojen keräämisestä, mitkä olisivat vaatineet lomakkeen täydennystä jälkikäteen. Vaikka tapaturman vakavuuden arvioinnin kannalta olisi ollut mielekästä saada tieto esimerkiksi tapaturman aiheuttamista haittapäivistä tai lopullisesta vammasta, päädyttiin tapaturmailmoituslomakkeeseen, johon näitä tietoja ei kirjata. Tästä syystä vamman kohdalla kirjataan esim. murtumaepäily, koska koulussa ei ole mahdollista saada varmuutta vamman laadusta.

Lopullinen tapaturmailmoituslomake otettiin käyttöön maaliskuussa 2003. Tapaturmailmoitus (Liite 1) täytetään sekä tahattomista tapaturmista että väkivaltatilanteiden yhteydessä silloin, kun seurauksena on pienempikin fyysinen jälki esim. naarmu tai kuhmu. Lomakkeen täyttää joko opettaja, kouluterveydenhoitaja tai muu koulu yhteisön aikuinen tai tapaturman uhriksi joutunut oppilas yhdessä aikuisen kanssa. Kussakin koulussa sovittiin käytäntö, minne tapaturmailmoitukset kerätään. Tapaturmailmoitukseen kirjattiin myös oppilaan nimi, jotta koulu saattoi käyttää ilmoitusta informoidessaan lapsen huoltajia tai tehdessään korvausanomusta vakuutusyhtiölle.

Keväällä 2003 kaikki tapaturmailmoitukset toimitettiin Stakesiin siten, että niistä oli poistettu oppilaan henkilötunniste eli nimi. Kesän aikana Stakesissa valmistettiin koko aineistosta tilastollinen raportti sekä kunkin koulun aineistosta koululle palauteraportti. Tässä vaiheessa kaikki koulut olivat ottaneet tapaturmailmoitukset käyttöön.

Syyslukukauden 2003 aikana kouluilla oli mahdollisuus siirtyä sähköisen lomakkeen käyttöön. Stakesissa valmistettiin internetselainpohjainen lomake ja jokainen koulu sai oman käyttäjätunnuksen ja salasanan. Kaikki koulut siirtyivätkin tämän sähköisen lomakkeen käyttöön. Kouluilla oli mahdollisuus tulostaa lomake omaan käyttöönsä, mutta heillä ei ollut mahdollisuutta päästä selaamaan tietokantaa, joka muodostui Stakesin palvelimelle tallentuvista tapaturmailmoituksista. Taas lukuvuoden päätyttyä kesällä 2004 Stakesissa valmistettiin koko aineistosta yhteinen raportti sekä kullekin koululle oman aineiston pohjalta palauteraportti.

Keväällä 2004 koulut olivat seuranneet koulutapaturmia lähes kaksi lukuvuotta. Ilmoitus koulutapaturmasta -lomakkeen käyttö oli joissakin kunnissa laajentunut kaikkiin peruskouluihin. Lomake oli otettu käyttöön myös muutamassa kunnassa, jotka eivät olleet hankkeessa mukana.

Tietosuojasta huolehtiminen

Tapaturmailmoituksista muodostuu kouluille henkilötietolain tarkoittama henkilörekisteri, jos tapaturmailmoituksessa täytetään kohta oppilaan nimi. Tästä syystä koulujen tulee perehtyä henkilötietolakiin (523/99) ja suunnitella rekisterinpitoon liittyvät käytännöt koulussa. Koulutapaturmien ehkäisy -hankkeen osana laadittiin tietosuojavaltuutetun toimistossa käytyjen keskustelujen pohjalta tietosuojaohje kouluille. Kouluille lähetettyä ohjetta on loppuraportin kirjoittamisen yhteydessä päivitetty ja se on tämän raportin liitteenä 2.

Tärkeimmät rekisterin pitoon liittyvät tehtävät koulussa ovat vastuukysymysten määrittäminen, rekisterin säilyttämiseen ja suojaukseen liittyvät käytännöt sekä tietojen luovutukset. Koulujen on laadittava syntyvästä rekisteristä Tietosuojavaltuutetun toimiston ohjeiden mukaan rekisteriseloste, joka tulee pitää jokaisen saatavilla. Koulujen tulee myös informoida lasten vanhempia ja täysi-ikäisiä koululaisia tapaturmailmoituksista muodostuvasta rekisteristä ja siihen liittyvistä henkilötietojen käsittelystä.

5.1.2 Tapaturmaseurannan tuloksia

Tapaturma-aineistoa analysoitiin tarkastelemalla muuttujien jakaumia prosenttilukujen avulla. Aineisto rajattiin peruskouluista tehtyihin ilmoituksiin, koska hankkeessa mukana olleista ammattioppilaitoksessa tapaturmailmoituskäytäntö ei luonnistunut koulun arkityöhön liittyväksi ja ilmoitusten tekeminen jäi vain kokeiluksi (ilmoituksia tehtiin ensimmäisenä lukuvuotena neljä ja toisena yksi).

Seuranta ensimmäisen vuoden aikana toteutettiin välillä 30.10.2002–29.5.2003, jolloin kirjattiin yhteensä 267 tapaturmaa mukana olleissa 9 peruskoulussa. Tästä ajasta marras-joulukuussa 2002 oli käytössä lomakkeen kokeiluversio ja tammi-helmikuussa 2003 osa kouluista piti tauon tapaturmailmoitusten tekemisestä. Kouluissa oppilaita oli yhteensä lähes 3 000. Lukuvuoden 2003–2004 kevätlukukaudella seurantajärjestelmään liittyi 17 uutta peruskoulua, kun mukaan tulivat loputkin Hyvinkään peruskouluista. Tapaturmia kirjattiin välillä 20.8.2003–28.5.2004 kaikissa kouluissa yhteensä 453.

Taulukko 1. Tapaturmien prosenttiosuudet vammatyypin, jatkohoidon, sattumistilanteen ja toisen henkilön osuuden mukaan lukuvuosina 2002–2003 ja 2003–2004

	Lukuvuosi 2002–2003 (n = 267)	Lukuvuosi 2003– 2004 (n = 453)	Yhdistetty aineisto (n = 720)
Vammatyyppi			
Ruhje tai avohaava	32 %	27 %	29 %
Nyrjähdys tai venähdys	21 %	24 %	23 %
Mustelma tai kuhmu	16 %	24 %	21 %
Murtumaepäily	8 %	10 %	9 %
Jatkohoito			
Koulun ulkopuolella hoidetut	30 %	24 %	26 %
Terveyskeskuksessa hoidetut	22 %	19 %	20 %
Sairaalassa hoidetut	2 %	3 %	3 %
Hammashoitolassa hoidetut	7 %	3 %	4 %
Sattumistilanne			
Välitunti	40 %	48 %	46 %
Liikuntatunti	32 %	26 %	29 %
Teknisen työn tai tekstiilityön tunti	10 %	5 %	7 %
Toisen aiheuttama			
Ei	53 %	64 %	60 %
Kyllä, tahallisesti	10 %	10 %	10 %
Kyllä, tahattomasti	25 %	23 %	24 %
Puuttuvia tietoja	12 %	3 %	6 %

Tässä aineistossa tapaturmista seuranneet vammat olivat pääosin lieviä (Taulukko 1). Vajaa kolmasosa tapaturmista aiheutti ruhjeen tai avohaavan. Nyrjähdys tai venähdys oli seurauksena lähes joka neljännestä tapaturmasta. Mustelma tai kuhmu oli kolmanneksi yleisin vammatyyppe, mutta näiden vammojen osuus vaihteli seurantavuosien välillä melko paljon (16 % vrt. 24 %). Noin joka kymmenes ilmoitus sisälsi tiedon murtumaepäilystä.

Se, että vammat olivat lieviä, näkyi myös jatkohoitoon lähettämässä. Runsaaseen neljäsosaan tapaturmailmoituksista liittyi oppilaan lähettäminen jatkohoitoon koulun ulkopuolelle. Joka viides ilmoitus sisälsi oppilaan käynnin terveystieteiden keskuksessa. Hammashoitola tarvittiin harvempaan kuin joka 15. tapaturmaan. Jatkohoitoon sairaalassa johti 2-3 % sattuneista tapaturmista. (Taulukko 1)

Liikunta- ja välitunnilla sattuneet tapaturmat muodostivat yhteensä kolme neljäsosaa ilmoitetuista tapaturmista. Välituntien osuus oli lähes puolet ja liikuntatuntien osuus vajaa kolmasosa. Kolmanneksi yleisin koulutapaturmien sattumistilanne olivat teknisen työn tai tekstiilityön tunnit, joilla sattui ensimmäisenä seurantavuotena 10 % ja toisena 5 % ilmoitetuista tapaturmista. (Taulukko 1)

Taulukossa 1 on tietoja myös toisten oppilaiden osallisuutta kuvaavasta muuttujasta. Yli puoleen sattuneista tapaturmista ei liittynyt muita henkilöitä kuin tapaturman uhriksi joutunut oppilas. Toisen tahallisesti aiheuttamat tapaturmat oli jaoteltu lomakkeella kahteen luokkaan. Tässä seurannassa joka neljäs tapaturma ilmoitettiin toisen tahattomasti aiheuttamaksi. Toisen *tahallisesti* aiheuttamiksi oli merkitty kymmenesosa ilmoitetuista tapaturmista.

Eroja tyttöjen ja poikien tapaturmien jakaumissa

Taulukko 2 kuvaa tässä aineistossa olevaa tyttöjen ja poikien välistä eroa. Tapaturma-aineistossa oli hieman enemmän pojille kuin tytöille sattuneita tapaturmia. Lukuvuoden 2002–2003 aineistossa lähes kaksi kolmasosaa tapaturmista sattui pojille. Jälkimmäisenä seurantavuotena ilmoitetuista tapaturmista 55 prosenttia sattui pojille.

Aineistoa tarkasteltiin niin, että verrattiin tyttöjen ja poikien tapaturmailmoitusten jakaumia toisiinsa. Tyttöjen tapaturmat sattuivat useammin liikuntatunnilla kuin poikien tapaturmat (Taulukko 2). Tyttöjen tapaturmista lähes kaksi viidesosaa sattui liikuntatunnilla ja poikien tapaturmista noin neljäsosa sattui liikuntatunnilla. Välitunnilla sattuneiden tapaturmien osuus ei juuri eronnut tyttöjen ja poikien välillä ensimmäisenä vuotena, mutta toisena seurantavuotena pojille sattui tyttöjä enemmän välituntitapaturmia.

Pojille sattuneet tapaturmat olivat useammin toisen tahallisesti aiheuttamia kuin tytöille sattuneet tapaturmat. Tytöille sattuneista tapaturmista noin 5 prosenttia oli toisen *tahallisesti* aiheuttamia. Pojille toisen tahallisesti aiheuttamat tapaturmat muodostivat kaksin- tai kolminkertaisen osuuden tyttöihin verrattuna. Poikien tapaturmista ensimmäisenä vuotena 12 prosenttia ja toisena vuotena 14 prosenttia oli toisen tahallisesti aiheuttamia. (Taulukko 2)

Taulukko 2. Tapaturmien prosenttiosuudet sukupuolen mukaan lukuvuosina 2002–2003 ja 2003–2004

	Lukuvuosi 2002–2003	Lukuvuosi 2003–2004	Yhdistetty aineisto
	(n = 267)	(n = 453)	(n = 720)
Liikuntatunnilla sattuneiden tapaturmien osuus sukupuolen mukaan			
Tytöt	39 %	36 %	37 %
Pojat	29 %	20 %	24 %
Välitunnilla sattuneiden tapaturmien osuus sukupuolen mukaan			
Tytöt	40 %	44 %	43 %
Pojat	41 %	53 %	48 %
Toisen tahallisesti aiheuttamien tapaturmien osuus sukupuolen mukaan			
Tytöt	6 %	4 %	5 %
Pojat	12 %	14 %	13 %
Koulun ulkopuolella hoidettujen tapaturmien osuus sukupuolen mukaan			
Tytöt	32 %	16 %	22 %
Pojat	28 %	29 %	29 %

Koulun ulkopuolella hoidettujen tapaturmien osuus vaihteli seurantavuosien välillä (Taulukko 2). Ensimmäisenä vuotena koulun ulkopuolella hoidettujen tapaturmien osuus oli hieman suurempi tytöillä kuin pojilla. Molemmilla vajaa kolmannes ilmoitetuista tapaturmista sisälsi tiedon jatkohoidosta koulun ulkopuolella. Toisena seurantavuotena tyttöjen tapaturmista joka kuudetta ja poikien tapaturmista lähes joka kolmatta hoidettiin koulun ulkopuolella. Yhdistetyssä aineistossa poikien tapaturmista koulun ulkopuolella hoidettujen osuus oli 7 prosenttiyksikköä suurempi kuin tyttöjen osuus.

Luokka-asteiden välisiä eroja tapaturmajakaumissa

Tapaturma-aineistoa tarkasteltiin myös kahteen vuosiluokkien mukaan jaettuun ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat esiopetuksessa olevat sekä 1.-6. vuosiluokkien oppilaat. Toisessa ryhmässä olivat vuosiluokkien 7-9 oppilaat.

Seuraavat tarkastelut vertailevat vuosiluokkien jakaumia toisiinsa. Tässä aineistossa 1.-6. vuosiluokan oppilaiden tapaturmista suurempi osuus sattui välitunnilla kuin 7.-9. vuosiluokkalaisten tapaturmista. 1.-6. vuosiluokan oppilailla välitunnilla sattuneiden tapaturmien osuus oli noin puolet. 7.-9. vuosiluokan oppilaiden välitunnilla sattuneiden tapaturmien osuus vaihteli neljänneksestä runsaaseen kolmannekseen. Vuosiluokilla 7-9 liikuntatuntien osuus oli suurempi kuin vuosiluokilla 1-6. Liikuntatunnilla sattuneiden tapaturmien osuus vuosiluokilla 1-6 oli noin neljännes. 7.-9. vuosiluokan oppilailla liikuntatuntien osuus oli runsas kolmannes. (Taulukko 3)

Taulukko 3. Tapaturmien prosenttiosuudet luokka-asteen mukaan lukuvuosina 2002-2003 ja 2003-2004

	Lukuvuosi 2002-2003 (n = 267)	Lukuvuosi 2003-2004 (n = 453)	Yhdistetty aineisto (n = 720)
Liikuntatunnilla sattuneiden tapaturmien osuus luokka-asteen mukaan			
Vuosiluokat 1-6	29 %	23 %	25 %
Vuosiluokat 7-9	40 %	33 %	35 %
Välitunnilla sattuneiden tapaturmien osuus luokka-asteen mukaan			
Vuosiluokat 1-6	49 %	56 %	53 %
Vuosiluokat 7-9	25 %	35 %	31 %
Toisen tahallisesti aiheuttamien tapaturmien osuus luokka-asteen mukaan			
Vuosiluokat 1-6	10 %	11 %	11 %
Vuosiluokat 7-9	9 %	8 %	8 %
Koulun ulkopuolella hoidettujen tapaturmien osuus luokka-asteen mukaan			
Vuosiluokat 1-6	33 %	27 %	29 %
Vuosiluokat 7-9	24 %	19 %	21 %

Toisen tahallisesti aiheuttamien tapaturmien osuus oli lähes yhtä suuri molemmissa ryhmissä. 1.-6. vuosiluokan oppilaille sattuneista tapaturmista toisen tahallisesti aiheuttamien tapaturmien osuus oli hieman suurempi kuin vuosiluokilla 7-9, mutta ero ei ollut merkittävä. Nuoremmilla osuus vaihteli 10 ja 11 prosentin välillä, kun vanhemmilla toisen tahallisesti aiheuttamien tapaturmien osuus oli 8-9 prosenttia. (Taulukko 3)

1.-6. vuosiluokan oppilaiden tapaturmiin liittyi useammin jatkohoitoa kuin 7.-9. vuosiluokan oppilaille sattuneissa tapaturmissa (Taulukko 3). Ilmoitetuista vuosiluokkien 1-6 tapaturmista hoidettiin koulun ulkopuolella lähes joka kolmas. Jatkohoito liittyi vuosiluokkien 7-9 tapaturmiin hieman useammin kuin joka viidenteen ilmoitettuun tapaturmaan.

Tapaturmailmoituksista suhteessa oppilasmäärään

Taulukossa 4 on suhteutettu yhdeksän hankkeessa olleen koulun tapaturmailmoitukset koulujen oppilasmäärään. Tarkastelu on tehty Hämeenkadun, Paavolan, Pohjoispuiston, Kaunisnurmen, Tornionmäen, Vasaramäen, Kupittaaan, Kanjonin ja Pohjois-Hervannan koulujen lukuvuoden 2003-2004 tapaturmailmoituksista. Kyseiset koulut olivat mukana tapaturmaseurannassa jo lukuvuonna 2002-2003, joten niissä on todennäköisesti ollut melko vakiintuneet raportointikäytännöt koko lukuvuoden 2003-2004 ajan. Laskentatapa suhteuttaa tehdyt tapaturmailmoitukset koulujen oppilasmäärään eikä ota huomioon sitä, että jollekulle oppilaalle on saattanut sattua useampikin tapaturma. Tämän vuoksi lasketut luvut kuvaavat keskimääräistä tilannetta.

Taulukko 4. Tapaturmat suhteessa oppilasmäärään yhdeksässä hankkeen koulussa lukuvuonna 2003-2004, %

	Vuosiluokat 1-6	Vuosiluokat 7-9	Vuosiluokat 1-9
Tapaturmailmoitukset	13 %	14 %	13 %
Murtumaepäily	1 %	1 %	1 %
Terveydenhoitajan arvio vammasta	7 %	12 %	9 %
Terveydenhoitajan antama hoito	8 %	11 %	9 %
Hoidettu koulussa muuten	2 %	0 %	1 %
Koulun ulkopuolella hoidetut	3 %	2 %	3 %

Lähes joka kahdeksannelle seurannassa mukana olleelle peruskoululaiselle sattui tapaturma, josta täytettiin tapaturmalomake. Raportoituja murtumaepäilyjä sattui yhdelle prosentille tarkastellusta koululaisryhmästä. Näissä tiedoissa ei ollut merkittävää eroa vuosiluokkien 1-6 ja 7-9 välillä. (Taulukko 4)

Ikäryhmien välillä oli jonkin verran eroa siinä, miten usein oppilaita hoidettiin tietyllä hoitotavalla. Vuosiluokkien 7-9 oppilaista runsas kymmenes oli saanut lukuvuoden aikana terveydenhoitajan antaman arvion tai hoidon, kun taas nuoremmista oppilaista osuus oli 7-8 prosenttia. Vuosiluokkien 1-6 oppilaista kahta prosenttia hoidettiin muulla tavalla koulussa kuin terveydenhoitajan vastaanotolla, mutta vanhempien oppilaiden kohdalla näin ei enää toimittu. Koulun ulkopuolella hoidettuja oli 3 prosenttia vuosiluokkien 1-6 ja 2 prosenttia vuosiluokkien 7-9 oppilaista. Eroa oli vain prosenttiyksikkö, mutta kuitenkin nuoremmilla osuus oli puolitoistakertainen vanhempiin oppilaisiin verrattuna. Tämä on samansuuruinen tulos kuin joka saatiin edellä tapaturmailmoitusten jakaumia tarkastelemalla. (Taulukko 4)

Ympäristön merkitys sekä välitunti- ja liikuntatapaturmien tarkastelu

Tapaturmailmoituksiin sisältyy myös vapaamuotoinen kuvaus tapahtumasta. Nämä sanalliset kuvaukset antavat lisävalaistusta tapaturmille. Ne kertovat minkälaisissa tilanteissa ja ympäristöissä tapaturmat sattuvat ja myös toiminnasta, johon tapaturma liittyi. Sanallisten kuvausten pohjalta haettiin valaistusta ensinnäkin ympäristön ja laitteiden merkityksestä tapaturmille. Tarkastelun kohteeksi otettiin myös välitunneilla, liikenteessä ja liikuntatunneilla sattuneet tapaturmat. Tarkastelua olisi aiheellista tehdä syvemmin, koska analysointi auttaisi tapaturmantorjuntakeinojen kehittämisessä. Kuvauksia toiselle aiheutetuista tapaturmista ei sen sijaan arvioidu.

Ympäristön vaikutusta tapaturmaan arvioitaessa on lähdetty ajatuksesta, että tapaturma sattuu silloin kun ympäristö ja toiminta ovat keskenään ristiriidassa; toiminnassa ei noudateta sitä varovaisuutta, mitä ympäristö edellyttäisi ja vastavuoroisesti ympäristö ei vastaa tilassa tapahtuvan toiminnan vaatimuksia tai ympäristö antaa vääränlaisen viestin turvallisuudesta. Periaatetta voi havainnollistaa kaatumistapaturmilla. Liukkaalla pinnalla tavanomaisesti kävellessä voi helposti kaatua, mutta erityistä varovaisuutta noudattaen selviää kaatumatta. Esimerkkinä vääränlaisesta viestistä on vastasatanut lumi, jonka alla onkin liukas jää. Juokseminen on välituntien tavanomaista toimintaa ja tällöin pihan tulisi olla siinä kunnossa, että siellä voi juosta.

Ympäristö voi olla myös osatekijä tapaturmassa. Tällöin esimerkiksi ympäristö ei estä käyttäytymistä, joka voi aiheuttaa tapaturman, tai ympäristö ei riittävästi kerro turvallisuudesta toimintatavasta. Ympäristön suunnittelussa täytyy ottaa myös

huomioon, että ihmiset tekevät virheitä, ja tähän tulee varautua. Turvallisuusviesti on metrolaitureilla olevat rajat, jotka kertovat, kuinka lähelle laiturin reunaa on turvallista mennä. Virheellisen toiminnan estämistä metroasemalla olisi laiturin reunassa oleva aita, jossa olevat portit avautuvat vasta junan pysähtyttyä asemalle siten, että vaunujen ovet ovat porttien kohdalla. Mitä pienemmistä lapsista on kysymys, sitä tärkeämpää on, että ympäristössä on otettu huomioon lapsen käyttäytyminen ja ympäristö estää vaarallisen toiminnan. Seuraavassa lainataan muutamia sanallisia kuvauksia, toisaalta kertomaan tapaturmatilanteista, toisaalta antamaan kuvaa siitä, miten ympäristön vaikutusta on tulkittu.

Seuraavassa tapauksessa voi ensi silmäyksellä ajatella, että kysymys on puhtaasti käyttäytymisestä: "Kahdella yhdeksän luokan pojilla riitaa penkillä istumisesta laillisella sisävälitunnilla. Toinen poika painoi uhrin päätä seinään ja löi vasempaan poskeen toisella nyrkillään." Tapahtumalla on kuitenkin selvä ympäristökytkös. Peruskoulujen käytäviä ei ole mitoitettu välitunnin viettoa varten, jolloin ne ovat ahtaat ja epäviihtyisät. Kun siis penkkutilaa ei ole riittävästi, riitaa syntyy helposti.

Tarkastelussa ympäristövaikutus jaettiin kahteen ryhmään, joista ensimmäisessä ympäristön vaikutus oli selvä. Näitä oli kymmenisen prosenttia kaikista raportoiduista koulutapaturmista. Toisen ryhmän muodostivat tapaukset, joissa ympäristövaikutus oli toissijainen tai joissa arvioija olisi halunnut tarkistaa mahdollisen ympäristövaikutuksen. Näitä tapauksia puolestaan oli lähes kolmekymmentä prosentissa tapaturmista. Yhteensä noin kolmessasadassa tapauksessa ympäristön vaikutus tuli esille, siis lähes 40 prosenttia tapaturmista oli sellaisia, joissa parempi ympäristö olisi voinut vähentää riskiä joutua tapaturmaan.

Selvissä ympäristöstä johtuvissa tapaturmissa kysymyksessä oli yleensä liukastumiset ja kaatumiset jäisellä pihalla sekä välineiden tai rakenteiden kunto. Törmämiset pihalla oleviin laitteisiin ovat myös ensisijaisia ympäristövaikutuksia. Osa kaatumisista oli sellaisia, joissa samalla törmätään johonkin laitteeseen ja telineeseen.

- "Liukastui jäisellä pihalla ja kaatui takapuoli edellä ja edelleen selälleen maahan."
- "Oppilas liukuili pihalla hiekoittamattomalla alueella ja kaatui jäälle kyynärpäätä edellä loukaten sen. Pihasta oli vain osa hiekoitettu ja muu osa pihaa oli peilijäissä."
- "Kompastui ulkoportaissa ovea auki pitävään tappiin ja kaatui lyöden polvensa."
- "Välitunnilla hippasilla juostessa lyönyt päänsä pihatelineen puiseen tankoon."
- "Välitunnilla mäkeä laskiessaan oppilas löi jalkansa mäessä olevaan tappiin."
- "Liukastui koulun pihalla ja löi päänsä metalliseen tolppaan."

Toissijaisiin ympäristön aiheuttamiin tapaturmiin kuuluvat ensinnäkin kaikki kaatumiset ja kompastumiset. Tällöin katsottiin, että olisi syytä tarkistaa pinnan liukkaus tai epätasaisuus tai vaikkapa liikuntasalin lattian sopivuus kyseiseen peliin.

- "Oppilas kaatui leikkiessä ja jalka taittui."
- "Jalkaterän iho nirhautui lattiaa vasten."

Lumikasoilla leikkimisessä sattuneet tapaturmat tulkittiin myös ympäristön toissijaisesti aiheuttamiin tapaturmiin.

- "Oppilas hyppäsi lumivallilta alas ja jalkaterä vääntyi."
- "Leikki välitunnilla lumivallin päällä. Laskiessaan mäkeä alas, hän kolautti nenänsä jäiseen valliin."

Puissa kiipeillessä sattui muutama tapaturma. Tällainenkin tapaus luokiteltiin osittain ympäristön aiheuttamaksi, koska arvioija olisi halunnut selvittää, oliko pihalla riittävästi muuta puuhaa kuin puussa kiipeileminen. "Roikkui puussa välitunnilla ja oksasta pieni haava oikeaan kämmeneen."

Sisätiloissa tapahtuvia tapaturmia oli vähemmän kuin pihalla, mukana oli mm. muutamia naulakkoon törmäämisiä. "Naulakolle sisälle tullessa löi otsansa naulakon rautaan." Joskus oli vaikea hahmottaa, mitä oikein on voinut tapahtua: "Toinen oppilas löi oven kiinni. Pää jäi oven ja ovenkarmin väliin." Tuoleilla keikuttaessa sattui muutama tapaturma, yleensä tuolin rikkiinäisyyttä ei mainita. Tällöinkin voisi tarkistaa, kuinka herkästi tuoli kaatuu. Tässä esimerkkitapauksessa tuoli oli rikki. "Kaatui tuolin kanssa tunnilla. Keikkui tuolilla ja istuinosa oli irti."

Liikunta- ja urheilutelineiden huono kunto mainittiin vain muutamassa tapauksessa. "Yläetuhammas lohkesi korkeushypyssä. Ilmeisesti kumisen riman metallikoukku osui hampaaseen."

Liikuntatapaturmista 2/3 sattui pallopeleissä, etusijalla olivat koripallo, jalkapallo ja sähly. Jääpelit ja pesäpallo tulivat näiden jälkeen, lisäksi oli hajanaisia muita pelejä tai kuvauksessa ei ollut mainittu peliä. Usein pallo osui pahasti. "Liikuntatunnilla koripalloa pelatessa pallo osunut vasemman käden nimettömään."

Seuraavana ryhmänä olivat luistellessa ja mäenlaskussa tapahtuneet tapaturmat, noin 16 % tapaturmista. "Kaatui luistellessaan ja kolautti hampaat jäähän. Huulesta tuli verta ja hampaisiin sattui." Törmäminen ja kaatuminen olivat seuraavaksi yleisimpiä. "Liikuntaleikissä sattunut törmäys." Viimeisenä ryhmänä olivat epäonnistuminen suorituksessa, kumpikin ryhmä hieman yli kymmenen prosenttia. "Aitajuoksussa komppuroi ja kaatui vasemman käden päälle."

Liikennetapaturmissa ykköseksi nousivat kaatumiset polkupyörällä, usein reunakiveen ajaminen. "Koulun järjestämällä pyöräretkellä oppilas kaatui pyörätiellä ajassa katukivetyksen reunaan. Hänellä oli kypärä päässä." Pyöräilytapaturmissa oli kysymys sekä ajotaidosta, turvaväleistä että pyörätien laadusta, reunakivi aiheuttaa vaaran. Vain yhdessä liikennetapaturmassa osallisena oli auto. "Ajoi suoraan kevyen liikenteen väylää länteen vihreän palaessa. Oikealta päin punaista tullut auto ei pysähtynyt liukkaan pinnan takia alamäessä, vaan oppilas törmäsi auton vasempaan etulokasuojaan." Talviliukkaus oli mukana tässä tapauksessa.

Lähes puolet välitunnilla tapahtuvista tapaturmista oli liukastumisia ja kaatumisia, lisäksi tulivat törmäämiset, tönimiset ja kamppaamiset. Välitunneilla noin viidenes tapaturmista tapahtui peleissä ja leikeissä.

Ennakkoon ovia ja portaita pidettiin vaaran paikkoina, mutta kuitenkin vain noin nelisen prosenttia tapaturmista sattui ovissa ja portaissa. Kaiken kaikkiaan talvi, lumiset ja jäiset kelit osoittautuivat tapaturma-alttiiksi ajaksi niin liikunnassa, välitunneilla kuin koulumatkoillakin. Talviolosuhteiden huomioon ottaminen pihojen suunnittelussa sekä talvikunnossapidon parantaminen osoittautuvat näin ollen tärkeäksi tapaturmantorjunnassa. Koulujen pihojen suunnittelussa pitäisi nykyistä enemmän paneutua turvallisuuteen talviolosuhteissa; yleensähan pihasuunnitelmat tehdään vain kesäolosuhteiden mukaan.

5.2 Koulujen riskikartoitukset

Koululakien (PL 29§, LL 21§, AKL 28§) mukaan oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön, mikä käsittää sekä fyysisen että psyykkisen turvallisuuden. Lain säännöksen mukaan koulutuksen järjestäjän on pyrittävä saattamaan koulun toiminta sellaiseksi, että jo ennakolta voidaan estää turvallisuuden vaarantuminen (Opetusministeriö 2000).

Oppilaiden ja henkilökunnan turvallisuutta uhkaavat tekijät vaihtelevat esimerkiksi kouluasteen ja koulun sijainnin mukaan. Koulukohtaiset uhkatekijät ja toimet niiden pienentämiseksi selviävät parhaiten riskikartoituksilla, joiden tulee aina olla turvallisuussuunnittelun perustana. Jo koulujen suunnittelusta ja rakentamisesta vastaavien asiantuntijoiden olisi hyvä tutustua riskikartoituksiin. Ne antavat arvokasta tietoa turvallisen koulun rakentamiseksi.

Nimenomaan kouluja ja oppilaitoksia varten on kehitetty riskien arviointiin ja työolojen kehittämiseen ja seurantaan erilaisia menetelmiä ja käytäntöjä, esimerkiksi

- Koulujen ja koulupihojen turvallisuutta on ylläpidetty lakisääteisesti koulun eri sidosryhmien, kuten työsuojelun, terveysturvallisuuden tai palo- ja pelastustoimen, tekemin tarkastuksin ja toimin. Eri tahojen yhteistyötä korostetaan mm. Kuntaliiton (2002) Koululaisen terveysturvallisuus 2002 -julkaisussa. Siinä esitetään, että kouluterveydenhuolto, koulutoimi ja työterveyshuolto yhteistyössä tarkastavat määräajoin kouluympäristön terveyden ja turvallisuuden. Julkaisu sisältää tarkastukseen laaditut uudenlaiset lomakkeet oppilasnäkökulmista.
- Työterveyslaitoksen Koulun työolopuntarin avulla koulun oppilaat, ja henkilökunta voivat osallistua työympäristönsä arviointiin, kehittämiseen ja seurantaan (Savolainen & Taskinen 1998). Tätä työolokyselyä on käytetty mm. Tampereen kahdentoista peruskoulun työolojen parantamiseen. Lisätietoja Koulun työolopuntarista antaa Helena Taskinen Työterveyslaitokselta: hekena.taskinen@ttl.fi
- Uudenlainen ja koulun kokonaisturvallisuutta korostava Koulujen ja oppilaitosten riskit -riskikartoitus kehitettiin If-vakuutusyhtiön ja Vaasan opetustoimen turvallisuushankkeen yhteistyönä. Riskikartoitus kattaa koulun riskit laajasti fyysisestä ympäristöstä eri toimintoihin ja henkiseen kuormittumiseen asti. Lisätietoja saa If-yhtiön Anne Pentiltä: anne.pentti@if.fi.

Vaasassa em. kartoituksen pohjalta on parannettu myös onnettomuuksien ja koulutapaturmien koko ketjua aina ehkäisystä hoitotoimiin ja dokumentointiin. Näitä toimia on esitelty mm. Vaasan koulujen riskikartoitusjulkaisussa 1999 ja Stakesin Kouluterveyspäivillä v. 2000 ja 2001. Lisätietoja saa Vaasan hankekoordinaattori Seppo Mäenpäältä: seppo.maenpaa@vaasa.fi.

- Saatavilla on myös vain tiettyihin aihepiireihin tarkoitettua riskikartoitusmateriaalia, esimerkiksi
 - koulumatkojen vaaranpaikkojen kartoittamiseksi Liikenneturvan laatima kartoitus, joka löytyy netistä www.liikenneturva.fi liikennekasvatuksen alta työkalupakista
 - Mannerheimin lastensuojeluliiton (2004) Koulupihan mahdollisuudet -julkaisussa käsitellään laajasti koulupihan viihtyisyyttä, virikkeellisyttä ja turvallisuutta ja julkaisussa kerrotaan myös piha-alueen riskikartoituksista ja vastuukysymyksistä
 - riskialttiiden oppiaineiden, kuten liikunnan ja teknisen työn, turvallisuusasioita tulisi kouluissa läpikäydä Opetushallituksen julkaisemien turvallisuusoppaiden pohjalta. Oppaita voi tilata Opetushallituksen myyntipalvelusta puh. (09) 7747 7450
 - leirikoulun riskienhallinnan ja turvallisuuden edistämiseksi Vaasassa on OAJ:n kanssa yhteistyössä laadittu opettajille leirikoulun suunniteluopas. Lisätietoja saa Vaasan hankekoordinaattori Seppo Mäenpäältä: seppo.maenpaa@vaasa.fi.

- Koulun turvallisuuteen liittyvää ja entistä kattavampaa materiaalia on saatavissa myös Opetushallituksen nettisivuilta www.edu.fi.

Viimeistään v. 2006 maamme kouluissa käyttöön otetaan valtakunnallinen uusi opetussuunnitelma. Siinä on erityisesti oppilashuollon osioon sisällytetty koulun turvallisuussuunnittelu, johon saadaan riskikartoituksista tärkeää tietoa. Riskikartoitusten avulla voidaan ennakoida, ehkäistä ja korjata vaaroja ja vaikeuksia koulujen toiminnassa mahdollisimman varhain, mikä on aina parasta niin taloudellisesti kuin inhimillisestikin ajatellen.

Tässä hankkeessa koulut toteuttivat riskikartoituksia kukin haluamallaan tavalla. Ennen varsinaisia riskikartoituksia kouluissa pidettiin työkokoukset, joissa käsiteltiin mm. Vaasan ja vakuutusyhtiö If:n yhdessä kehittämää riskienkartoitusmallia. Työkokoukseen osallistui koulujen edustajien lisäksi Stakesin, Liikenneturvan ja Punaisen Ristin projektihenkilöt. Kouluille jaettiin myös Työterveyslaitoksen Koulun työolopuntari.

Tampereella toteutettiin koulumatkojen ja koulujen lähiympäristön riskikartoitus kävelykierroksena, Kouvolassa ja Hyvinkäällä riskikartoitukset toteutettiin yhteistyössä ammattikorkeakoulujen kanssa. Toteutettuja riskikartoituksia ja niistä saatuja kokemuksia on kuvattu alla. Paikallisesti ja kouluissa riskikartoitusten tuloksia on käsitelty laajemmin, mutta tähän loppuraporttiin kunnat ja koulut ovat kirjoittaneet yhteenvedot toteutetuista riskikartoituksista sekä riskikartoitusten aikana tehdyistä havainnoista.

5.2.1 Tapausesimerkki 1: Tampere

Koulutapaturmien ennaltaehkäisyhankkeen yhtenä tarkoituksena oli kehittää malli kouluympäristön turvallisuustarkastusta varten. Mallin kehittämiseksi ja toteuttamiseksi Tampereella käytettiin menetelmänä ns. kävelykierrosta koulujen lähiympäristöissä.

Ympäristön liikenneturvallisuudesta ja fyysisestä turvallisuudesta haluttiin kerätä tietoa yhdessä oppilaiden kanssa havainnoimalla ympäristöä ja tilanteita turvallisuuden parantamiseksi. Näin toivottiin koulu yhteisön turvallisuustietoisuuden lisääntyvän ja koetun turvallisuuden tunteen kasvavan työympäristössä.

Yhteistyö kävelykierroksen suunnittelemiseksi aloitettiin syksyllä 2003 pilottikoulujen edustajien, koulutoimen, sosiaali- ja terveystoimen sekä Liikenneturvan kanssa. Tavoitteena oli ottaa mukaan kävelykierrokselle oppilaiden lisäksi eri ammattiryhmien edustajia intuitiivisten käsitysten sekä tiedon keräämiseksi ja sen hyödyntämiseksi tapaturmien ehkäisytyössä.

Varsinainen koulu ympäristöjen ja koulumatkojen vaaranpaikkakartoitus kävelykierroksen muodossa tehtiin huhtikuussa 2004. Kävelykierroksille osallistui kuusi oppilasta; kolme Kanjonin koulusta ja 3 Pohjois-Hervannan koulusta. Oppilaiden lisäksi mukana olivat Kanjonin koulun rehtori Pekka Halttula ja vanhempainyhdistyksen puheenjohtaja, Pohjois-Hervannan koulusta terveydenhoitaja Päivi Koivu ja opettaja Leena Heikkilä, suunnittelija Mirja-Leena Heikkilä sosiaali- ja terveystoimesta sekä Liikenneturvasta yhteyspäällikkö Matti Joki, joka myös laati yhteenvedon kävelykierroksen aikana ilmenneistä riskipaikoista ja -tilanteista Kanjonin ja Pohjois-Hervannan koulujen ympäristössä.

Ennen varsinaista kävelykierrosta pidettiin suunnittelukokous Kanjonin koululla, jossa sovittiin lopulliset toimintaohjeet. Eri aloja edustavan ryhmän kanssa käytiin läpi etukäteen alueen pohjapiirustuksen avulla koulujen lähiympäristön ne reitit, joita oppilaat yleisimmin käyttävät koulumatkoillaan ja koulu ympäristössä liikkessaan. Kierroksen aikana käveltiin oppilaiden kanssa pääreitit ja koulujen lähiympäristö. Ryhmän jäsenet pysähtyivät katsomissaan riskipaikoissa ja tekivät havaintoja itsenäisesti sekä keskustellen muiden kanssa. Oppilaat täyttivät jokaisesta havaitsemastaan ongelmatilanteesta erillisen kartoituslomakkeen. Kaikilla oli myös mahdollisuus tuoda esiin liikenne- tai ympäristökohteita muualtakin kuin valitun reitin varrelta. Kierrosten jälkeen havainnot purettiin heti yhteisessä keskustelussa.

Kaikille yhteinen loppupalautetilaisuus oli noin viikon kuluttua Kanjonin koululla, jonne Liikenneturvan yhteyspäällikkö Matti Joki oli laatinut loppuyhteenvedon. Tilaisuudessa oli paikalla kävelykierrokselle osallistuneiden lisäksi toimittajia Hervannan Sanomista, Tampere radiosta ja Tampere TV:stä sekä suunnittelija Jukka Kyrölä Tampereen kaupungin teknisestä toimesta.

Lopputuloksena saatiin kirjattua monia mahdollisia riskitilanteita ja korjattavissa olevia riskipaikkoja koulujen lähiympäristössä, vaikutettiin koulujen toimintakulttuuriin, ja työsuojelutyöhön sekä kehitettiin moniammatillista yhteistyötä.

Kanjonin ja Pohjois-Hervannan koulujen ympäristö- ja vaaranpaikkakartoitukset -yhteenvedo havainnoista ja muutosehdotuksista

Yhteenvedon laatija: Liikenneturvan yhteyspäällikkö Matti Joki

Ongelmat Kanjonin koulun ympäristössä

Virtainpolku: palvelubussit ajavat liian lujaa pääsääntöisesti jalankulkijoille ja pyöräilijöille tarkoitetuilla väylillä (useimmilla näistä huoltoajo on sallittu).

Ruovedenkatu ja Kanjoninkatu: kaduilla on liian vähän suojateitä, lisäksi autojen nopeudet ovat suuria.

Orivedenkadun ja Torisevanraitin risteys: korkeat pensaats estävät näkyvyyden tullessa Valtaraitilta alas kohti Väkyn raittia. Alueella kulkee paljon vanhuksia, jotka joutuvat kulkemaan risteuksen kautta bussipysäkille mennessään. Lapset ehdottavat, että pensaats pitäisi poistaa tai leikata lyhyemmiksi.

Oppilaats pohtivat Kanjoninkadun ylittämistä jäähallin kohdalla. Bussipysäkiltä katsoen suojatie on liian kaukana, jolloin linja-autosta poistuvat matkustajat menevät kadun yli pysäkin kohdalta. He toteavatkin, että asia on oppilaiden huolimattomuutta ja asia on otettava esille koulun liikennekasvatustunneilla. Toimenpideehdotus: suojatie Kanjoninraitin jatkeeksi.

Aikuisen näkökulmasta autot ajavat melko surutta hyvillä ja leveillä väylillä. Teillä lapset osaavat varoa autoja, mutta kevyen liikenteen väylillä he luulevat olevansa turvassa. Valvontaa ja asioihin puuttumista toivotaan ennen kuin joku loukkaantuu pahasti.

Kevyen liikenteen väylillä on sekavuutta (keskiviivalla erotetuilla väylillä): jalankulkijalle ja pyöräilijälle merkitty puoli vaihtelee eri väylillä. Merkintä pitäisi myös toistaa tietyin välein maalaamalla jalankulkijan ja pyöräilijän kuvasymbolit asfalttiin.

Hervannan valtaväylälle Kanjonin sillalle olisi ehdottomasti saatava kaide erottamaan kevyt liikenne autotiestä. Muutoin tilanne on erittäin turvaton erityisesti lasten kannalta, kun Hallilasta alkaa kulkea oppilaita Kanjonin kouluun.

Ympäristöön liittyvät ongelmat

Tarjanteenkadun pysäköintialueella lyhtypylväät ovat ruosteessa samoin kuin Virtainpolulla aivan koulun kohdalla. Yksi pylväs oli tyvestään jo niin ympäri ruosteessa, että se kaatui miltei itsestään.

Oppilaats havaitsivat, että Keinupuiston pallokentällä koripallotelineen runko on ruosteessa. Toimenpideehdotus: teline on tarkastettava ja tarvittaessa korjattava.

Koulun piha todettiin ajoittain sotkuiseksi, koska autoista vuotaa öljyä ja muita nesteitä. Piha-alue tulisi pitää autoista vapaana. Toimenpideehdotus: sakottaminen/ aikuisten salivuorojen peruuttaminen.

Koulun pihan ongelmana on myös naapuriston asukas-pysäköinti ja siitä aiheutuva ylimääräinen liikenne koulun pysäköintialueella.

Ongelmat Pohjois-Hervannan koulun ympäristössä

Kaikki kuusi oppilasta kirjasivat ylös Lindforsinkadulla oleva mutkan, jossa autot lähes aina oikaisevat. Jalankulkijan näkyvyys paikassa on huono. Toimenpideehdotus: keskikoroke suojatielle ja nopeuksien valvonta.

Lindforsinkadulle sosiaaliaseman kohdalle ehdotettiin myös keskikoroketta.

Ahvenisjärventie, pysäkki 3614: kapea tie bussipysäkin kohdalla. Toivottiin tien leventämistä.

Opinpolun ja linjan 23 päätepysäkin välisen tienosan itäpuoli. Tähän toivottiin kevyen liikenteen väylää, jota pitkin voisi kulkea turvallisesti päätepysäkille.

Orivedenpolun ja Torisevanraitin kulma: Orivedenpolkua itään ajettaessa näkyvyys erittäin rajoittunut oikealle (rakennuksen kulma estää näkyvyyden). Autoliikenteen läpiajo olisi estettävä Torisevanraitin suunnassa ja huoltoajo olisi ohjattava Ruovedenkadun kautta.

Opettajanraitti: estettävä autojen läpikulkuliikenne.

Opiskelijankatu 29: ongelmana tien ylitys. Toimenpide-ehdotus: keskikoroke ja hidaste koulun kohdalle. Tarvitaan suojatie, koska oppilaat eivät käytä ylikulkusiltaa. Toisaalta oppilaat pohtivat, että asiasta tarvitaan valistusta koulutunneilla, koska turvallisin ylityspaikka on kadun yli kulkeva silta. Valistamisen osalta vastauksissa tuotiin esiin myös, että keskeiset liikennemerkkit on syytä kerrata koulutunneilla.

Ympäristöön liittyvät ongelmat

Koulun pihalle kaivattiin penkkejä ja koripalloteline sekä säilytyspaikka polkupyörille. Piharappuset kahden rakennuksen välissä todettiin liian jyrkiksi ja talvella usein liukkaiksi.

5.2.3 Tapausesimerkki 3: Hyvinkää

Seuraavassa kuvataan Hyvinkään riskikartoitusten tuloksia ja kehittämisehdotuksia, jotka liittyvät Hämeenkadun, Paavolan ja Pohjoispuiston koulujen sisätilojen, pihan ja koulumatkan tapaturmariskeihin. Esillä ei ole kaikkia omaleimaisia tapaturmariskejä ja jo aiemmin tehtyä koulutapaturmien ehkäisytyötä. Riskikartoitukset tehtiin yhteisöanalyysinä, joiden tarkoituksena oli tuoda esille yhteisön tärkeäksi kokemia asioita. Kouluyhteisöjen avainhenkilöt halusivat räätälöityjä oman koulunsa näkökulmasta lähtevää tapaturmariskipaikkojen, -tilanteiden ja tapaturmien ehkäisytyön kartoittamista.

Riskikartoituksen tekemisestä vastasivat Laurean Hyvinkää-instituutin terveysalan 1. lukuvuoden opiskelijat: Johanna Laine, Matleena Sirkiä, Kirsi Toivainen ja Sari Toura (Hämeenkadun koulu), Sanna Ahonen, Anne-Mari Heinonen, Soili Hietasola, Heidi Hjelm, Marjo Honkanen ja Reeta Rönkkö (Paavolan koulu), Ilse Harjula, Henna Hyvärinen, Jaana Jauhiainen, Paula Korjonen ja Katja Puranen (Pohjoispuiston koulu). Heidän ohjaavana opettajana toiminut terveydenhuollon lehtori Pirkko Rimpilä-Vanninen teki myös alla olevan yhteenvedon.

Riskikartoitusten kohteet, menetelmät ja avainhenkilöt

I koululla riskikartoituksen kohteena olivat koulupihan ja koulumatkojen turvallisuus. Tiedonhankintamenetelminä käytettiin yhden viikon osallistuvaa havainnointia, oppilaille suunnattuja paikkatietojärjestelmäkyselyä ja strukturoitua kyselyä sekä valokuvaamista, videointia ja avainhenkilöiden haastatteluja. Avainhenkilöitä olivat yksi koulun opettajista sekä terveydenhoitaja.

II koululla riskikartoituksen kohteena olivat koulumatkojen, koulupihan ja koulun sisätilojen turvallisuus. Tiedonkeruumenetelminä käytettiin yhden viikon osallistuvaa havainnointia, avainhenkilöiden haastatteluja, valokuvaamista ja oppilaiden vanhemmille suunnattua strukturoitua kyselyä. Avainhenkilöinä toimivat rehtori, hankkeeseen aktiivisesti osallistuneet terveydenhoitaja ja opettaja sekä neljä muuta opettajaa.

III koululla riskikartoituksen kohteena olivat koulun sisätilat ja koulupiha. Tiedonkeruumenetelminä käytettiin yhden viikon osallistuvaa havainnointia, kävelykierrosta, oppilaille suunnattua strukturoitua kyselyä, valokuvaamista ja avainhenkilöiden haastattelua. Avainhenkilöinä toimivat terveydenhoitaja, rehtori ja opettaja. Kaikissa riskikartoituksissa käytettiin myös tapaturmailmoituksista saatuja tapaturmatietoja.

Riskikartoitusten eteneminen

Yhteistyö aloitettiin Laurean sairaanhoitajaopiskelijoiden, ohjaavan opettajan ja koulujen avainhenkilöiden yhteistyöpalaverilla vuosien 2003–2004 vaihteessa. Silloin tehtiin päätökset koulujen ensisijaisesta riskikartoitustarpeesta ja käytettävistä tiedonkeruumenetelmistä. Vuoden 2004 alkupuolella yhteisöanalyysiä suunniteltiin yhdessä koulu yhteisöjen kanssa ja varsinainen riskikartoitus tapahtui terveysalan opiskelijoiden avoterveydenhuollon harjoittelun aikana talvella 2004. Opiskelijat osallistuivat yhden viikon verran oman koulunsa toimintaan ja keräsivät tietoa tapaturmariskeistä. Toisen viikon he analysoivat keräämäänsä tietoa ja tekivät siitä kirjallisen raportin, joka palautettiin vielä koulujen avainhenkilöiden kommentoitavaksi.

Toukokuussa 2004 järjestettiin seminaari Laurean Hyvinkää-instituutissa, jossa esiteltiin riskikartoitusten tulokset. Tässä seminaarissa sovittiin myös terveysalan opiskelijoiden jatkotyöskentelystä syksyllä 2004. Syksyllä 2004 terveysalan opiskelijat esittelivät vielä riskikartoituksen tuloksia peruskoulujen henkilökunnalle ja pitivät ensiapuopetusta ammattioppilaitoksen suurtaulukkokkiopiskelijoille.

Yhteenveto tapaturmariskeistä

Sisätilojen tapaturmariskit. II koulun henkilökunta piti sisätiloja pääsääntöisesti turvallisina. Koulun liikuntasalissa tapahtuu eniten tapaturmia. Toiseksi eniten tapaturmia tapahtuu teknisen työn tunneilla ja koulun käytävillä. Suurin osa tapaturmista on lieviä. Liikuntatunneilla sattuvat tapaturmat ovat peli- tai voimistelutilanteen aiheuttamia vammoja. Teknisen työn tunneilla tapaturmat ovat terävien työkalujen aiheuttamia vammoja. Lisäksi laitteiden lattialla kulkevat johdot aiheuttavat kompastumisvaaraa. Useimmiten tapaturma aiheutuu siitä, että oppilas toimii sääntöjen tai ohjeiden vastaisesti. Tapaturmariskejä syntyy myös silloin, kun opettajalla ei ole mahdollisuutta tarkkailla kaikkia oppilaita.

Koulun käytävillä tapaturmat syntyvät oppilaiden nahistelun seurauksena. Välitunneille siirryttäessä oppilaat juoksevat, kompastelevat tai tönivät toisiaan kielloista huolimatta. Tällainen oppilaiden ikäkauteenkin liittyvä käyttäytyminen saattaa lisätä tapaturmien mahdollisuutta. Koulun hiihtopäivänä pienimpien oppilaiden sukset ja sauvat olivat sekaisin käytävällä, mikä lisäsi kompastumisvaaraa. Kyselyyn osallistuneiden vanhempien mielestä oppilaiden turvallisuutta vaarantavia tekijöitä ovat märkä lattia ja käytävällä juokseminen. Heidän mielestään loisteputkivalaisimien irtoilevat suojaritilät ovat myös riski koululaisten turvallisuudelle.

III koulussa tapahtuu eniten tapaturmia liikuntasalissa. Tapaturmia tapahtuu myös koulun käytävillä ja portaissa. Käytävien kapeus aiheuttaa ruuhkatilanteita erityisesti väli- ja ruokatunneilla. Käytävillä sulanut lumi ja lattianpesuaineet aiheuttavat

liukastumis- ja kaatumisriskin. Sisällä luokkatiloihin johtavat portaat ovat melko liukkaan tuntuiset ja jalkalistat irvistävät niissä useasta kohdasta. Myös portaiden kaiteiden raot ovat melko suuret. Välituntien aikana oli paljon tönimistä ja pientä kiusaamista oppilaiden välillä. Eräässä vanhassa luokassa ilmastointi oli huono, mikä saattaa aiheuttaa väsymystä ja johtaa huolimattomuuden kautta tapaturmaan.

Koulupihojen vaaranpaikat. Riskikartoituksessa todettiin, että välitunneilla tapahtuu eniten tapaturmia tapaturmailmoituslomakkeen perusteella. Kaikilla kouluilla vaaranpaikoiksi talvisena aikana osoittautuivat jäätyneet lumivallit, kiipeilytelineet, pulkkamäet ja pyörätelineet. Näissä paikoissa oppilaiden leikkiminen saattaa aiheuttaa putoamis-, kaatumis- ja liukastumisvaaraa. Oppilaiden suuri määrä ja koulun ohjeiden vastainen leikkiminen lisäävät tapaturman mahdollisuutta.

Myös koulurakennusten sisäänkäyntien, ulko-ovien ja -portaiden edustojen liukkaus puutteellisen hiekoituksen vuoksi on riski kaatumiselle. III koululla sisäänkäyntien kohdalla ei ollut lumiestettä, jolloin katolla oleva lumi voi aiheuttaa tapaturman pudotessaan. Myös ulkoportaiden rappaus lohkeilee, joten kaatumisvaara kasvaa. Jäisten lumipallojen heittäminen on myös riskitekijä. Ahtaat ulko-ovet ja portaiden läheisyys saattavat aiheuttaa vaaratilanteita sisään ja ulos siirryttäessä.

Vaaratilanteita aiheuttivat koulupihalla myös välituntien aikana asioivat suuret ajoneuvot, kuten lumiaurat ja roska-autot. Vaaratilanteita aiheutuu myös koulujen sisääntuloporteilla ja parkkipaikoilla. Vaaratilanteita syntyy vanhempien jättäessä lapsiaan kouluun tai koulussa asioivien henkilöiden liikenteestä. I koulussa on vaarallisia poistumispaikkoja. Yksi lähikaduista on erittäin vilkkaasti liikennöity. Lisäksi kyseiseltä kadulta on huono näkyvyys muille autoilijoille ja sen kevyen liikenteen väylällä liikkuu paljon pyöräilijöitä ja jalankulkijoita. Koulua reunustivat toiselta puolelta korkeat lumivallit, joiden yli kouluun saapuvat oppilaat kiipesivät pihalle.

I koulun ja koulun pihapiirin läheisten rakennusten välisen ahtaan piha-alueen vilkas autoliikenne aiheuttaa vaaratilanteita oppilaille. Pihalle saa ajaa ainoastaan tavaramoimittajat ja koulussa asioivat. Kuitenkin piha-alueelle ajavat myös kahden muun pihapiirissä sijaitsevan laitoksen asiakkaat. Lisäksi kahdelta I koulua reunustavilta kaduilta puuttuivat lapsivaroitusmerkit. II koulun piha-alueella vaaratilanteita aiheutuu parkkipaikalla, joka on koulun pihan ja sisääntulon välittömässä läheisyydessä. Koulun sisääntulon läheisyydessä on pyörätie, jolla ajavat myös autoilijat.

Koulumatkojen tapaturmariskit. II koulun vanhempien mielestä koulumatkalla vaaratilanteita aiheutuu eniten autoilijoiden vuoksi. Koulun läheisyyden liikenne on vilkasta ja nopeudet suuria. Koulun läheisyydestä puuttuu 30 km/t nopeusrajoitukset, eikä ole lapsista varoittavaa liikennemerkkiä. Lisäksi pyöriteiden liikenteestä aiheutuu vaaratilanteita eikä kaikilla kaduilla ole riittävästi suojateitä. Lisäksi nimettiin muutama vaarallinen ylitys. Koulumatkan vaaranpaikoiksi koettiin myös teiden jäiset tai hiekkaiset pinnat, korkeat lumivallit risteyksissä ja koulun parkkipaikka.

I koulun oppilaiden koulumatkat ovat lyhyet. Oppilaat tulivat kouluun enimmäkseen kävellen tai polkupyörällä. Alle puolet oppilaista tuli autokyydissä. Oppilaiden mielestä vaarallisia paikkoja koulumatkoilla ovat tietyn kadun ylittäminen koulun kohdalta sekä kaksi erillistä risteysaluetta. Useimmat oppilaat eivät käyttäneet

suojatietä ylittäessään katuja. Ohjeistuksen koulumatkakäyttäytymiseen oppilaat olivat saaneet enimmäkseen vanhemmilta.

Yhteenveto kehittämis ehdotuksista

Sisätilojen turvallisuuden edistäminen. Koulun sisätilojen turvallisuuden edistämiseksi ehdotettiin rakenteiden parantamista, välituntivalvonnan tehostamista ja pienimpiinkin tapaturmavaaratilanteisiin puuttumista. Rikkoutuneiden pintojen kunnostaminen nähtiin myös tärkeänä tapaturmien ehkäisykeinona. Käytävien siisteys ja pintojen kuivuus erityisesti talvella on yksi tapa estää tapaturmia. Oppilaiden käyttäytymiseen koulujen eri tiloissa tulee kiinnittää tehostetusti huomiota.

Koulupihojen turvallisuuden edistäminen. Kehittämis ehdotukset kohdistuivat tietoon ja ohjeistuksiin, ihmisten väliseen käyttäytymiseen ja rakenteellisiin ratkaisuihin. Oppilaiden turvallisuustietoutta tulisi lisätä opetussuunnitelmallis in keinoin. Oppilaiden, vanhempien ja opettajien turvallisuusohjeistusten noudattamista olisi valvottava välillä tehostetusti esimerkiksi erilaisin kampanjoin.

Oppilaiden mielekäs toiminta tulisi olla mahdollista välitunneilla esimerkiksi ohjattuna leikkimisenä. Välituntivalvonnan määrää olisi hyvä lisätä ja se voisi kohdistua tehostetusti lasten ulos- ja sisäänmenoihin, lasten toimintaan ja ulkopuoliseen liikenteeseen piha-alueella. Koulupihalla lasten erilaista toimintaa voisi myös rajata eri alueille.

Rakenteellisina ratkaisuuina tuotiin esille lapsivaroituserkkien ja nopeusrajoitusten saamista koulun alueelle, sisääntuloväylien laajentamista, lumiesteitä katoille ja hiekoituksen tehostamista. Tavarankuljetusautojen, roska-autojen ja aurojen aikataulutuksen muuttaminen koulutuntien ajaksi oli myös yksi ehdotus.

Koulumatkojen turvallisuuden edistäminen. Koulumatkojen turvallisuuden kehittämiseksi ehdotettiin erilaisia muutoksia liikennejärjestelyihin. Liikennevalot, hidastekorokkeet, suojatiet ja nopeusrajoitukset vähentäisivät koululaisten liikennetapaturmavaaraa. Koulun turvallisuuskasvatus ja yhteistyö vanhempien kanssa li säisivät mahdollisesti oppilaiden liikenneturvallisuutta.

6 Osallistuneiden kokemuksia turvallisuustyöstä

Hanke arvioitiin haastatteleamalla mukana olleita rehtoreita, opettajia ja terveydenhoitajia. Haastattelujen runkona toimi liitteessä 3 kuvatut teemat. Teemat olivat usein limittäisiä haastattelutilanteissa eli haastateltavat kertoivat moneen teemaan liittyvistä asioista samassa vastauksessa. Kaikissa haastatteluissa ei kysytty järjestelmällisesti jokaista kysymystä, vaan haastattelurungon kysymyksiä käytettiin enemmänkin tilanteen vaatimalla tavalla ja muistin tukena. Haastateltavia oli haastattelutilanteissa yksi tai kaksi. Haastattelut teki Petri Huhtanen ja Tampereella kirjuriina toimi Mirja-Leena Heikkilä.

Taulukko 5. Haastatellut henkilöt kouluittain, lukumäärä

Koulu	Rehtori	Opettaja	Terveydenhoitaja
Kanjonin koulu	1	1	1
Pohjois-Hervannan koulu	1	1	1
Tornionmäen koulu	1	-	1 (yhteinen terveydenhoitaja)
Kaunisnurmen koulu	1	1	
Vasaramäen koulu	1	2	1
Kupittaa koulu	-	1	1
Hämeenkadun koulu	1	1	1
Pohjoispuiston koulu	-	-	1
Yhteensä	6	7	7

Taulukossa 5 on kuvattu haastateltujen jakautuminen kouluittain. Koulujen valintakriteerinä oli se, että ne olivat olleet hankkeessa mukana jo ensimmäisenä vuotena. Paavolan koulu jäi haastattelujen ulkopuolelle, koska hankkeeseen osallistuneet henkilöt olivat vaihtaneet työpaikkaa. Hyvinkään ammattioppilaitoksen henkilökuntaa ei haastateltu, koska koulu oli mukana lähinnä kokeiluluonteisesti. Jokaisella paikkakunnalla haastattelut suoritettiin yhden päivän aikana.

Tampereen haastattelut tehtiin 30.8.2004. Molemmilla kouluilla, Kanjonin koululla ja Pohjois-Hervannan koululla, tehtiin haastattelu, jossa olivat mukana koulun rehtori ja yksi hankkeen toimintaan osallistunut opettaja. Koulujen terveydenhoitajat haastateltiin yhtä aikaa kolmannessa haastattelussa.

Kouvolassa haastateltiin ensin Tornionmäen koulun rehtoria. Tämän jälkeen haastateltiin hankkeessa mukana olleiden koulujen yhteistä terveydenhoitajaa. Kolmannessa haastattelussa olivat mukana Kaunisnurmen koulun rehtori ja koulun tapaturmatoimintaan osallistuva opettaja, joka ei ole ollut aktiivisesti mukana tässä hankkeessa. Nämä haastattelut toteutettiin 1.9.2004.

Turussa haastateltiin ensin Vasaramäen koululla rehtoria ja yhtä hankkeessa tiiviisti mukana ollutta opettajaa. Toisessa haastattelussa oli opettaja, joka ei ollut suo-

raan mukana hankkeen toiminnassa. Kupittaa koululla haastateltiin ensin hankkeessa toiminutta opettajaa ja sen jälkeen neljännessä haastattelussa olivat mukana molempien koulujen terveydenhoitajat. Turun haastattelut tapahtuivat 14.9.2004.

Viimeiseksi haastateltiin Hyvinkäällä sijaitsevien koulujen henkilökuntaa 15.9.2004. Ensimmäisessä haastattelussa olivat mukana Hämeenkadun koulun rehtori sekä hankkeeseen säännöllisesti osallistunut opettaja. Toisessa haastattelussa olivat mukana Hämeenkadun ja Puistopuiston koulujen terveydenhoitajat.

6.1 Yleistä haastatteluista ja osallistuneiden tavoitteista

Lähes kaikissa haastatteluissa vallitsi hyvin myönteinen ilmapiiri. Haastateltavat olivat hyvin valmistautuneet tilanteeseen ja he olivat kiinnostuneet kertomaan toiminnastaan hankkeen aikana. Koulutapaturmien ehkäisy koettiin tärkeäksi aiheeksi. Samalla usein huomautettiin, että turvallinen kouluympäristö on vasta perusta, jolle opetus- ja kasvatustyö rakentuvat.

Useat haastatellut kuvasivat hankkeeseen osallistumiselle asettamia tavoitteita kahdella toisiinsa liittyvällä näkökulmalla. Ensinnäkin tapaturmaseurannalla haluttiin tarkempaa tietoa koulussa sattuvista tapaturmista. Toiseksi hankittua tapaturmatietoa haluttiin käyttää tapaturmien ennaltaehkäisyyn. Eräs haastateltu näki, että tapaturmia voidaan ennaltaehkäistä, mikäli seurannan kautta tulee esille sellaisia näkökulmia, joita ei muuten ole tullut ajatelleeksi. Lisäksi haastatteluissa tuli esille tavoitteita, joita kuvattiin mm. toimintatapojen vakiinnuttamiseksi tai huomion kiinnittämiseksi koulutapaturmiin.

6.2 Kokemuksia tapaturmaseurannasta

Tapaturmalomakkeen täyttämiseen liittyvät käytännöt olivat samanlaisia monissa kouluissa. Yleensä opettajat täyttivät paperilomakkeen, koska heillä ei ole käytössä henkilökohtaista tietokonetta. Sähköisen lomakkeen täytti näissä tapauksissa yleensä koulusihteeri paperilomakkeen perusteella. Lähes kaikissa kouluissa terveydenhoitajalla on käytössä tietokone. He kokivatkin, että sähköiseen lomakkeeseen siirtymisen myötä ilmoituksen täyttäminen muuttui helpommaksi. Osa terveydenhoitajista koki, että tapaturmaseuranta teetti lisää töitä. Näin on erityisesti Turussa, jossa oli jo ennen hankkeen alkamista oma koulutapaturmien seuranta. Mutta muutamat muutkin terveydenhoitajat kokivat seurannan tuoneen lisätyötä. Haastatellut pitivät hankkeen aikana kehitettyä lomaketta selkeänä ja helppona täyttää. Jotkut haastatellut sanoivat, että ilman tätä hanketta tapaturmien seurantaa ei olisi toteutettu ainakaan tässä laajuudessa.

Haastatteluissa tuotiin esille myös tapaturmaseurantaan liittyviä ongelmia. Joissakin tapauksissa opettajilla on saattanut olla erilainen raportointikynnys kuin terveydenhoitajilla. Lomake on täytetty vasta sitten, kun on tarvittu lähete lääkärille. Erään haastatellun mielestä raportointikynnys on joka tapauksessa veteen piirretty viiva, vaikka kaikki jäljen aiheuttaneet tapaturmat oli tarkoitus raportoida. Toisen haastatellun mielestä tapaturmien seurantaa ei ole realistista toteuttaa nykyisellä tavalla. Ongelmaksi hän koki sen, että syntykö sellainen toimintakulttuuri, että lomakkeita täytetään. Vaihtoehtona hän esitti, että seuranta kannattaisi hoitaa kouluterveydenhuollon kautta.

Tapaturmailmoituksista tehdyt yhteenvetoraportit saivat erilaisen vastaanoton eri kouluissa. Suurimmassa osassa kouluista raportti oli käyty läpi pääpiirteissään, vaikka yhdessä koulussa raporttia ei ollut käsitelty ollenkaan. Monet haastatellut kuvasivat raporttien tarkasteluaan niin, että niitä oli "vähän selailtu". Joissain kouluissa raportteja oli käsitelty myös opettajien kokouksissa. Raporttia oli käytetty myös yhden koulun ulkopuolella pidetyn seminaariesityksen taustamateriaalina. Muutama haastateltu sanoi, että kouluraporttia on tarkoitettu käsitellä kokouksessa, jossa on mukana koulun opettajien lisäksi muuta henkilökuntaa tai oppilaiden vanhempia.

Osa haastatelluista piti raportteja merkityksellisinä, koska ne kertoivat, mitkä tilanteet olivat riskialttiita. "Jos siitä saa sitten nää raportit, niin nää on hyvin mielenkiintoisia katsoa ja tulkita". Raporteilla katsottiin olevan arvoa, koska todelliset vaaranpaikat paljastuivat. Kuitenkin joidenkin mielestä raportit eivät antaneet uutta tietoa: "Itse asiassa niistä ei kyllä ole tullut meidän talossa esiin oikeastaan mitään sellaista, mitä me ei niinku tiedettäisi muutenkin." Haastatteluissa tuli esille myös ajatus, että tapaturmailmoitusten avulla kerättyä tietoa ei voida pitää lukukelpoisena faktana, koska mukana oli paljon tapauksia, joille ei voida tehdä mitään. Tämän haastatellun mielestä kyseessä olivat normaaliin arkipäivään kuuluvat kolhut. Raportteihin toivottiin numerotietojen lisäksi "pehmeää aineistoa", lähinnä kokemuksia muista kouluista. Esimerkiksi monia kiinnostivat kuvaukset siitä, miten erilaisia vaaranpaikkoja on lähdetty paikallistamaan.

6.3 Turvallisuutta edistäviä käytäntöjä

Haastatteluissa esille tulleet käytännöt on jaettu kahteen ryhmään. Ensin kuvataan koulujen käytäntöjä, joilla on etsitty tapaturma-alttiita tilanteita ja pyritty vähentämään näihin liittyviä riskejä. Toiseen ryhmään kuuluvat toimenpiteet, joiden avulla pyritään minimoimaan tapaturmista syntyvät vahingot.

6.3.1 Tapaturmien ennaltaehkäisy ja turvallisuuskasvatus

Muutamilla kouluilla tehtiin hankkeen aikana kävelykierroksia, joista on tarkempi kuvaus luvussa 5.2. Tässä työskentelymuodossa oppilaat tekivät olennaisimman työn ja se oli samalla heille oppimiskokemus. Oppilaat kokivat kävelykierrokseen osallistumisen tärkeänä asiana ja useat haastatellut sanoivat, että kierroksella oli mukana aktiivisia ja asiallisia oppilaita. Kierroksen seurauksena tehtiin konkreettisia ehdotuksia, joista osa on toteutunut. Erään haastatellun mukaan kävelykierros "osoittautui yllättävän antoisaksi tavaksi" tehdä tapaturmien ehkäisytyötä. Toisen haastatellun mukaan tehdyllä turvallisuuskävelyllä oli "aikamoinen vaikutus".

Terveysalan opiskelijat olivat tehneet monella koululla riskikartoituksen, johon innoitus oli syntynyt hankkeen kokouksista. Toisaalta yhdellä koululla on ollut jo 10–15 vuotta oma suojelusuunnitelma, jossa on mukana myös riskikartoitus. Koululla riskikartoitus tehdään joka vuosi kevätkunnostusten yhteydessä. Toisella koululla sanottiin, että ilman tätä hanketta riskikartoitusta ei olisi tehty nykyisessä laajuudessaan. Mutta samalla mainittiin myös, että riskikartoitus ei tuottanut uutta tietoa. Muutamit muutkin haastatellut kertoivat, että riskikartoituksia on tehty jo ennen tähän hankkeeseen osallistumista.

Haastatteluissa tuli esille, että uuteen opetussuunnitelmaan kuuluu turvallisuutta ja liikennettä käsittelevä osio. Lisäksi opetussuunnitelman mukaan moniin oppiainei-

siin, mm. kotitalouteen ja tekniseen työhön, kuuluu turvallisuuteen liittyviä teemoja. 1. vuosiluokkien opettajat korostivat haastatteluissa oikeanlaisten rutiinien merkitystä: esimerkiksi turvallista reittiä kouluun tai turvallista tapaa keinua, leikkiä kiipeilytelineissä ja liukumäessä.

Hankkeeseen osallistuneilla kouluilla oli ollut myös monia muita toimintatapoja, joilla on pyritty edistämään turvallisuutta. Yhden koulun opettajat ja vanhemmat tekivät kansalaisaloitteen, jonka seurauksena saatiin liikennevalot koulun läheiseen risteykseen. Rahtarit olivat järjestäneet tilaisuuksia, joissa havainnollistettiin heijastimen käytön merkitystä. Poliisit olivat pitäneet liikennekasvatusta juuri koulunsa aloittaneille oppilaille. Jotkut haastatellut ovat mukana myös kunnallisissa työryhmissä, joiden tavoitteena on parantaa koulujen turvallisuutta. Eräs haastateltu on tehnyt yhdessä kunnan teknisen toimen kanssa internetiin pelejä, jotka liittyvät turvallisuuskasvatukseen.

Turvallisuus on usein pienten, mutta tärkeiden, käytännön asioiden huomioon ottamista. Kuten seuraava esimerkki Tornionmäen koulusta hyvin kuvaa. Siellä aamun ensimmäiset oppitunnit siirrettiin alkamaan vasta kello 8.30, koska viereisen ammattioppilaitoksen tunnit alkavat kello 8.00. Tällä muutoksella pystyttiin takaamaan peruskoululaisille rauhallinen liikenneympäristö kouluun tullessa.

6.3.2 Toiminta tapaturmatilanteissa

Yleisin käytäntö kouluissa oli, että tapaturman sattuessa oppilas lähetetään terveydenhoitajan luo. Lähes jokaisessa koulussa on kirjalliset ohjeet siitä, miten toimitaan tapaturmatilanteessa. Näissä ohjeissa on mm. puhelinnumerot ja ohjeet siitä, milloin tilataan taksi tai ambulanssi ja milloin koulu maksaa kuljetuskustannukset. Joihinkin kouluihin ohjeet tehtiin hankkeen aikana ja sen innoittamana.

Kouluun tulevien uusien työntekijöiden perehdyttäminen on tärkeää, koska tällä tavalla hyvät kirjalliset ohjeet saadaan myös toimiviksi käytännöksi. "Nää on aina sit, ku vaihtuu vähä väki. Pitäis olla niinku sellane tiedonsiirtosysteemi." Eräässä koulussa tehtiin hankkeen innoittamana kaavio, joka sisältää mm. tietoa vaarallisista paikoista, lukittavista kaapeista ja ensiapukaapin sijainnista. Toisessa koulussa oli käyty opettajien kanssa keskusteluja siitä, millä tavalla vanhempiin otetaan yhteyttä esimerkiksi lapselle sattuneen tapaturman jälkeen.

Muutamassa koulussa oli hankkeen aikana kartoitettu opettajien ensiaputaitoja. Lopulliset tulokset eivät olleet vielä valmistuneet, mutta haastatellun mielestä opettajien ensiaputaidot ovat puutteellisia. Haastatteluissa tuli yleisesti esille, että opettajien ensiaputaitoja ei ole päivitetty valmistumisen jälkeen. Monet kokivatkin, että tämän hankkeen vaikutuksesta koulun opettajien ensiaputaitoihin alettiin kiinnittää huomiota. Lähes kaikissa haastatteluissa tuli maininta kiinnostuksesta järjestää ensiapukoulutusta. Haastatteluissa myös tuotiin esille, että olisi hyvä olla instanssi, joka painottaisi opettajien ensiaputaitojen parantamista. Erityisesti toivottiin, että olisi tarjolla juuri opettajille suunnattua koulutusta.

Joissakin kouluissa koko henkilökunta oli juuri suorittanut ensiapukurssin. Jotkut haastatellut näkivät, että hanke oli nopeuttanut ensiapukoulutuksen antamista henkilökunnalle. Myös oppilaille oli järjestetty ensiapukoulutusta useassa koulussa. Eräässä koulussa ensiapuvälineet olivat haastatellun mukaan riittämättömät ja hän toivoi koululle parempia välineitä. Toiseen kouluun taas oli juuri hankittu uusi ensiapulaukku. Koulujen henkilökuntien alkusammutusvalmiudet eivät olleet tulleet

yhtä paljon esille hankkeen aikana kuin ensiaputaidot. Yleisesti ottaen poistumis-harjoituksia tehtiin muutaman vuoden välein, vaikka joissakin kouluissa ne olivat jokavuotinen käytäntö.

6.4 Hankkeen vaikutuksia ja yhteistyökokemuksia

Monet haastatellut kokivat, että hankkeen myötä alettiin kiinnittää enemmän huomiota koulutapaturmiin. Haastateltu terveydenhoitaja sanoi, että nykyään hän kyselee oppilailta sattuneesta tapaturmasta enemmän kuin aikaisemmin. Eräs opettaja puolestaan sanoi, että hankkeen myötä hän on ottanut turvallisuusajattelua enemmän esiin opetuksessaan. Yhden koulun opetussuunnitelmaan kirjattiin lähiympäristön vuosittainen tarkastus, minkä koettiin tapahtuneen tämän hankkeen ansiosta. Monet kokivat, että yhteistyökumppaneiden löytyminen on tällaisten hankkeiden hyvä puoli. Vuorovaikutus muiden hankkeeseen osallistuvien koulujen ja kaupunkien kanssa oli tärkeä osa hankkeen annista, eli mahdollisuutta oppia toisten toimintatavoista pidettiin tärkeänä.

Monista haastatelluista tuntui, että tämä hanke on tarpeellinen. Samalla mainittiin, että projektityöt tulevat normaalityön päälle ja usein on yhtä aikaa monta hanketta, joihin pitäisi riittää resursseja. Eräs haastateltu sanoi, että tapaturmahanke on herättänyt jonkinlaista huomiota, mutta se on mennyt siinä sivussa muiden töiden ohella. Jotkut osallistuneet sanoivat, että hankkeesta ei ole ollut ylimääräistä vaivaa. Toinen haastateltu puolestaan mainitsi, että kaikki hankkeet innostavat ja niiden seurauksena haluaa alkaa tekemään asioita. Hänen mielestensä kuitenkin työn arjessa innostus nopeasti kuluu, kun ei saa ketään toista mukaan. Yksi haastatelluista terveydenhoitajista koki työnsä raskaaksi, koska on "henkinen tunne siitä, että tää on niinku mun juttu yksin". Toisaalta monet terveydenhoitajat pitivät hankkeen synnyttämää vuorovaikutusta piristävänä.

Yleisesti koettiin, että yhteistyö Stakesin kanssa on sujunut hyvin: tiedot ja yhteenvedot ovat saapuneet täsmällisesti. Monien haastateltujen mielestä Stakesin tuottama tieto on hyvälaatuista. Eräs haastateltu arvosti sitä, että sähköpostilla saa hyvin yhteyden Stakesiin ja vastaus tulee nopeasti. Kuitenkin usein koettiin, että tiedon siirtäminen käytännöiksi on ongelmallista. Yksi rehtori oli sitä mieltä, että kymmenien sivujen mittaiset raportit eivät vastaa koulujen tiedon tarvetta. Hän haluaisi kolmen tai neljän sivun mittaisen tietopakettin, joka on suunnattu koulun koko henkilöstölle. Tässä esitteessä olisi tiivistetyssä muodossa oleelliset perusasiat kouluturvallisuudessa. Tietosisällön tulisi olla sopiva siihen, että paketti käytäisiin läpi joka lukukauden alussa.

"Ei sitä paljoa ole, mutta ei me tarvitakaan", totesi yksi rehtoreista koulunsa ja kunnan hallinnon välisestä yhteistyöstä. Monet haastatellut sanoivat, että usein pidetään yhteistyötä kunnan kanssa hankalana. Haastatteluissa tuli kuitenkin esiin, että monissa tapauksissa, kun on otettu yhteyttä ja ryhdytty yhteistyöhön, niin asiat ovat sujuneet. Eräs haastateltu sanoi, että toivomukset eivät aina toteudu siinä mitakaavassa ja aikataulussa kuin toivottaisiin, mutta vakava suhtautuminen ja paikalle tuleminen onnistuvat kyllä. Toinen haastateltu sanoi: "Jos on turvallisuuteen liittyvä selkeä seikka ja asiasta otetaan yhteyttä, niin välittömästi ei tapahdu, mutta asia kuitenkin järjestyy." Toisaalta mainittiin, että joidenkin pienten asioiden tolalleen saattaminen kestää kauan. Haastateltu rehtori taas sanoi, että tekninen toimi on

hoitanut leiviskänsä kiitettävästi. Mutta mainittiin myös, ettei vaatimukseen liikennevaloista reagoitu ennen kuin kyseisessä risteyksessä sattui onnettomuus.

Yleisesti koettiin, että ammattikorkeakoulujen ja kuntien väliseen yhteistyöhön on kiinnostusta. Yhteistyötä haittaavat kuitenkin hallinnolliset käytännöt, joista merkittävin on suunnitteluajataulujen eriaikaisuus. Ammattikorkeakouluissa toiminta suunnitellaan jo edellisenä vuonna, kun esimerkiksi tässä hankkeessa yksityiskohmainen suunnittelu tapahtui toteuttamisvuonna. Opiskelijoiden opintosuunnitelmat on lyöty lukkoon hyvissä ajoin. Haastatellun opettajan mukaan yhteinen suunnittelu ammattikorkeakoulujen ja peruskoulun välillä helpottuisi, jos peruskoulussa olisi henkilö koordinoimassa yhteistyötä.

6.5 Erilaisia rooleja tapaturmatyössä

Haastatteluissa tuli esille, että monet pitivät rehtorin roolia merkityksellisenä. Jos rehtori ei ole kiinnostunut aiheesta, niin sillä on vaikutusta koko koulun ilmapiiriin. Esimerkiksi haastatellun mielestä toimintaohjeiden antaminen koulun erikoistilanteissa on osa rehtorin turvallisuuskasvatusroolia. Rehtori huolehtii, että näissä tilanteissa toimitaan rauhallisesti ja turvallisuusnäkökohdat huomioiden. Rehtorin toimenkuvaan kuuluvaksi nähtiin myös opettajakunnan johtaminen. Eli rehtorin tulee huolehtia, että opettajat menevät tunneille ajoissa, koska ilman valvontaa välitunnin ja tunnin väliset hetket ovat tapaturmille altista aikaa.

Jotkut haastatellut näkivät, että opettajan rooliin kuuluu opetustyön lisäksi kasvatustehtävä. Yhtenä osana heidän tehtäviään on valvoa, että koulun sääntöjä noudatetaan. Välituntivalvojan roolia pidettiin oleellisena tekijänä, kun pidetään huolta koulun turvallisuudesta. Toisaalta muutamat opettajat kokivat oman asemansa epävarmaksi oikeuksien ja velvollisuuksien epäselvän määrittelyn vuoksi. Esimerkkinä mainittiin tapaus, jossa annettujen ohjeiden noudattaminen ei riittänyt osoittamaan asianmukaista huolehtimista. Opettaja ja rehtori tuomittiin korvausvelvollisiksi tapaturmasta, joka oli sattunut teknisen työn tunnilla aiempien turvallisuusohjeiden mukaisesti toimittaessa.

Monet haastatellut terveydenhoitajat kokivat, että heillä on hyvät vaikuttamismahdollisuudet oppilaisiin. "Aika avainasemassa sitä on, kun ne tulee tähän, kun niille on sattunut se tapaturma. Ja silloinhan se on otollinen aika antaa sitä valistusta. Ja kertoo, kuinka pitäisi olla varovainen." Lisäksi yksi rehtoreista piti terveydenhoitajaa arvokkaana, koska tämä tuntee keskitetysti koulun oppilaat. Terveydenhoitajien tehtäviin kuuluu myös oppituntien pitäminen esimerkiksi tapaturmien itsehoidosta ja ensiavusta.

7 Yhteenveto ja pohdinta

Lasten kuolemaan johtavat tapaturmat ovat merkittävästi vähentyneet 1950-luvulta nykypäivään tultaessa. Tyttöjen ja poikien välinen ero tapaturmakuolleisuudessa on myös pienentynyt. Tapaturmaisesti kuoli 1950-luvulla vuosittain yli 40 alle 15-vuotiasta poikaa ja runsaat 20 alle 15-vuotiasta tyttöä 100 000 vastaavan ikäistä poikaa ja tyttöä kohti. Vuodesta 1995 lähtien tapaturmaisista kuolemista vuosittain on ollut 100 000:tta poikaa tai tyttöä kohti alle 10. Edelleen runsaat 200 miestä ja noin 60 naista kuolee tapaturman seurauksena ennen 25-vuotissyntymäpäiväänsä.

Lasten sairaalahoitoa vaativat tapaturmat eivät sen sijaan ole kehittyneet suotuisasti. Myös tyttöjen ja poikien väliset erot ovat säilyneet merkittävinä. Vuosittain sairaaloiden vuodeosastoilla hoidetaan lähes 3 000:a alle 15-vuotiasta tyttöä ja yli 4 000:ä poikaa.

Työssä, joka tähtää lasten tapaturmien vähentämiseen, on tulevaisuudessa kiinnitettävä huomiota myös seuraamuksiltaan lievempiin tapaturmiin. Lasten kasvuympäristöjä ja toimintatapoja lasten tapaturmien vähentämiseksi tulee kehittää sellaiseksi, että tapaturmat vähenevät merkittävästi nykyiseltä tasoltaan. Jokaiseen lapselle sattuvaan tapaturmaan ja tapaturmariskiä lisäävään ympäristötekijään tulee suhtautua vakavasti ja pyrkiä monipuolisin toimin lisäämään lasten kasvuympäristöjen turvallisuutta. Koulu on yksi tärkeä lapsen kasvuympäristöistä. Tässä koulutapaturmien ehkäisyhankkeessa selvitettiin koulutapaturmia ja koulun mahdollisuutta toimia lasten tapaturmien vähentäjänä.

Hankkeen toteuttamiseen osallistui peruskouluja neljästä kunnasta: Hyvinkäältä, Kouvolasta, Tampereelta ja Turusta. Yhteenveto-osassa esitetään hankkeen keskeiset tulokset, jotka koskevat koulutapaturmia ilmiönä ja kouluyhteisön mahdollisuuksia vaikuttaa koulutapaturmiin sekä laajemminkin lasten tapaturmien vähentämiseen. Koulutapaturmien ehkäisyhankkeen aikana tietoa koulutapaturmista, koulutapaturmien syntyyn vaikuttavista tekijöistä ja mahdollisuuksista ehkäistä koulun vastuulla olevia tapaturmia kertyi tapaturmaseurannan, riskikartoitusten, arviointihaastattelujen sekä yhteistyökokouksissa käytyjen keskustelujen kautta.

Koulun ja kouluympäristön kehittäminen turvallisemmaksi vaatii yhteistyötä kunnan eri hallintokuntien, lasten huoltajien ja monien muiden alueella toimivien kesken. Vaikka

arviointihaastatteluissa ja hankkeen työkokouksissa korostettiin rehtorin merkitystä koulujen turvallisuustyön johtajana, koulujen turvallisuuden edistämisen kannalta on merkittävää se, miten yhteisistä ja yleisesti hyväksytyistä turvallisuussuunnitelmista siirrytään turvallisuutta edistävien toimenpiteiden toteutukseen. Koska vain osa koulujen turvallisuutta edistävästä toimenpiteistä voidaan toteuttaa koulussa ja koulun omin voimavaroin, on koulun ja koulua laajemman opetus- tai sivistystoimen tapa toimia yli hallintokuntarajojen merkityksellistä tapaturmien vähentämiseksi.

Kouluissa tärkeitä toimijoita tapaturmien vähentämiseksi ja tapaturmien seuraamusten lieventämiseksi ovat rehtorin lisäksi terveydenhoitaja ja oppilashuoltotiimi. Koulu on sekä lasten että aikuisten työpaikka, jossa turvallisuutta kannattaa edistää jakamattomana kokonaisuutena. Tapaturmien ehkäisytoimenpiteet tapaturmatapahumaan nähden ryhmitellään kolmeen eri vaiheeseen: (1) toimenpiteisiin, joilla

pyritään ehkäisemään tapaturmatapahtuma, esimerkiksi huolehditaan koulupihojen talviliukkauden torjunnasta tai liikunnan opettajien rekrytoinnissa kiinnitetään huomiota heidän turvallisuusasenteisiin, (2) toimenpiteisiin, joilla pyritään suojaamaan henkilöä tapaturmatapahtuman aikana, esimerkiksi kiipeilytelineiden alla olevat pehmusteet vaimentavat putoamisesta aiheutuvaa voimaa ja (3) toimenpiteisiin, jotka ajoittuvat tapaturmatapahtuman jälkeen ja joilla pyritään minimoimaan tapaturmasta aiheutuva haitta, esimerkiksi välitön potilaalle annettu ensiapu tai vakavan tapaturman jälkeinen kriisityö koulussa.

7.1 Koulutapaturmat

Pohjan tapaturmien ehkäisyydelle kouluissa muodostaa tapaturmiin ja tapaturma-vaaroihin liittyvän tietopohjan muodostaminen. Tapaturmien seurantajärjestelmän avulla voidaan: 1) tunnistaa riskiryhmiä, riskitoimintoja, riskiympäristöjä ja riskituotteita, 2) määrittää turvallisuustyön ensisijaisuuskohteita, 3) luoda edellytykset objektiiviselle pohdinnalle tarvittavista kiireellisistä toimenpiteistä, 4) täsmentää ja kohdentaa tarkasti toimenpiteitä ja 5) seurata toimenpiteiden vaikuttavuutta (ECOSA 2001).

Vuonna 2001 toteutetussa peruskoulujen oppimisympäristön turvallisuutta selvittäneen peruspalvelujen arvioinnin yhteydessä puolet kyselyyn vastanneista 3022 rehtorista ilmoitti, että heillä ei ole tietoa koulussa sattuneista lääkärihoitoa vaatineista tapaturmista tai että koulussa ei tapaturmia ole sattunut. Tämän hankkeen aikana kaikissa kouluissa sattui lääkärihoitoa vaatineita tapaturmia kouluvuoden aikana. Hankkeen aikana kirjattiin yli 700 koulutapaturmaa. Vuoden aikana koulutapaturmia sattui 5-21 prosentille oppilaista koulusta riippuen, keskimääräinen koulutapaturmien ilmaantuvuus lukuvuoden aikana oli 14 %. Näistä tapaturmista osa hoidettiin opettajan toimesta, joten arvioon sisältyy myös hyvin lieviä tapaturmia.

Koulujen väliset erot ovat suuret. Eroon voivat vaikuttaa koulujen väliset todelliset erot tai tiedonkeruun toteuttamiseen liittyvät erot. Todennäköiseltä tuntuu, että ainakin kynnys täyttää tapaturmalomake on vaihdellut koulujen välillä. Koska hankkeessa koekäytettiin tapaturmien seurantalomaketta ja arvioitiin seurantajärjestelmän toimivuutta, oli määritelmän sopiminen siitä, milloin tapaturmalomake täytetään, vaikeaa. Yleisesti sovittiin, että lomake täytetään pientenkin nirhaumien kohdalla asiaa hoitavan opettajan, terveydenhoitajan tai muun koulun henkilökuntaan kuuluvan aikuisen toimesta. Hankkeen lopussa toteutetussa haastattelussa ilmeni, että opettajien motivoiminen tapaturmailmoituksen täyttämiseen ei aina onnistunut. Näin yksittäisenkin opettajan kiinnostus tapaturmiin tai vastustus tapaturmailmoituksen täyttämiseen vaikuttaa tuloksiin.

Kouluhallituksen 20 vuotta aiemmin toteuttamassa selvityksessä todettiin, että 5 %:lle koululaisista sattui lukuvuoden aikana terveydenhoitajalla käyntiin johtanut tapaturma. Tässä aineistossa vastaava luku on 9 %. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen pohjalta Simo Salminen arvioi, että noin 4-5 % koululaisista joutuu lukuvuoden aikana koulutapaturmaan, joskin hajonta pienimmän ja suurimman raportoidun tuloksen välillä on suuri.

Käytössämme ei ole tietoa Kouluhallituksen aikoinaan tekemän selvityksen kadosta, mutta oletettavaa on, että koko maan kattavassa selvityksessä kaikki kouluissa terveydenhoitajan käyntiin vuoden aikana johtaneet tapaturmat eivät ole tul-

leet kirjatuiksi vastaavalla tarkkuudella kuin tämän hankkeen aikana. Varmuudella ei voi sanoa, että koulutapaturmien määrä olisi lisääntynyt kuluneen 20 vuoden aikana, mutta ilmeistä lienee, että vähenemistä kouluterveydenhoitajalla käyntiin johtaneissa tapaturmissa ei ole tapahtunut.

Vakavin seurannan aikana sattunut koulutapaturma oli koulumatkalla tapahtunut pyöräilijän ja henkilöauton törmäys. Noin 3 % kaikista seurantaan kirjautuneista tapaturmista oli vakavuudeltaan sellaisia, että oppilas lähetettiin koulun ulkopuolelle hoitoon: terveyskeskukseen, sairaalaan tai hammashoitolaan. Kouluterveydenhoitajan toteamia murtumaepäilyjä oli vuoden aikana 1 %:lla oppilaista. Tämän mukaan tuhannen oppilaan koulussa ilmaantuisi noin kymmenen murtumaepäilyä lukuvuoden aikana. Murtuma luokitellaan vakavaksi tapaturmaksi, joka vaatii ainakin avovastaanotolla käynnin ja vaikuttaa oppilaan jokapäiväiseen toimintaan useamman viikon ajan. Syyslukukaudella 2004 peruskouluissa opiskeli 580 000 koululaista, näin peruskouluissa kouluvuoden aikana syntyy arviolta lähes 6 000 epäilyä murtumasta.

Tapaturmaseurannassa ilmeni, että pojille tapaturmia sattuu kaikissa ikäryhmissä jonkin verran enemmän kuin tytöille. Erot tapaturmien syntytavassa ovat myös selvät, pojille tapaturmia sattuu välituntitilanteissa ja toisen tahallisesti aiheuttamana enemmän kuin tytöille. Tytöillä sen sijaan koululiikunnassa tapaturmia syntyy useammin kuin pojille. Jo peruskouluissa havaittu sukupuolten välinen ero jatkuu myöhempään elämään. Erityisesti nuorten aikuisten keskuudessa tapaturmat miehillä ovat huomattavasti yleisempiä kuin naisilla. Ilmiö ei ole ennestään tuntematon ja on huomioitu esimerkiksi Terveys 2015 kansanterveysohjelman ikäkausitavoitteissa, joissa yhtenä keskeisenä tavoitteena on nuorten miesten ennenaikaisen ja tapaturmaisen kuolleisuuden vähentäminen.

Koulutapaturmien ja iän yhteydestä on saatu jossakin määrin ristiriitaisia tutkimustuloksia. Kouluhallituksen (1982) selvityksen mukaan tapaturmien lukumäärä lisääntyi luokka-asteen mukaan aina kahdeksanteen luokkaan asti. Sen sijaan Ruotsissa tapaturmat vähenivät suoraviivaisesti koululaisten vanhetessa (Menckel & Laflamme 2000). Aineistossamme selkeää eroa pienten koululaisten ja vanhempien koululaisten välillä ei havaittu, vaikka tapaturmailmoituksia kirjattiin jonkin verran enemmän vuosiluokilla 7-9 (14 %) kuin vuosiluokilla 1-6 (13 %) oppilasmäärään suhteutettuna.

Ero yläluokkien ja alaluokkien välillä saattaa liittyä myös tapaturman hoitoon ja kynnökseen ohjautua tapaturman vuoksi hoitoon koulun ulkopuolelle. Luokanopettaja hoitaa pienempien lasten nirhaumat ja mustelmat, kun taas vanhemmat oppilaat käyvät herkemmin näyttämässä tapaturmaansa terveydenhoitajalla. Toisaalta aineistossamme alaluokan oppilas on lähetetty useammin koulun ulkopuolelle jatkohoitoon kuin yläluokan oppilas. Yläluokkalaisilla on kouluterveydenhoitajan palvelut todennäköisesti helpommin saatavilla kuin alaluokkalaisilla. Entiset yläasteen koulut ovat pääsääntöisesti isompia kuin ala-asteet ja niissä kouluterveydenhoitaja on luultavammin aina paikalla. Jos kyse ei ole vakavasta tapaturmasta, voidaan olettaa, että yläluokan oppilasta on useammin kuin alaluokan oppilasta kehoitettu seuraamaan tilannetta, ja jos turvotus tai kipu säilyy, käydä sitten näyttämässä vammaa terveyskeskuksessa.

Tapaturman tapahtumapaikkaan liittyvät tulokset Suomesta vuodelta 1980 (Kouluhallitus 1982) sekä Ruotsista saadut tulokset (Menckel ja Laflamme 2000) ovat

samansuuntaisia kuin tässä saadut tulokset. Eniten koulutapaturmia sattuu välituntien (46 %) ja liikuntatuntien (29 %) aikana. Tyttöillä ja pojilla sekä alaluokkalaisilla ja yläluokkalaisilla on jonkin verran eroa tapaturmapaikoissa. Kaikista tytöille sattuneista tapaturmista liikuntatunneilla sattuvien tapaturmien osuus on suurempi (39 %) kuin pojilla (29 %). Kaikista sattuneista tapaturmista välituntitapaturmien osuus oli alaluokkalaisilla suurempi (49 %) kuin yläluokkalaisilla (25 %).

Seurannassa käytetyssä tapaturmailmoituksessa oli avoimen tekstin kohta, johon kirjattiin tapaturman sattumistilanne. Tätä tietoa analysoimalla havaitsimme, että kaatumiset, joissa usein on syynä talviliukka, ovat merkittävä syy välituntien aikaisiin tapaturmiin. Talviliukkauden aiheuttamia koulutapaturmia ei aiemmin ole raportoitu ja talviliukkauden torjumisesta on puhuttu yllättävän vähän koulutapaturmien ehkäisykeinona. Liukkauden torjunta tulisikin ottaa huomioon jo koulupihojen suunnitteluvaiheessa ja miettiä keinoja koulupihojen liukkauden torjuntaan. Yhdessä hankkeessa mukana olleista kouluista oli työllistettävien joukosta palkattu talonmies huolehtimaan talven lumitöistä ja kulkuväylien hiekoittamisesta.

Liikuntatapaturmat olivat toiseksi yleisin tapaturmatyyppi. Kaikista raportoiduista tapaturmista liikuntatapaturmien osuus oli 30 %. Liikuntatapaturmista lähes 2/3 sattui pallopeleissä. Lajeista etusijalla olivat koripallo, jalkapallo ja sähly. Liikuntavammojen syntyyn ja ehkäisyyn tulee kouluissa kiinnittää nykyistä enemmän huomiota. Liikunta- ja urheiluvammojen ehkäisy on tärkeää myös siksi, että niiden määrä on kuluneen 20 vuoden aikana aikuisväestössä lisääntynyt merkittävästi ja niistä on muodostunut suomalaisten yleisin tapaturmatyyppi aiheuttaen arviolta 2,3 miljoona työstä poissaolopäivää vuosittain (Parkkari ja muut 2004).

Urheilu- ja liikuntavammojen ehkäisy voidaan jakaa kolmeen tasoon. Ensimmäisellä tasolla vammoja ehkäistään yksilöön kohdistuvilla toimenpiteillä, esimerkiksi valvottu henkilökohtaisten suojarusteiden ja kunnollisten jalkineiden käyttö. Toisella tasolla ehkäisy kohdistuu yksilön sijasta ryhmiin. Koululiikuntatunneilla tehdään muutoksia esimerkiksi sääntöihin tai joukkuepeleissä käytettäviin urheiluvälineisiin tai suojaimiin. Kolmannen tason toimilla tarkoitetaan koko yhteiskuntaa koskevia päätöksiä, joilla pyritään ehkäisemään liikunta- ja urheiluvammoja. Esimerkkinä voidaan mainita liikunnanopettajien ja valmentajien koulutus, johon pakollisena oppiaineena sisällytetään liikuntatapaturmien ehkäisy. (mukailen Parkkari ja muut 2003)

Koulutapaturmien seuranta

Yksi hankkeen päätavoitteista oli arvioida, minkälainen koulutapaturmien seurantajärjestelmä on toimiva, koska opetusministeriön työryhmä (2002) suositteli tapaturmien ja läheltä piti -tilanteiden seurantaan turvallisuuden edistämiseksi kouluissa. Hankkeessa päätettiin kokeilla kahden tasoista seurantajärjestelmää: (1) yksityiskohtaisempaa sellaisille kunnille ja kouluille, joissa turvallisuuden edistämiseen halutaan erityisesti panostaa ja (2) yksinkertaisempaa versiota, jota voitaisiin suosittelaa kaikissa kouluissa käytettäväksi. Tämä kahden eritasoisen seurannan kehittämistavoite jäi toteutumatta. Yhteisissä työkokouksissa todettiin kuitenkin, että tässä hankkeessa käytettyä lomaketta voidaan yksinkertaistaa ja suositella valtakunnalliseen käyttöön.

Hankkeessa kehitettiin tapaturmailmoitus (Liite 1), jota kaikki koulut sellaisenaan käyttivät. Tietosisältö muotoutui lopulliseen muotoonsa lomakkeen koekäyttövaiheen jälkeen. Koska kouluihin muodostui henkilörekisteri, jos koulut tallensivat

oppilaan henkilötiedot lomakkeelle, laadittiin kouluille myös tietosuojahje (Liite 2). Tapaturmailmoituslomakkeen täyttö helpottui, kun siirryttiin paperiversion käytöstä sähköisen lomakkeen käyttöön. Hankkeen päättyessä käytössä oli tietojärjestelmä, jossa kaikkien koulujen tapaturmailmoitukset tallentuivat ilman henkilötietoja Stakesin palvelimelle. Kouluissa tapaturmailmoitukset täytettiin internetse-laimelle aukeavalle sähköiselle lomakkeelle ja koulut voivat tulostaa täytetyn lomakkeen omaan käyttöönsä. Lukuvuoden päättyttyä Stakesissa valmistettiin kullekin koululle palaute sekä yhteenvetoraportti kaikista tietokantaan tallennetuista tapaturmailmoituksista.

Lukuvuoden 2004/2005 päättyessä Stakesin tietokannassa tulee olemaan noin 1000 tapaturmailmoitusta koulutapaturmista tutkimuskäyttöön. Tietojärjestelmä, jossa yhdistyvät sekä koulujen intressit että tapaturmien ehkäisytyötä tukevan tutkimusaineiston karttuminen, on mielekästä. Kaikkien koulujen yhdistetystä aineistosta on mahdollista poimia tutkimuskäyttöön rajattuja tapaturmajoukkoja, esimerkiksi liikuntatapaturmat tai vielä rajatummin yksittäiseen lajiin rajoittuva aineisto. Näin saatua tietoa voivat koulut puolestaan hyödyntää omassa tapaturmien ehkäisytyössä.

Koulutapaturmien seurantajärjestelmän arviointiin käytettiin yhteisiä työkokouksia ja loppuhaastattelua. Työkokouksissa useasti mainittiin, että lomake on toimiva, täyttöön kuluu muutama minuutti aikaa ja tapaturmailmoituslomakkeen käyttöä tullaan yhteisen kehittämishankkeen päättyttyäkin käyttämään. Erityisesti lomakkeen avovastauskohdat nähtiin informatiivisiksi. Opettajien motivoiminen lomakkeen täyttöön osoittautui vaikeaksi, joskin joukossa oli myös tapaturmien ehkäisystä erityisen kiinnostuneita opettajia. Ehkä on epärealistista olettaa, että opettajat tulisivat jatkossakaan rutiininomaisesti kirjaamaan kaikki hoitamansa lievemmätkin tapaturmat.

Yhteinen näkemys hankkeen päättyessä oli, että kouluterveydenhoitajalle käyntiin johtavat tapaturmat tulisi saada seurantaan. Tapaturmien seuranta ja esimerkiksi tässä hankkeessa luotu tapaturmailoituksen tietosisältö tulisi olla osa kouluterveydenhoitajan sähköistä potilashallinnan tietojärjestelmää. Terveysneuvoajat olivat motivoituneita tapaturmien ehkäisytyöhön, vaikkakin lomakkeen täyttäminen koettiin myös lisätyönä. Niissä kouluissa, joissa terveydenhoitaja ei jatkuvasti ole paikalla, tulisi päättää tavasta toimia, kun tapaturma sattuu terveydenhoitajan poissa ollessa. Tämän hankkeen aikana sellainen käytäntö, jossa opettajat täyttivät paperisen lomakkeen ja toimittivat sen sitten terveydenhoitajalle tiedoksi ja jatkotoimenpiteitä varten, tuntui toimivalta.

Arviointihaastattelussa kävi ilmi, että palauteraportteja ei kaikissa kouluissa oltu juurikaan katsottu. Koulutapaturmien seuranta samoin kuin seuraavaksi käsiteltävä riskien kartoitus tulisi sisältyä koulussa osaksi arviointia ja oppilashuoltotyötä.

Hankkeen loppuraporttia kirjoitettaessa jäi vielä epäselväksi, mikä taho jatkossa kokoaa ja pitää yllä koulutapaturmiin liittyviä tietokantoja ja laatii kertyneiden tietojen pohjalta raportit. Periaatteessa on mahdollista koulukohtainen, kuntakohtainen tai valtakunnallinen järjestelmä. Vaikka tulevaisuudessa tapaturmien seuranta voisi olla osa koulujen tai kuntien tietojärjestelmiä, on tärkeää, että nyt toteutettua kehittämistyötä jatketaan valtakunnallisesti ja aineistoa koulutapaturmatutkimukseen kerääntyy jatkossakin. Koulutapaturmien seuranta toteuttamaan ja kokeilua jatkamaan tarvitaan uusia kouluja ja kuntia.

7.2 Riskikartoitukset

Kouluissa toteutettiin riskikartoituksia eri tavoin, osa kohdentui koulun lähiympäristöön ja koulumatkoihin, osa koulun sisätiloihin. Monet riskikartoituksissa esille tulleet asiat eivät olleet ennestään tuntemattomia kouluissa. Koulun arjessa asiat vain ovat olleet ja muuttuneet "normaaleiksi" asiantiloiksi. Juuri tästä syystä hankkeen työkokouksissa mainittiinkin, että ulkopuolisen tekemänä koulun riskikartoitus nostaa esille asioita, joihin kouluissa ei enää kiinnitetä huomiota. Hyväksi partneriksi riskikartoitusten tekemiseen osoittautuivat alueen ammattikorkeakoulut.

Riskikartoituksissa käytetyt menetelmät olivat moninaisia ja eri menetelmät toivat myös eri asioita koulun turvallisuudesta esille. Tärkeäksi todettiin huolellinen etukäteissuunnittelu. Tärkeää on myös etukäteen päättää, miten riskikartoituksissa esille nousevia parannusehdotuksia viedään eteenpäin. Koululaisten mukana olo riskikartoituksissa koettiin onnistuneeksi, he tuovat oman arkikokemuksensa riskikartoituksissa keskusteluun ja riskikartoituksen tekeminen tarjoaa erinomaisen oppimistilanteen niin turvallisuuden edistämisestä kuin vastuulliseksi yhteisön jäseneksi kasvamiseen. Tampereella koululaiset olivat mukana riskikartoituksen jälkeisessä tiedotustilaisuudessa ja osallistuvat mm. TV-haastatteluihin.

Hankkeen työkokouksissa käydyissä keskusteluissa ilmeni, että riskikartoituksessa nousseet asiat nostivat tapaturmaseurantaa paremmin parannusehdotuksia, tulokset olivat konkreettisia, joihin oli helppo tarttua. Esimerkkinä ympäristömuutoksista voi mainita, että Tampereella koulun ympäristön turvallisuutta kartoittaneen kävelykierroksen aikana havaitut ruosteiset valopylväät uusittiin kartoituksen tuloksena.

Riskikartoitusten tulokset ovat yksittäiseen kouluun ja koulun ympäristöön liittyviä, eikä yleistyksiä koulujen riskipaikoista voi tehdä. Tässä on kuitenkin esitetty joitakin riskikartoituksissa esille nousseita parannusehdotuksia, koska ajateltiin niiden konkretisoivan lukijalle kouluun ja koulun ympäristöön liittyviä oppilaiden turvallisuutta vaarantavia tekijöitä, joita voidaan poistaa. Hankkeen loppuhaastattelun yhteydessä kävi myös ilmi, että monet parannusta kaipaavat kohteet yleensä hoituvat, ei välttämättä siinä laajuudessa ja aikataulussa kuin koulut toivovat, mutta koululaisten turvallisuuteen liittyvät asiat otetaan pääsääntöisesti vakavasti kunnan muissa hallintokunnissa.

Autoliikenteeseen liittyvät riskit koulujen ympäristössä ovat autojen liian suuret nopeudet, huolto-, auras- ja tavarankuljetusautojen ilmestyminen koulujen pihoille jopa välituntien aikana sekä autojen ajaminen jalankulkijoille ja pyöräilijöille tarkoitetuilla väylillä (näissä huoltoajo sallittu). Myös koulun läheisyyteen tai koulurakennukseen sijoitetusta muusta toiminnasta, esim. neuvola tai hammashoitola, aiheutuu ajoneuvoliikennettä koulujen läheisyyteen ja koulujen parkkipaikoille aiheuttaen koululaisille vaaratilanteita. Koulujen ympäristöön kaivattiin hidasteita ja keskikorokkeita, jos nopeudet autoilla on liian suuria ja jalankulkijoille näkyvyys huono. Kouluissa iltaisin tapahtuvan harrastetoiminnan yhteydessä koulujen pihat muuttuvat parkkipaikoiksi. Tällöin autoista vuotavat öljyt ja muut nesteet likaavat koulujen pihoja.

Erityisesti talviaikaan kattamattomat portaat muodostuvat liukkaiksi ja katoilta puuttuvat lumiesteet saattavat aiheuttaa vaaratilanteita. Koulujen katoilla lumiesteet tulisi olla myös muualla kuin ulko-ovien yhteydessä, sillä seinien vierustoilla

olevat pensaikot voivat pienille lapsille olla mieluisia leikki- ja piilopaikkoja. Hankkeen aikana syntyi ajatus, että kouluissa tulisi tehdä talviaikainen pihasuunnitelma, jossa käytäisiin läpi pihatoiminnot lumisena aikana, lumen auraus ja lumen säilytys sekä talviaikaiset pihaleikit. Koulun pihojen tulee talvella tarjota säilytystiloja pyörille, suksille ja muille kulkuvälineille sekä mielekästä välituntitekemistä lapsille.

Visuaalisen materiaalin käyttö havaittiin tehokkaaksi. Eräessä koulussa rehtori kuvasi elektronisella kameralla korjausta vaativia pihatelineitä ja lähetti kuvat sähköpostiviestin yhteydessä huollosta vastaavalle taholle. Näin säästyttiin väärinymmärryksiltä ja korjaukseen tarvittavat varaosat voitiin tilata viivytyksettä.

Koulujen ympäristössä todettiin puutteita suojateissa ja epäselvyyttä kevyen liikenteen väylissä. Kadun ylitykseen ei ollut suojatietä tai se sijaitti paikassa, josta oppilaat eivät katua ylittäneet. Liikennejärjestelyjen parantamiseksi tulisikin tarkkailla oppilaiden luontaista käyttäytymistä liikenneympäristössä. Kevyen liikenteen väylien tulisi muodostaa sujuvasti ja loogisesti eteneviä kulkureittejä, jotka ovat riittävästi merkitty esim. maahan maalatuilla pyörämerkeillä. Kesäaikaan korkeat, tuuheat pensaat ja talviaikaan risteyksiin muodostuvat lumivallit haittaavat koulujen ympäristössä turvallisuutta. Pyöräteiden ja jalankulkuväylien rakentamista koulumatkojen turvallisuuden lisäämiseksi tulee kunnissa jatkaa ja huolehtia, että koulujen ympäristössä on lapsista varoittavat liikennemerkit.

Koulurakennusten sisätilojen riskikartoituksissa nousi lukuisia pieniä parannuskohteita. Asianmukaisten säilytystilojen puute heijastuu epäjärjestyksenä. Erityisesti talviaikaan, kun lapsilla on suksia, mailoja ja luistimia, ei näille tavaroille ole kunnollisia säilytystiloja. Lattiamateriaalien liukkaus, sisäjalkineiden puuttuminen ja etenkin talviaikaan märät lattiapinnat mainittiin riskikartoituksissa. Joistakin kouluista löytyi liiaksi aukeavia ikkunoita, lukitsemattomia siivouskaappeja tai pelättiin huonokuntoisten kattolamppujen ritilöiden tipahtamista.

7.3 Turvallisuuskasvatus

Hankkeen aikana vahvistui käsitys, että koulu yhteisön turvallisuuden edistäminen ja turvallisuuskasvatus on mielekästä nähdä yhtenä kokonaisuutena. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa turvallisuuskasvatus on aihekokonaisuus, jonka tulee sisältyä eri oppiaineisiin ja koulun muuhun toimintaan siten, että aihekokonaisuus tulee näkyväksi koulun toimintakulttuurissa.

Useat hankkeeseen osallistuneet opettajat ja rehtorit olivat mukana kunnallisten opetussuunnitelmien työryhmissä, joissa valmisteltiin kunta- ja koulukohtaisia opetussuunnitelmia. Turvallisuuskasvatusta toteutettiin hankkeen aikana koulussa uusien opetussuunnitelmien perusteiden hengessä. Sen lisäksi, että koulut seurasi sattuneita tapaturmia, oppilaat osallistuivat koulujen ja lähialueiden riskialttiiden paikkojen tunnistamiseen ja tapaturmavaarojen analysointiin. Vanhempain illoissa käsiteltiin kouluturvallisuutta ja kouluissa järjestettiin tapahtumapäiviä, joissa kaikille koulu yhteisön jäsenille tarjoutui mahdollisuus ensiaputaitojen vahvistamiseen. Osa kouluista osallistui turvallisuuskasvatukseen valmistetun opetusmateriaalin arviointiin.

Loppuarvioinnin yhteydessä toteutetussa haastattelussa kerrottiin, että hankkeen myötä koulussa alettiin kiinnittää enemmän huomiota koulutapaturmiin: terveydenhoitaja kyselee tarkemmin oppilaalta tapaturmasta, opettaja kertoi ottavansa turvallisuusajattelua enemmän opetuksessaan esiin. Kaikissa kouluissa koulun läpikäyvää turvallisuuskulttuuria ei hankkeen aikana kuitenkaan syntynyt. Tämä ilmeni mm. loppuhaastattelun yhteydessä kuullusta kommentteissa "on henkinen tunne siitä, että tää on niinku mun juttu yksin". Hankkeen kokouksissa käydyissä keskusteluissa korostettiin, että turvallisuuskasvatus on tärkeä saada lähelle lapsen arkea. Lapsen jo omaksumaa tietoa, kokemusta ja ymmärrystä on osattava hyödyntää oppimistilanteissa.

Kari Evinsalo, joka on perehtynyt peruskouluikäisten turvallisuuskasvatuksen ja valmistanut turvallisuuskasvatuksen opetusmateriaalia, määrittelee turvallisuuskasvatuksen seuraavasti: "Turvallisuuskasvatuksella tarkoitetaan niitä kasvatuksellisia ja opetuksellisia toimia, joilla lisätään oppilaan tietoa turvallisuuteen liittyvistä asioista, annetaan oppilaalle valmiuksia selviytyä yllättävistä tilanteista sekä ohjataan toimimaan siten, ettei hän vaaranna omaa ja/tai muiden turvallisuutta." Turvallisuuskasvatuksen tavoitteena on siis turvallisuusorientoitunut oppilas, joka tietää turvallisuuteen liittyvistä asioista, havainnoi ympäristössään olevia turvallisuusriskejä, toimii ennalta ehkäisevästi ja tarvittaessa osaa toimia sekä omaa että muiden turvallisuutta lisäävästi. Turvallisuuskasvatus siis tukee lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä. (Evinsalo 2004)

Turvallisuuskasvatuksen tärkeimmiksi tavoitteiksi Evinsalo (2004) näkee:

1. lapselle tulee opettaa sellaisia tietoja ja taitoja, joiden avulla hän voi edistää sekä omaa että muiden turvallisuutta,
2. lapsi omaksuu turvallisuutta edistäviä arvoja, kuten toisen ihmisen kunnioittaminen ja auttaminen,
3. lapsi tiedostaa turvallisuuteen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ja toimii niiden mukaisesti,
4. lapsi omaksuu omaa sekä ympäristön turvallisuutta edistävän elämäntavan, lapsi kykenee ajattelemaan ja toimimaan tarvittaessa itsenäisesti, mutta myös yhdessä muiden kanssa sekä se että,
5. hän tuntee omat selviytymisvoimavaransa.

Pelkkä turvallisuutta koskevan tietämyksen antaminen ei näytä riittävän turvallisuuskasvatuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. Opetuksellisenä haasteena voidaan pitää sitä, millä saadaan aikaan tieto- ja arvoaineksen oppimista niin, että se ohjaa myös käyttäytymistä. Yleisesti uskotaan, että sisäistetty tieto syntyy kokemuksista, asenteista ja tiedoista. Koska yksin tietäminen ei pitkällä tähtäimellä auta lasta tulemaan toimeen, tulee häntä tukea myös muilla keinoilla kohtaamaan tulevaisuus. Opetuksen tehtävänä on siis lisätä toimintavalmiutta, joustavuutta, tuntemattoman sietokykyä ja luottamusta omaan selviytymiseen. Olennaista on kuitenkin, että opetusmenetelmien ja sisältöjen avulla opetettava asia liitetään lapsen kokemusmaailmaan. Opetettavien asioiden tulee olla merkityksellisiä lapselle. (Evinsalo 2004)

Sosiaalis-kognitiivisen oppimisteorian mukaan tietoainesta opettaessaan turvallisuuskouluttajan tulisi kertoa asiaan liittyviä yleisiä faktoja, omakohtaisia kokemuksiaan ja ohjata oppijaa pohtimaan omia kokemuksiaan ja tietojaan turvallisuuteen liittyen. Esimerkiksi itselle tapahtuneita onnettomuuksia voi tarkastella sekä syy-seuraus- että aika-akselilla ja tämän lisäksi arvioida omaa toiminta- ja selviy-

tymiskykyään. Selviytymiskokemuksia ja subjektiivista turvallisuuden tunnetta lisäämällä voidaan tehostaa tiedollisen aineksen hyväksikäyttöä. (Evinsalo 2004)

7.4 Ensiaputaidot

Pääosa koulutapaturmista on lieviä, jolloin opettajan, terveydenhoitajan tai muun aikuisen antama ensiapu on ainoa tarvittava apu ja hoito. Koulussa on oltava ensiapuvalmius myös vakavien tapaturmien varalta. On todettu, että henkilöt, jotka ovat harjoitelleet ensiapua, ovat valmiimpia toimimaan omaksumiensa mallien ja mielikuvien mukaisesti kuin taitoja harjoittamattomat (Sahi ym. 2002, 18). Suomessa työpaikoilla ensiapuvalmius on hoidettu hyvin. Työturvallisuuslaki (299/1958 36§) antaa säädökset työpaikkojen ensiapuvalmiudesta. Ensiapuvalmiudella tarkoitetaan sitä, että työpaikoilla on riittävästi ensiaputaitoisia henkilöitä, ensiapuvarustus sekä toimintaohjeet onnettomuustilanteiden varalta. Työturvallisuuslaki koskee koulussa työskenteleviä aikuisia, ei lapsia.

Ensiaputaitojen puutteet ja erityisesti koulun henkilökunnalle suunnatun ensiapukoulutuksen puute tuotiin kautta hankkeen esille. Niin hankkeen arviointihaastattelussa, yhteisissä työkokouksissa kuin kuntakohtaisissa keskusteluissakin mainittiin kouluhenkilökunnan ensiaputaitojen päivityksen tarve. Tarve todettiin kaikissa hankkeen kouluissa. Koulutustarve koskee niin opettajia, terveydenhoitajia kuin muutakin koulun henkilökuntaa. Mainittiin, että usein opettajien ja terveydenhoitajien ensiaputaidot ovat peräisin opiskeluajalta, tämän jälkeen niitä ei ole päivitetty. Edelleen todettiin, että myös oppilaita tulee nykyistä systemaattisemmin ohjata toimimaan oikein tapaturmatilanteissa. Myös ensiapuvarusteissa todettiin puutteita joissakin kouluissa.

Hankkeen työkokouksissa ehdotettiin, että opettajien ensiapukoulutuksen tasoa lähdetään maassamme systemaattisesti kartoittamaan ja nostamaan. Usein ensiapukoulutus toteutetaan tavalla, johon opettajien on vaikea osallistua. Keskusteluissa nousikin esille tarve suunnitella koulujen tarpeet ja kouluttautumismahdollisuudet huomioon ottavaa ensiapukoulutusta. Toivottiin, että koulutus järjestettäisiin koulun tiloissa, jolloin olisi mahdollisuus luoda lavastettuja tilanteita esim. koulun keittiössä, koulun pihalla tai liikuntatiloissa.

Hankkeen aikana yhteistyö ammattikorkeakoulujen kanssa ensiaputaitojen päivittämisessä osoittautui toimivaksi. Esimerkiksi Vasaramäen koulussa, Turussa, koulun henkilökunta suunnitteli ja toteutti paikallisen ammattikorkeakoulun kanssa teemapäivän, jossa koulun henkilökunta yhdessä oppilaiden kanssa harjoitteli ensiaputaitoja. Rasteilla, joissa ammattikorkeakoulun opiskelijat toimivat ohjaajina, teemoina olivat: pienet haavat, nenäverenvuoto, murtuma, pään vamma, silmävamma, venähdys, palovamma, ambulanssin tulo kouluun ja hätäilmoituksen teko.

8 Toimenpide-ehdotukset jatkotyölle

1. Koulutapaturmien ehkäisyn arvopohja selkiytetään koulussa. Kouluyhteisön turvallisuus tulee olla perusarvo, jolle koulutyö rakentuu. Tapaturmien seuranta, ehkäisy ja laaja-alainen turvallisuuden edistäminen sisällytetään oppilashuoltotyöhön ja koulun arviointiin. Tapaturmien torjuntatyö kouluissa ei ole kieltoja ja virikkeettömyyttä, vaan turvallisen kehittämissympäristön rakentamista lapselle.
2. Koulut omaksuvat nolla tapaturmaa -ajattelumallin. Pitkäjänteinen turvallisuuden edistämistyö pohjautuu ajattelu- ja suhtautumistapaan, jossa jokainen tapaturma on signaali, joka velvoittaa toimimaan. Tavoitteena ovat alati paranevat tulokset ja tiukkenevat tapaturmatavoitteet.
3. Koulutapaturmien seurantajärjestelmän kehittämistyötä jatketaan, laajennetaan uusiin kouluihin ja tietosisältöä yksinkertaistetaan tavoitteena valtakunnallinen, kaikissa kouluissa käytössä oleva seurantajärjestelmä. Opetushallitus, Stakes, Kuntaliitto, Kansanterveyslaitos sekä sosiaali- ja terveysministeriö järjestävät asiasta neuvottelun ja sopivat valtakunnallisen seurantajärjestelmän kehittämisestä.
4. Kaikista koulutapaturmista, jotka johtavat kuolemaan tai vakavaan vammautumiseen suoritetaan vastaavanlainen onnettomuustutkinta kuin kuolemaan johtavista liikenne- ja työtapaturmista. Tämän lisäksi valtakunnallisesti seurataan sairaalahoitoon johtavien koulutapaturmien (nyt n. 400 tapaturmaa vuosittain) kehitystä. Tietolähteenä Stakesin ylläpitämä hoitoilmoitusrekisteri.
5. Koulujen riskikartoitukset, joista tehdään oppilaille osa turvallisuuskasvatusta, toteutetaan säännöllisesti. Niiden on katettava koulujen lähiympäristöt, koulumatkat ja koulurakennus sekä koulupiha. Tampereella hankkeen aikana toteutettua kouluympäristön kävelykierrosta suositellaan kaikissa kouluissa toteutettavaksi.
6. Koulun henkilökunnan ensiapuvalmiutta lähdetään systemaattisesti kartoittamaan ja nostamaan. Oppilaat kouluissa tulee rinnastaa työntekijöihin ja säädökset koulujen ensiapuvalmiudesta tulee saattaa samalle tasolle kuin työpaikoilla. Punainen Risti yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön ja opetushallituksen kanssa aloittavat erityisesti kouluhenkilökunnalle ja oppilaille tarkoitetun ensiapukoulutuksen suunnittelun.
7. Kouluissa toteutetaan talviajan pihasuunnitelma. Suunnitelmassa otetaan huomioon talviolosuhteet ja talviliukkauden torjuminen. Pihasuunnitelmassa selvitetään myös, miten talvisia olosuhteita voitaisiin hyödyntää siten, että lapsille tarjoutuu liikunnan mahdollisuuksia välituntisin ja iltapäivisin.
8. Liikuntatunneilla sattuneiden tapaturmien vähentäminen otetaan kouluissa tavoitteeksi. Koulut yhdessä lasten vanhempien kanssa lähtevät nostamaan lajikohtaisten suojaimien käyttöä. Liikuntatapaturmien ehkäisemiseksi on kodin ja koulun välinen yhteistyö tärkeää. Koulun tulee selkeästi tiedottaa,

millaista pukeutumista ja varustautumista koulu odottaa oppilaalta kutakin liikuntajaksoa varten. Pallopeleissä tulee korostaa reilun pelin henkeä, sääntöjen noudattamista ja vastustajan kunnioittamista.

9. Koulutapaturmista aiheutuvat kustannukset selvitetään.
10. Autoilu, ml. huoltoautot ja aurausautot, kielletään koulun pihoilta välituntien aikana.
11. Koulun henkilöstön, oppilaiden vanhempien ja paikallisten asiantuntijoiden yhteisten iltojen teemoina tulisi olla: koulun lähiliikenne ja liikenteelliset vaaranpaikat, lasten hyvinvointi: liikunta, riittävä lepo ja oikea ravinto sekä koululiikunta -tavoitteet, menetelmät ja välineet.
12. Koulun ei pidä toimia yksin, tapaturmien ehkäisytyötä on toteutettava yhteistyössä oppilaiden vanhempien, paikallisten asiantuntijoiden (liikennesuunnittelusta vastaavat tahot, Liikenneturva, poliisi, urheiluseurat, lajiliittot, työsuojelusta vastaavat tahot jne.) sekä muiden oppilaitosten kuten ammattikorkeakoulujen kanssa.

Liite 1 Ilmoitus koulutapaturmasta

1. Oppilaan tiedot

Nimi	
Sukupuoli ☐ poika ☐ tyttö	Ikä vuotta
Koulu	Luokka
Koulun sijaintikunta	

Kuvaus tapaturman sattumistilanteesta

2. Milloin tapaturma sattui

päivämäärä

kellonaika

viikonpäivä

____.____.20____

____.____

 ma ti ke to pe la su

3. Tapaturman sattumistilanne

- 1. Liikuntatunti
- 2. Teknisen tai tekstiilityön tunti
- 3. Fysiikan/kemian tunti
- 4. Kotitaloustunti
- 5. Muu oppitunti
- 6. Välitunti
- 7. Ruokailu
- 8. Kerho
- 9. Leirikoulu, opintoretki
- 10. Siirtyminen liikunta- tai muulle oppitunnille koulun ulkopuolelle, täytä kohta 4
- 11. Koulukuljetus, täytä kohta 4
- 12. Koulumatka, täytä kohta 4
- 13. Muu, mikä _____

5. Tapaturman sattumispaikka

- 1. Luokkahuone
- 2. Käytävä
- 3. Portaat
- 4. Ulko-ovi
- 5. Ruokasali
- 6. Voimistelusalii
- 7. WC-tilat
- 8. Pihatelineet
- 9. Parkkialue
- 10. Muu piha-alue
- 11. Liikenteessä
- 12. Liikuntatunnilla koulun alueen ulkopuolella
- 13. Muu, mikä? _____

4. Koulumatkatapaturman sattumistilanne

- 1. Jalan kulkiessa
- 2. Pyöräillessä, käyttikö kypärää? kyllä ei
-
- 3. Rullaluistimilla, käyttikö kypärää? kyllä ei
-
- 4. Mopolla/skooterilla, käyttikö kypärää? kyllä ei
-
- 5. Henkilöautossa
- 6. Linja-autossa
- 7. Muu kulkuväline, mikä? _____

6. Onko kyseessä toisen aiheuttama vamma?

- 1. Ei
- 2. Kyllä, tahallisesti aiheutettu
- 3. Kyllä, tahattomasti aiheutettu

7. Tapaturman sattumistilanteen ja tapaturman syyn lyhyt sanallinen kuvaus

Kuvaus tapaturman seurauksena syntyneestä vammasta

8. Vamman sijainti

- 1. Kasvot
- 2. Pää
- 3. Niska, kaula
- 4. Rintakehä
- 5. Vatsa
- 6. Selkä
- 7. Lanneranka ja lantio
- 8. Olkapää
- 9. Kyynärpää
- 10. Ranne
- 11. Sormet
- 12. Yläraaja muu paikka
- 13. Polvi
- 14. Nilkka
- 15. Alaraaja muu paikka
- 16. Useiden kehon osien vamma
- 17. Muut kehon osat

9. Vamman tyyppi

- 1. Mustelma, kuhmu
- 2. Ruhje, avohaava
- 3. Hammasvamma
- 4. Silmävamma
- 5. Palovamma
- 6. Sähköisku
- 7. Paleltuma
- 8. Aivotärähdysepäily
- 9. Murtumaepäily
- 10. Sijoiltaanmenoepäily
- 11. Nyrjähdys- tai venähdysepäily
- 12. Muu, mikä?

10. Vamman lyhyt sanallinen kuvaus

11. Vamman hoito (voit valita useamman vaihtoehdon)

- 1. Terveystoimittajan arvio vammasta
- 2. Terveystoimittajan antama hoito
- 3. Hoidettu koulussa muuten
- 4. Lähetetty jatkohoitoon terveystoimittajaan
- 5. Lähetetty jatkohoitoon sairaalaan
- 6. Lähetetty jatkohoitoon hammashoitolaan
- 7. Muu, mikä? _____

12. Jos potilas on lähetetty jatkohoitoon, kuvaa koulussa annettu ensiapu

Ilmoituksen antaja (selkeästi painokirjaimin): _____

PALAUTA TÄYTETTY LOMAKE _____

Liite 2 Koulutapaturmarekisterin tietosuojahje

Tapaturmien ehkäisy kouluissa -hankkeessa on kehitetty tapaturmailmoitus-lomake, jonka hankkeessa mukana olevat koulut ottivat käyttöön maaliskuun 2003 alusta. Koulut täyttävät lomakkeen kaikista oppilaille sattuneista, koulun vastuulle kuuluvista tapaturmista. Näin kouluille jää tapahtuneesta dokumentti, johon saatetaan joutua palaamaan myöhemmin esimerkiksi vakuutuskorvauskysymyksissä. Tapaturmatietoa hyödynnetään myös koulun turvallisuuden edistämistyössä.

Valtakunnasta kehittämishanketta varten tapaturmailmoitus lähetetään sovittuina aikoina Stakesiin sellaisessa muodossa, josta oppilaan kaikki henkilötiedot (tunnistiedot) on poistettu.

Koulujen tulee huolehtia asianmukaisesti tietosuojasta. Koulujen tulee informoida lasten vanhempia ja täysikäisiä koululaisia (ammattikoulu) tapaturmailmoituksista muodostuvasta rekisteristä ja siihen liittyvistä henkilötietojen käsittelystä. Informointi voi tapahtua esim. vanhempainilloissa, koulun käytännöistä kertovat esitteissä ja tiedotteissa etc. Informointi on tarkoituksenmukaista suunnitella ja toteuttaa muun koulun eri tehtävistä muodostuvien henkilörekistereistä informoinnin suunnittelun ja toteutuksen yhteydessä.

Henkilörekisteristä tulee laatia rekisteriseloste, joka tulee pitää jokaisen saatavilla.

Alla on Tietosuojavaltuutetun toimiston internetsivuilta 28.12.2004 otettu rekisteriseloste. Rekisteriselosteeseen on *italicilla* kirjattu joitakin kommentteja, joiden on ajateltu helpottavan rekisteriselosteen tekemistä kouluissa. Rekisteriselosteen lopussa on Tietosuojavaltuutetun toimiston laatima rekisteriselosteen täyttöohje. Lisätietoa tietosuojasta voi hakea tietosuojavaltuutetun toimiston internetsivuilta www.tietosuojafi.fi.

REKISTERISELOSTE
Henkilötietolaki (523/99) 10 §

Laatimispvm: _____

Täyttöohjeet erillisessä lomakkeessa. Käytä tarvittaessa liitettä.

1. Rekisterinpitäjä	Nimi <i>Rekisterin pitäjä koulutapaturmien seurannassa on asianomaisen kunnan koulu- lautakunta/asianomainen koulu.</i> Yhteystiedot (osoite, puhelin...)
2. Rekisteriasioista vastaava henkilö ja/tai yhteishenkilö	Nimi <i>Koulussa tulee olla selvää, kuka vastaa rekisteristä ja nimetä rekisterille vastuuhenkilö. Luonnollisin vaihtoehto lienee rehtori, jonka tehtäviin sitten kuuluu määritellä mm. rekisterinpitoon osallistuvat ja kenellä kaikilla on oikeus päästä rekisteritietoihin. Tietosuojavaltuutetun toimistossa käydyn keskustelun pohjalta sellainen ratkaisu, jossa terveydenhoitaja olisi rekisterin vastuuhenkilö, ei tuntunut hyvältä, koska terveydenhoitaja on eri hallinnonalan edustaja. Terveydenhuollon hallinnonalalla on omat tietosujoaohjeet. Terveydenhoitaja voi kerätä omaan potilasrekisteriinsä tiedot tapaturmien yhteydessä <u>hoitamistaan oppilaista</u> ja tehdä sitä koskevat merkinnät kyseiseen rekisteriin.</i> Yhteystiedot (osoite, puhelin...)
3. Rekisterin nimi	
4. Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus (rekisterin käyttötarkoitus)	<i>Rekisterin käyttötarkoitus liittyy koulujen vastuuseen koulutapaturmista. Tapaturmarekisterin tietoa voidaan käyttää tilastollisesti suunnittelu- ja seurantatehtäviin. Perusopetuslain 29 §:n mukaan opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Lisäksi lain 34 §:ssä säädetään mm. että koulussa, koulumatkalla ja majoituksessa sattuneen tapaturman hoito on oppilaalle maksutonta. Edelleen kouluja koskee turvallisuussuunnitteluvelvoite, joka on säädetty pelastuslain 9§:n 3 momentissa.</i>

5. Rekisterin tietosisältö	<i>Tapaturmailoituksen tietosisältö</i> <i>Henkilön perustiedot tiedot määritellään yksilöidysti (suku- ja etunimet, henkilötunnus mikäli se on tarpeen esim. jatkohoidon takia).</i> <i>Muut tiedot eritellään tietotyypeittäin.</i> <i>Erikseen on syytä mainita mitä arkaluonteisia tietoja rekisteriin voidaan kerätä ja tallettaa (=tapaturmaan liittyvät terveydentilatiedot).</i>
6. Säännönmukaiset tietolähteet *	<i>Tapaturmailoituksen tekijä</i>
7. Säännönmukaiset tietojen luovutukset ja tietojen siirto EU:n tai Euroopan talousalueen ulkopuolelle	<i>Tähän on kirjattava kaikki mahdolliset luovutukset. Jos koulunne käyttää ilmoitusta esim. vakuutusyhtiölle tehtävässä korvausanomuksessa tai osana terveydenhuollon lähetettä. Luovutuksen oikeudellinen peruste on mainittava (lainsäädännös, asianomaisen/huoltajan suostumus).</i>
8. Rekisterin suojauksen periaatteet	A. Manuaalinen aineisto <i>Tässä määriteltävä/mietittävä, kuka koulussa saa käsitellä rekisteriainestoa, esim. vastuuhenkilö. Ketkä muut?</i> <i>Rekisterin suojaamisesta kannattaa todetaan mm. tietojen julkisuus/salassa pidettävyys sekä tapa, jolla tiedot suojataan ulkopuolisilta ja sivullisilta. Rekisteritietoja saa säilyttää niin kauan kuin se on tapaturmasioiden hoidon kannalta tarpeellista/välttämätöntä. Lähtökohtana on, ettei perusteettomasti säilytetä tunnistetietoja (henkilötietoja) käyttötarkoituksen edellyttämän käytön päättymisen jälkeen.</i> B. ATK:lle talletetut tiedot
9. Rekisteröidyn tarkastusoikeus	Tarkastusoikeuden sisältö Rekisteröidyllä on oikeus tarkastaa itseään koskevat henkilörekisteritiedot (henkilötietolain 26 §) Tarkastusoikeus toteutetaan viivytyksettä Tarkastusoikeuden käyttäminen on maksutonta kerran vuoden aikana toteutettuna Tarkastusoikeus voidaan evätä ainoastaan poikkeustapauksessa. • Epäämisperusteena voi olla esimerkiksi, että tiedon antamisesta saattaisi aiheutua vakavaa vaaraa rekisteröidyn terveydelle tai hoidolle tai jonkin muun oikeuksille (HetiL 27 §).

Tarkastusoikeuden toteuttaminen ja organisointi	• Jos tarkastusoikeus evätään, rekisteröidylle annetaan kirjallinen kieltäytymistodistus. • Rekisteröidyllä on tämän jälkeen oikeus saattaa asia tietosuojavaltuutetun ratkaistavaksi osoitteella Tietosuojavaltuutetun toimisto, PL 315, 00181 Helsinki. • Tietosuojavaltuutettu voi antaa rekisterinpitäjälle määräyksen rekisteröidyn tarkastusoikeuden toteuttamisesta. Miten toteutetaan Tarkastuspyyntö tehdään henkilökohtaisen käynnin yhteydessä tai omakätisesti allekirjoitetulla tai muulla luotettavalla tavalla varmennetulla asiakirjalla. - kenelle pyyntö osoitetaan: - Kuka päättää: Rekisteröidyn henkilöllisyydestä varmistutaan ja tarvittaessa se tarkistetaan ennen tietojen antamista Tiedot antaa asiasta päättäneen määräämä henkilö Rekisteröidyllä on oikeus tutustua ja nähdä häntä itseään koskevat tiedot ja pyynnöstä saada niistä kopiot.
10. Tiedon korjaaminen Tiedon korjaamisen toteuttaminen ja organisointi	Tiedon korjaamisen sisältö Rekisterinpitäjän on ilman aiheetonta viivytystä oma-aloitteisesti tai rekisteröidyn vaatimuksesta oikaistava, poistettava tai täydennettävä rekisterissä oleva, käsitteilyn tarkoituksen kannalta (oppilasrekisterin käyttötarkoitus) virheellinen, tarpeeton, puutteellinen tai vanhentunut henkilötieto (henkilötietolaki 29 §) Rekisteröidyllä on oikeus vaatia tiedon korjaamista Tieto korjataan ilman aiheetonta viivytystä Jos tiedon korjaamisesta kieltäydytään, rekisteröidylle annetaan kirjallinen kieltäytymistodistus. • Rekisteröidyllä on oikeus saattaa asia tietosuojavaltuutetun ratkaistavaksi osoitteella Tietosuojavaltuutetun toimisto, PL 315, 00181 Helsinki • Tietosuojavaltuutettu voi antaa rekisterinpitäjälle määräyksen tiedon korjaamisesta Miten toteutetaan Oikaisupyyntö tehdään kirjallisesti. Rekisteröidyn henkilöllisyydestä varmistutaan ja tarvittaessa se tarkistetaan - Kenelle pyyntö osoitetaan: - Kuka päättää:

* HetiL 10 § ei edellytä nimenomaisesti tiedon merkitsemistä, mutta se on tarkoituksenmukaista merkitä rekisteröityjen tiedonsaantioikeuksien kannalta. Se myös kuvaa osaltaan rekisterin tietosisältöä.

TIETOSUOJAVALTUUTETUN TOIMISTON MALLILOMAKE, jota on täydennetty kohdilla 9. ja 10.
12.10.2000

REKISTERISELOSTEEN täyttöohjeet.

(Numerot viittaavat vastaaviin lomakkeen kohtiin)

Henkilörekisteriselosteeseen merkittävien tietojen vähimmäistaso määritellään henkilötietolain 10 §:ssä. Tarkoituksenmukaista on kuitenkin merkitä myös esim. rekisterin säännönmukaiset tietolähteet, koska ne tulee esittää rekisteröidylle tarkastusoikeuden käytön yhteydessä. Rekisteriselostetta voidaan käyttää apuna rekisteröidyn informoinnissa, jos sitä on täydennetty henkilötietolain 24 §:ssä säädetyillä tiedoilla.

1. Rekisterinpitäjällä tarkoitetaan *henkilöä, yhteisöä tai säätiötä*, jonka käyttöä varten rekisteri perustetaan ja jolla on oikeus määrätä henkilörekisterin käytöstä. Rekisterinpitäjänä toimii siis asianomainen yritys, viranomainen tai säätiö, ei sen sijaan tietty osasto tai työntekijä taikka henkilörekisterin teknisestä ylläpidosta huolehtiva atk-alan palveluyritys.

Kun rekisterinpitäjällä *ei ole toimipaikkaa Euroopan unionin alueella*, mutta rekisterinpitäjä käyttää Suomessa sijaitsevia laitteita muuhunkin henkilötietojen käsittelyyn kuin vain siirtoon tämän alueen kautta, on rekisterinpitäjän tällöin **nimettävä Suomessa oleva edustaja**. Tämä edustaja yhteystietoineen merkitään rekisterinpitäjän nimen ohella tähän kohtaan.

2. Rekisteriasioita hoitavana henkilönä ilmoitetaan henkilö, joka voi antaa rekisteristä rekisteröidylle tarkempia tietoja ja jolle rekisteröity voi osoittaa esim. virheenoikaisua ja tarkastusoikeuden käyttämistä koskevat pyynnöt.
3. Henkilörekisterille on annettava nimi, joka erottaa sen muista rekisterinpitäjän henkilörekistereistä. Suositeltavaa on, että nimi lyhyesti ilmaisee rekisteröitävän ilmiön ja/tai *rekisterin käyttötarkoituksen*. Rekisteristä yleisesti käytetty lyhenne on syytä myös merkitä lomakkeeseen. Samaan henkilörekisteriin luetaan kuuluviksi teknisesti erikseen pidetyt henkilörekisterit, jos niitä käytetään saman tehtävän hoitamiseksi (looginen rekisteri). Nämä osarekisterit voivat olla sekä atk:lla että manuaalisesti ylläpidettäviä.
4. Tähän kohtaan merkitään *yksiselitteisesti*, mitä *rekisterinpitäjän tehtävää* varten (henkilötietojen käsittelyn tarkoitus/rekisterin käyttötarkoitus) rekisteri perustetaan (esim. asiakassuhteen hoito, laissa asianomaiselle säädetty nimetty tehtävä). Käyttötarkoitus on määriteltävä ennen rekisterin perustamista. Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus voi perustua henkilötietolain 8 §:n mukaisiin käsittelyn yleisiin edellytyksiin tai henkilötietolain 4. luvussa mainittuihin erityisiin tarkoituksiin. Lisäksi henkilötietojen käsittelyn tarkoitus voi perustua suoraan erityislain säännöksiin: selosteessa on syytä mainita *sekä* varsinainen käsittelyn tarkoitus *että* lain säännös, johon tehtävä perustuu.
5. Henkilörekisterin *tietosisältö* on määriteltävä *ennen* rekisterin *perustamista*. Selosteeseen merkitään henkilörekisteriin talletetut tietotyypit, ts. se, mitä tietoja rekisteröidystä talletetaan. Merkinnät tehdään niin yksiselitteisesti, että lukija tietää, mitä tietoja hänestä on talletettu. Henkilön yksilöintitiedot on syytä eritellä, esim. henkilön nimi, syntymäaika (henkilötunnus), osoite. Muilta osin voi riittää tietotyyppien tai ryhmien kuvaus (esim. hoitotiedot, tutki-

mustiedot). Kerättävien henkilötietojen tulee olla käsittelyn tarkoituksen kannalta *tarpeellisia*. Käytä tarpeen vaatiessa *erillistä liitettä* tietosisällön luettelamiseen. Jos rekisterissä on useita osatiedostoja, eri osatiedostoihin kuuluvat tiedot ryhmitellään väliotsikoiden avulla. Tässä tarkoituksessa tietosisältöä voidaan myös kuvata esimerkiksi jaotteleamalla ne eri toiminnot, joihin rekisteriä käytetään (esim. tilauksen toimittaminen, laskutus).

6. Rekisterin tietosisältö voidaan kuvata asianmukaisesti vain ilmoittamalla myös rekisterin säännönmukaisista tietolähteistä (keneltä, mitä tietoja ja millä perusteella /rekisteröidyn suostumus, nimetyn lain säännös). HetiL 10 § ei edellytä nimenomaisesti tiedon merkitsemistä, mutta se on tarkoituksenmukaista merkitä *rekisteröidyn tiedonsaantioikeuksien* kannalta. Se myös kuvaa osaltaan rekisterin tietosisältöä.
7. Säännönmukaiset tietojen luovutukset kuvataan ilmoittamalla *kenelle, mitä tarkoitusta varten ja mitä tietoja luovutetaan*. Lisäksi ilmoitetaan tietojen luovutuksen peruste (esim. suostumus tai lainsäädännös). Tarvittaessa ilmoitetaan peruste vastaanottajan oikeudelle käsitellä tietoja. Edelleen on tarpeen ilmoittaa *luovuttamistapa* (teknisen käyttöyhteyden avulla, teknisenä tallenteena, tarra- tai paperitulosteena tms.).

Henkilötietojen siirto *EU:n tai ETA:n ulkopuolelle* on säännelty henkilötietolain 5. luvussa. Mikäli tarkoituksena on siirtää tietoja mainitun luvun yleisten edellytysten (22 §) tai jokin poikkeusperusteen (23 §) vallitessa, on asia mainittava tässä kohdassa.

8. Tähän kohtaan merkitään tiedot rekisterin suojauksen periaatteista, ei siis yksityiskohtaisia tietoja suojaamisesta, joita ei luonnollisestikaan saa kertoa ulkopuolisille tai edes rekisteröidyille. Kohtaan on hyvä merkitä myös, onko rekisteriin talletetut henkilötiedot säädetty salassa pidettäväksi (vaitiolovelvollisuutta koskeva ja/tai asiakirjasalaisuutta koskeva säännökset). Tietojen suojaamisen periaatteet on tarpeen merkitä sen arvioimiseksi, onko suojaamisvelvoitteista huolehdittu.
9. Tähän kohtaan merkitään, kenelle pyyntö tietojen tarkistuksesta osoitetaan ja kuka tekee päätöksen tietojen antamisesta.
10. Tähän kohtaan merkittään, kenelle oikaisuilmoitus tehdään ja kuka asiassa tekee päätöksen.

Liite 3 Teemat rehtorien, opettajien ja terveydenhoitajien haastatteluihin

Aloitus

- Mitkä olivat teidän tavoitteet tähän projektiin lähdettäessä? Eli mitä tavoiteltiin tähän projektiin osallistumisella?
- Mitä koulutapaturmiin liittyviä konkreettisia toimia on tehty tämän projektin aikana?

Tapaturmiin liittyvä tiedon keruu

1. Tapaturmailmoitukset
 - Miten tarkoituksenmukaiseksi olette kokenut lomakkeen tietosisällön?
 - Jaa lomakkeen paperiversio ja palautuskuori!
 - Miten olette kokenut sähköisen lomakkeen käytön?
 - Kenen olisi tarkoituksenmukaista täyttää tapaturmailmoitukset?
2. Tapaturmailmoitusten kouluraporttien merkitys
 - Millä tavalla tapaturmailmoituksista tehtyjä raportteja on käsitelty koulussa?
 - Mihin toimenpiteisiin on ryhdytty raporttien perusteella?
3. Muut tiedonhankkimismenetelmät (+turvallisuuskasvatukseen liittyviä teemoja)
 - Mitä koulutapaturmiin liittyviä konkreettisia toimia on tehty tämän projektin aikana?
 - välituntivalvojalle liivi, riskikartoitus, kävelykierros koululaisten kanssa, ensiapukoulutus...
 - Millaisia työskentelytapoja on käytetty näiden toimien toteuttamisessa?

Käytännöt koulussa

1. Käytännöt koulussa
 - Millaiset ovat koulunne "säännöt" siitä, miten toimitaan tapaturman sattessa (hoito, korvaus)? (Onko koululla selkeä toimintatapa tapaturmatilanteiden varalle?)
2. Erityisesti ensiapu- ja alkusammutusvalmiuksista
 - Millaiset ovat koulunne henkilökunnan ja oppilaiden ensiapuvalmiudet? Entä alkusammutusvalmiudet?
 - Miten koulunne henkilökunnan ensiapu- ja alkusammutusvalmiudet ovat parantuneet projektin aikana?
3. Käytäntöjen luominen niiden kanssa, jotka eivät ole osallistuneet suoraan projektiin
 - Miten koulutapaturmien ehkäisyä on käsitelty muiden kuin projektiin osallistuneiden henkilöiden kanssa?
 - poliisi, vanhemmat, koulun johtokunta
 - Millä tavoilla eri osapuolille on tiedotettu koulun tapaturmiin liittyvistä käytännöistä?

Turvallisuuskasvatus

1. Turvallisuuskasvatus
 - Millä tavalla oppilaat ovat osallistuneet koulu yhteisön turvallisuuden edistämiseen?
 - Millaisia oppimisympäristöjä tai -tapahtumia turvallisuuteen liittyen koululaisille on luotu projektin aikana?

Yhteistyö

JOHDATUS TEEMAAN: Terveiden edistäminen vaatii yleensä useiden tahojen yhteistyötä. Miten olette kokenut...

1. Yhteistyö koulun ja kunnan eri hallinnon alojen kanssa
 - Millaista yhteistyö on ollut kunnan eri hallinnon alojen kanssa (sivistystoimi, sosiaalitoimi ja tekninen toimi) tapaturmien ehkäisyssä?
 - Mitä yhteistyömuotoja on käytetty?
 - Onko projekti lisännyt yhteistyötä hankkeen osapuolien välillä?
 - Mitkä asiat vaikeuttivat yhteistyötä?
2. Yhteistyö koulun ja muiden projektiin osallistuneiden tahojen kanssa
 - A. Millaista yhteistyö on ollut projektiin osallistuneiden ammattikorkeakoulujen kanssa?
 - Mitä yhteistyömuotoja on käytetty?
 - Onko projekti lisännyt yhteistyötä hankkeen osapuolien välillä?
 - Mitkä asiat vaikeuttivat yhteistyötä?
 - ammattikorkeakoulujen opintonaikojen yms. soveltuvuus koulujen tapaturmien ehkäisytyöhön
 - B. Millaista yhteistyö on ollut Stakesin kanssa?
 - Mitä yhteistyömuotoja on käytetty?
 - Onko projekti lisännyt yhteistyötä hankkeen osapuolien välillä?
 - Mitkä asiat vaikeuttivat yhteistyötä?
3. Roolit koulussa
 - Millainen rooli sinulla on koulusi tapaturmien ehkäisyssä?
 - Millainen roolisi on suhteessa koulun muuhun henkilökuntaan?

Yleisesti projektista

- Mitä hyvää hanke toi? Mainitse 2 tai 3 hyvää asiaa hankkeessa.
- Mitä kehitettävää jäi vielä hankkeen jälkeen? Mitä projektissa olisi pitänyt tehdä, muttei tehty?
- Mitä esteitä oli projektin toiminnassa?
- Millä tavalla koulussa on ajateltu jatkaa tapaturmien ehkäisyä?
- Mitkä osat projektista olivat tärkeitä?
- Millainen on tapaturmatyön merkitys koulussa?
 - Miten tärkeää tapaturmatyö on muuhun työhön verrattuna

LÄHTEET:

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa & Arnkil, Robert 2002. Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa: Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Toinen painos. Stakes, Raportteja 253. Helsinki.

CDC 2001. School Health Guidelines to Prevent Unintentional Injuries and Violence. Morbidity & Mortality Weekly Report 2001/RR22. 1-46.
<http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/rr5022a1.htm>

ECOSA (2001). Priorities for consumer safety in the European Union, Agenda for Action: European Consumer Safety Association. Amsterdam.

Engström, Karin & Laflamme, Lucie & Diderichsen, Finn 2003. Equalisation of socio-economic differences in injury risks at school age? A study of three age cohorts of Swedish children and adolescents. Soc Sc Med 57. 1891-9.

Evinsalo, Kari 2004. Näkökulmia turvallisuuskasvatukseen.
<http://www.kotitapaturma.fi/jepulis/ope05.htm>

Hammarström, Anne & Janlert, Urban 1994. Epidemiology of school injuries in the Northern Part of Sweden. Scand J Soc Med 22. 120-6.

Heiskanen, Markku & Aromaa, Kauko & Niemi, Hannu & Sirén Reino 2000. Tapaturmat, väkivalta, rikollisuuden pelko. Väestöhaastatteluja vuosilta 1980–1997. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 171/2000. Helsinki.

Koivukoski, Marita & Lounamaa, Anne & Merjama, Juha 2002. Tapaturmien torjuntakokeilu Hyvinkäällä vuosina 1998–2000.
<http://www.hyvinkaa.fi/turvallisuus/liikenneturva.pdf>

Kouluhallitus 1982. Koulutapaturmien seuranta peruskouluissa 1980. Helsinki.

Kouvolan kaupunki 2003. Kouvolan peruskoulujen turvallisuusopas. Julkaisematon opas.

Kekomäki, Martti 1999. ...mutta miten ehkäistä lasten tapaturmia? Stakes, Impakti 3/1999. 7-8. Helsinki.

Korkeakoski, Esko & Hannén, Krisse & Lamminranta, Tim & Niemi, Eero K. & Pernu, Marja-Leena & Uurto, Juhani 2001. Opetuksen laatu perusopetuksen 1. – 6. vuosiluokkien kouluissa vuonna 2000: Koulun tarjoamien oppimisedellytysten vertailevaa arviointia. Opetushallitus, Arviointi 1/2001. Helsinki.

Kuolemansyyt 2001. SVT Terveys 2002:3. Tilastokeskus, Helsinki.

Laaksonen, Niina & Linnell, Marika & Nieminen, Taru & Puustinen, Pirjo-Riitta 1997. Tapaturmat 7. ja 9. luokkalaisilla. Porin terveydenhuolto-oppilaitos, hoitotyön suuntautumisvaihtoehdon päättötyö.

Laflamme, Lucie & Engström, Karin 2002. Socioeconomic differences in Swedish children and adolescents in road traffic incidents: cross sectional study. *BMJ* 324. 396–397.

Laflamme, Lucie & Menckel, Ewa & Aldenberg, Elisabet 1998. The physical and psychosocial environments in Swedish schools: quality aspects and relations to pupil-injury determinants as perceived by school principals. *Work* 11. 57-65.

Lindqvist, Kent & Timpka, Toomas & Schelp, Lothar & Risto, O. 2002. Evaluation of a child safety program based on the WHO Safe Community model. *Inj Prev* 8(1): 23-26.

Lounamaa, Anne 2001. Tapaturmaselvitys Hyvinkäällä lokakuussa 1999. <http://www.hyvinkaa.fi/turvallisuus/tapaturmaselvitys.pdf>

Mannerheimin lastensuojeluliitto 2004. Koulupihan mahdollisuudet. MLL. Helsinki.

Menckel, Ewa & Laflamme Lucie 2000. Injuries to boys and girls in Swedish schools: different activities, different results? *Scand J Publ Health* 28. 132-6.

Opetushallitus. 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Oppivelvollisille tarkoitettun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. http://www.oph.fi/info/ops/pops_web.pdf

Opetusministeriö 2000. Turvatyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2000:20. Helsinki.

Opetusministeriö 2002. Terveellisen ja turvallisen opiskeluympäristön laadun arvioinnin perusteet perusopetusta varten. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:27. Helsinki.

Parkkari, Jari & Kannus, Pekka & Niemi, Seppo & Koskinen, Seppo & Palvanen, Mika & Vuori, Ilkka & Järvinen, Markku 2000. Childhood deaths and injuries in Finland in 1971-1995. *Int J Epid* 29. 516-523.

Parkkari, Jari & Kannus, Pekka & Kujala, Urho & Palvanen, Mika & Järvinen, Markku 2003. Liikuntavammat ja niiden ehkäisy. *Suomen lääkärilehti* 1/2003. 71-77.

Parkkari, Jari & Kannus, Pekka & Fogelholm, Mikael 2004. Liikuntavammat – suurin tapaturmaluokka Suomessa. *Suomen lääkärilehti* 41/2004. 3889–3895.

Rintanen, H. Lasten ja nuorten tapaturmien ehkäisyyn lisää huomiota ja panostusta. *Kouluterveys & Neuvola* 3(2002), lääkärisivut.

Sahi, Timo & Castrén, Maaret & Helistö, Neta & Kämäräinen, Leena 2002. Ensiapuopas. *Duodecim ja Suomen Punainen Risti*.

Schelp, Lothar & Ekman Robert & Fahl, I. 1991. School accidents during a three school-years period in a Swedish municipality. *Publ Health* 105. 113-20.

Sellstrom, Eva & Guldbrandsson, Karin & Bremberg, Sven & Hjern, Anders & Arnoldsson, G 2003. Association between childhood community safety interventions and hospital injury records: a multilevel study. *J Epidemiol Community Health* 57(9): 724-729.

Seppänen-Järvelä, Riitta 1999. Luottamus prosessiin: Kehittämistyön luonne sosiaali- ja terveysalalla. *Stakes, Tutkimuksia* 104. Helsinki.

Sillanpää, M. & Terho, P. & Westerén, H. & Pisirici, H. 1983. Accidents in schoolchildren: epidemiologic, aetiologic and prognostic considerations. *Acta Paed Hungarica* 24. 119-30.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2002. Kouluterveydenhuolto 2002: Opas kouluterveydenhuollolle, peruskouluille ja kunnille. *Stakes, Oppaita* 51. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2003. Tapaturmatilanne 2002: Koti- ja vapaa-ajan tapaturmat ja niiden torjuntatyö. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2003:4. Helsinki.

Stakes 2004. Hoitoilmoitusrekisteri. Helsinki.

Tilastokeskus 1992. Väestörakenne 1991. *Tilastokeskus, SVT Väestö* 1992:11. Helsinki.

Tilastokeskus 2004. StatFin. <http://statfin.stat.fi/>

Towner, Elizabeth & Dowswell, Therese & Jarvis, S 2001. Updating the evidence. A systematic review of what works in preventing childhood unintentional injuries: Part I. *Inj Prev* 7: 161-164.

Väestömuutokset 2001. *SVT Väestö* 2002:11. Tilastokeskus, Helsinki

Williams, WR & Latif, AHA & Cater, L 2003. Accidents in the school environment: perspectives of staff concerned with data collection and reporting procedures. *Publ Health* 117. 180-6.